

KONSTYTUCJA

Kenii

KONSTYTUCJA
Kenii

BIBLIOTEKA SEJMOWA
KONSTYTUCJE ŚWIATA

KONSTYTUCJA
Kenii

THE CONSTITUTION
OF KENYA

Tłumaczenie z języka angielskiego i wstęp
Błażej Popławski, Piotr Zakrzewski

WYDAWNICTWO SEJMOWE
Warszawa 2017

Seria: Konstytucje Świata

Konstytucja Kenii

Weryfikacja naukowa: **Wiesław Staśkiewicz**
Redakcja: **Wiesław Staśkiewicz, Katarzyna Gralak**
Konsultacja językowa: **Danuta Łukasz**
Projekt graficzny: **Darek Kondefefer**

© Copyright by Kancelaria Sejmu 2017

Biblioteka Sejmowa
ul. Wiejska 4/6/8, 00-902 Warszawa
e-mail: parlib@sejm.gov.pl

Druk: AKCYDENS S.J.

ISBN: 978-83-7666-515-3

Spis treści

<i>Wstęp</i>	9
--------------------	---

Konstytucja Kenii

Preambuła.....	53
Rozdział pierwszy – Suwerenność Narodu i nadrzędność Konstytucji.....	55
Rozdział drugi – Republika.....	59
Rozdział trzeci – Obywatelstwo.....	65
Rozdział czwarty – Karta Praw.....	71
Część 1 – Postanowienia ogólne dotyczące Karty Praw.....	71
Część 2 – Prawa i podstawowe wolności.....	78
Część 3 – Stosowanie prawa w szczególnych przypadkach.....	94
Część 4 – Stan wyjątkowy.....	97
Część 5 – Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości.....	99
Rozdział piąty – Grunty i środowisko.....	103
Część 1 – Grunty.....	103
Część 2 – Środowisko i zasoby naturalne.....	110
Rozdział szósty – Sprawowanie władzy a uczciwość.....	115
Rozdział siódmy – Przedstawicielstwo Narodu.....	121
Część 1 – System wyborczy i procedury wyborcze.....	121
Część 2 – Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic oraz wyznaczanie jednostek wyborczych.....	125
Część 3 – Partie polityczne.....	129
Rozdział ósmy – Władza ustawodawcza.....	133
Część 1 – Ustanowienie Parlamentu i jego funkcje.....	133
Część 2 – Skład i członkowie Parlamentu.....	135
Część 3 – Organy Parlamentu.....	141
Część 4 – Procedury tworzenia prawa.....	143
Część 5 – Procedury i zasady działania Parlamentu.....	149
Część 6 – Miscellanea.....	153

Rozdział dziewiąty – Władza wykonawcza.....	157
Część 1 – Zasady działania i struktura władzy wykonawczej.....	157
Część 2 – Prezydent i Wiceprezydent.....	157
Część 3 – Gabinet.....	175
Część 4 – Inne urzędy.....	179
Rozdział dziesiąty – System sądownictwa.....	185
Część 1 – Władza sądownicza i prawo.....	185
Część 2 – Sądy wyższej instancji.....	187
Część 3 – Sądy niższej instancji.....	196
Część 4 – Komisja Służby Sądowniczej.....	197
Rozdział jedenasty – Dewolucja władzy.....	201
Część 1 – Cele i zasady dewolucji.....	201
Część 2 – Władze hrabstw.....	202
Część 3 – Zadania i kompetencje władz hrabstw.....	209
Część 4 – Granice hrabstw.....	210
Część 5 – Stosunki między władzami.....	211
Część 6 – Zawieszenie organów władz hrabstw.....	214
Część 7 – Postanowienia ogólne.....	215
Rozdział dwunasty – Finanse publiczne.....	221
Część 1 – Zasady i struktura finansów publicznych.....	221
Część 2 – Inne fundusze publiczne.....	225
Część 3 – Źródła dochodów Państwa i dług publiczny.....	226
Część 4 – Podział dochodu.....	229
Część 5 – Budżety i ich wykonywanie.....	234
Część 6 – Kontrola finansów publicznych.....	237
Część 7 – Organy i funkcjonariusze odpowiedzialni za finanse publiczne.....	240
Rozdział trzynasty – Służba publiczna.....	247
Część 1 – Wartości i zasady służby publicznej.....	247
Część 2 – Komisja Służby Publicznej.....	248
Część 3 – Komisja Służby Nauczycieli.....	251
Rozdział czternasty – Bezpieczeństwo narodowe.....	255
Część 1 – Organy bezpieczeństwa narodowego.....	255
Część 2 – Siły Obronne Kenii.....	258
Część 3 – Narodowe Służby Wywiadowcze.....	259
Część 4 – Narodowe Służby Policyjne.....	259

Rozdział piętnasty – Komisje i niezależne urzędy.....	265
Rozdział szesnasty – Zmiana Konstytucji	273
Rozdział siedemnasty – Postanowienia ogólne	279
Rozdział osiemnasty – Przepisy przejściowe i wprowadzające	291

Załączniki

Załącznik pierwszy – Hrabstwa	295
Załącznik drugi – Symbole narodowe.....	297
Załącznik trzeci – Przysięgi narodowe i uroczyste oświadczenia	300
Załącznik czwarty – Podział zadań między władze centralne a władze hrabstw.....	304
Załącznik piąty – Ustawy uchwalane przez Parlament.....	310
Załącznik szósty – Przepisy przejściowe i wprowadzające.....	314
Przepisy uzupełniające	331
Oskarżyciele publiczni.....	333
<i>Wybrana literatura</i>	334

WSTĘP

EWOLUCJA SYSTEMU KONSTYTUCYJNEGO KENII

1. Społeczeństwo Kenii

Populację Kenii szacuje się na 47 milionów¹. Społeczeństwo tego państwa jest młode². Gęstość zaludnienia wynosi ok. 70 os./km², rozmieszczenie ludności jest bardzo nierównomierne. Społeczeństwo kenijskie cechuje silna agraryzacja – w miastach żyje zaledwie 26% populacji kraju. Największe miasta kraju to Nairobi (3,9 mln mieszkańców, wliczając przedmieścia i slumsy – ok. 5 mln) oraz położona na wybrzeżu Mombasa (1,1 mln). Nairobi to miasto ulokowane w centrum kraju przez Brytyjczyków. W 1899 roku przeniesiono tutaj z Mombasy siedzibę władz kolonialnych. Funkcje stołeczne Nairobi pełni od 1905 roku.

Społeczeństwo Kenii jest wieloetniczne. Wielu politologów kwestionuje mówienie o Kenijczykach jako o narodzie w europejskim rozumieniu tego słowa – mimo to kenijskie władze konsekwentnie odwołują się w dyskursie publicznym do pojęcia narodu (*nation, people*). Czynnikiem plemiennym – solidarność i resentymenty, identyfikacja klanowa – odgrywa kluczową rolę w procesie kształtowania instytucji politycznych, a arytmetyka etniczna i manipulowanie granicami okręgów wyborczych decyduje o wynikach każdych wyborów.

Obecnie największe grupy etniczne to: Kikuju (22%), Luhia (14%), Luo (13%), Kalendżin (12%), Kamba (11%), Kisii (6%), Meru (6%). Plemiona posługują się kilkudziesięcioma językami. Rolę międzyetnicznego języka wehikularnego, a także języka komunikacji między władzą a społeczeństwem od czasów przedkolonialnych pełni suahili. Władze Kenii realizują tzw. bierną politykę endoglosji – wybrany język rodzimy posiada pozycję ogólnokrajowego medium komunikacyjnego i języka oficjalnego, przy czym dzieli

¹ Dane statystyczne dotyczące struktury demograficznej i etnicznej oraz urbanizacji na podstawie: *The World Factbook – Kenya*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ke.html>, dostęp: 6.12.2016. Na stronie tej dostępne są także podstawowe informacje o środowisku geograficznym, powierzchni kraju, długości granic etc.

² Mediana wieku wynosi 19,5 lat. Ponad 40% populacji nie ukończyło 14 roku życia, a blisko połowa jest niepełnoletnia. Stopa przyrostu naturalnego – 1,8%.

ten status z językiem byłego kolonizatora. Językami urzędowymi są angielski i suahili. Od 4 lipca 1974 roku suahili jest językiem obrad kenijskiego Parlamentu³.

2. Historia polityczna Kenii

2.1. Okres przedkolonialny i kolonialny

W okresie przedkolonialnym na terytorium dzisiejszej Kenii nie funkcjonowały struktury polityczne, które można byłoby zaklasyfikować jako państwa. Większość organizmów quasi-politycznych tworzyły wodzostwa oparte na lineażach, strukturze klanowej, podziałach na grupy wiekowe⁴.

Obszar wybrzeża Afryki Wschodniej zawsze uznawany był za teren strategiczny. Na wybrzeżu lokowane były arabskie „miasta państwa” oraz portugalskie forty i faktorie handlowe. W ośrodkach tych kształtowała się specyficzna kultura polityczna o cechach odrębnych od organizmów plemiennych w interiorze. Jej wyróżnikami było pismo, religia, a także rozwinięta świadomość prawna i zwyczaje ekonomiczne⁵.

Początek wzmoczonej aktywności Brytyjczyków w regionie dzisiejszej Kenii przypada na pierwszą połowę XIX w. Zaangażowali się oni w politykę wewnętrzną sułtanatu zanzibarskiego, który stanowił centrum polityczno-gospodarcze regionu. Jednocześnie Brytyjczycy podpisywali układy z poszczególnymi wodzami z interioru, dyskretnie zwiększając obszar swoich wpływów. W 1887 roku – za zgodą sułtana Zanzibaru – utworzono Brytyjskie Stowarzyszenie Wschodnioafrykańskie (British East Africa Association, BEAA)

³ C. Hornsby, *Kenya. A History Since Independence*, London 2013, s. 258–259. Na polskim rynku wydawniczym dostępna jest zaledwie jedna synteza dziejów politycznych Kenii: M. Pawelczak, *Kenia*, Warszawa 2004.

⁴ Interesującą pracę poświęconą przemianom wspólnot tradycyjnych Kenii, w tym kształtowaniu się identyfikacji politycznych, stanowi dzieło polskiego etnografa Andrzeja Waligórskiego: *Spoleczność afrykańska w procesie przemian 1890–1949. Studium wschodnioafrykańskiego plemienia Luo*, Warszawa 1969.

⁵ M. Pawelczak, *Ustrój polityczny społeczeństw bezpaństwowych w Afryce Wschodniej. Plemiona Mijikenda z okolic Mombasy w okresie boomu gospodarczego w XIX wieku*, „Przegląd Historyczny” 1996, vol. 87, nr 4, s. 795–817.

mające na celu „pomoc w administrowaniu” obszarem podległym sułtanowi⁶. Rok później BEAA przekształcono w Brytyjską Imperialną Kompanię Afryki Wschodniej (Imperial British East Africa Company, IBEAC), która zarządzała terytorium ciągnącym się od dzisiejszej granicy Tanzanii i Kenii aż do wyspy Lamu. W 1895 roku oficjalnie ogłoszono brytyjski protektorat (Protectorate) nad obszarem IBEAC. Powołano Radę (Council) z komisarzem (Commissioner) na czele. Regulacje prawne oparte były początkowo na rozwiązaniach obowiązujących w Indiach. Teren IBEAC podzielono na prowincje i dystrykty zarządzane odpowiednio przez podkomisarzy i naczelników. Zarząd nad Protektoratem sprawowała kadra pracowników IBEAC; niebagatelną rolę odgrywali także arabscy urzędnicy nazywani *liwali*. Stopniowo malało znaczenie tradycyjnych afrykańskich instytucji politycznych – konfederacji klanowych i rad (*baraza*) tworzonych przez Suahilijczyków⁷.

Brytyjczycy rozwijali sprawdzony w Nigerii system rządów pośrednich (*indirect rule*) – oparty na istniejących strukturach wodzowskich wykorzystywanych do celów administracyjno-sądowniczych. Wśród wspólnot objętych *indirect rule* szybko wytworzyło się konfliktogenne zjawisko dwuwładzy – rywalizacji wodzów tradycyjnych z nowo wybranymi liderami – urzędnikami brytyjskimi. Stopniowo następowała polityzacja tradycyjnych ról społecznych, przemiana wodzów w polityków⁸.

Na początku XX w. coraz wyraźniejszy stawał się także konflikt między władzami kolonialnymi w Nairobi a rządem w Londynie. Osią sporu był zakres autonomii kolonii. Płaszczyzną rozstrzygnięcia sporów i prowadzenia debat o przyszłości Kenii w 1906 roku uczyniono Radę Ustawodawczą (Legislative Council) oraz Radę

⁶ Dokument o powołaniu BEAA jest często uznawany za pierwszy w historii Kenii akt normatywny o randze konstytucyjnej. C. Singh, *The Republican Constitution of Kenya: Historical Background and Analysis*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1965, vol. 14, nr 3, s. 883.

⁷ Zapis wielką literą oznacza przedstawicieli grupy etnicznej Suahili. O dziejach kolonizacji Afryki Wschodniej szerzej w: H. Zins, *Historia Afryki Wschodniej*, Wrocław 1986, s. 130–156, 186–202, 225–242.

⁸ M.S. Slough, *Fighting Two Sides: Kenyan Chiefs and Politicians 1918–1940*, Niwot 1990.

Wykonawczą (Executive Council). Na ich czele stał Gubernator (Governor). Dopiero w 1909 roku w skład tych instytucji wszedł nie-Europejczyk⁹.

W 1920 roku Protektorat Brytyjskiej Afryki Wschodniej (British East Africa Protectorate) przekształcono w Kolonię i Protektorat Kenii (Colony and Protectorate of Kenya). Jednocześnie zorganizowano wybory do Rady Ustawodawczej. Biali osadnicy otrzymali powszechne prawo wyborcze. Interesy polityczne Kenijczyków miał reprezentować Główny Komisarz do Spraw Tubylczych (Chief Native Commissioner). Nie miał on jednak wpływu na sytuację w Nairobi i na główny teren osadnictwa – tzw. Białe Wzgórza w Prowincji Centralnej. Rolę reprezentanta interesów mieszkańców starały się przejąć organizacje – np. Stowarzyszenie Kikuju (Kikuyu Association, KA), Stowarzyszenie Młodych Kikuju (Young Kikuyu Association, YKA). Oba stowarzyszenia, z uwagi na wzajemną niechęć wynikającą z przynależności klanowej, nie potrafiły jednak wypracować wspólnego stanowiska i przedstawić go władzom kolonii¹⁰.

Stowarzyszenie Młodych Kikuju przekształcone zostało wkrótce w Stowarzyszenie Afryki Wschodniej (East African Association, EAA), pierwszą ponadplemienną organizację polityczną w Kenii. Na bazie EAA w 1924 roku utworzono Centralne Stowarzyszenie Kikuju (Kikuyu Central Association, KCA). W 1928 roku przywódcą KCA został Jomo Kenyatta – charyzmatyczny polityk, którego program ideologiczny sprowadzał się do kształtowania nowoczesnej tożsamości politycznej w oparciu o tradycyjne dla Kikuju wzorce kulturowe¹¹.

Władze kolonii utrudniały działalność stowarzyszeń, organizując jednocześnie alternatywne formy aktywności parapolitycznej

⁹ J.B. Ojwang, *Constitutional Development in Kenya*, Nairobi 1990, s. 25.

¹⁰ Szerzej o działalności pierwszych ugrupowań politycznych Kenii w kontekście procesu dekolonizacji w: M. Pawelec, *Kenia...*, s. 111–161.

¹¹ Zdaniem wielu badaczy, etnocentryczna myśl Kenyatty – absolwenta elitarnej London School of Economics, gdzie studiował pod kierunkiem Bronisława Malinowskiego – stanowiła formę nacjonalizmu kulturowego, redukowania tożsamości politycznej mieszkańców Kenii do wspólnoty wartości Kikuju. Wykładnię poglądów na zależność między tożsamością etniczną a protopolityczną zawiera wielokrotnie wznawiana praca J. Kenyatty – *Facing Mount Kenya*, London 1938.

Afrykanów. W 1925 roku powołano Lokalne Rady Tubyłcze (Local Native Councils). Działały one na poziomie dystryktu, a na ich czele stał komisarz dystryktu. W 1926 roku utworzono 24 rezerwaty dla Afrykanów mające – według władz kolonii – zabezpieczyć autochtonów przed możliwością utraty ziemi. Skutkiem ubocznym reformy było „skoszarowanie” wspólnot etnicznych i wzmocnienie w nich przekonania o wspólnocie losów politycznych. Na przełomie 1945/46 roku Kikuju założyli Afrykański Związek Kenii (Kenya African Union, KAU) dążący do zwiększenia reprezentacji wszystkich ras i grup etnicznych w Radzie Ustawodawczej. W 1947 roku przywództwo w ugrupowaniu objął Kenyatta¹². W kręgu radykalnie nastawionych działaczy KAU narodziła się idea zbrojnej irredenty. Ruch Mau Mau (etymologia prawdopodobnie pochodzi od kikujskiego *muma* – „przysięga”) uformował się na początku lat pięćdziesiątych. Dnia 20 października 1952 roku władze brytyjskie wprowadziły stan wyjątkowy. Aresztowano Kenyattę. W 1953 roku powstańcy utworzyli w Górach Aberdare suwerenne władze – Radę Obrony Kenii (Kenya Defence Council) z Dedanem Kimathi na czele, przekształconą rok później w Parlament Kenii (Kenya Parliament), który miał uczynić z Mau Mau ruch ogólnokenijski¹³.

Brytyjczycy, dysponując ogromną przewagą militarną, pokonali powstańców. W 1956 roku schwytano i powieszono Kimathiego. Część partyzantów zamknięto w obozach koncentracyjnych, część poddano torturom i brutalnej reedukacji¹⁴. W następstwie rebelii rząd brytyjski dostrzegł potrzebę wprowadzenia zmian – polityczny wymiar transformacji był jednak hamowany przez opór białych osadników. W 1954 roku, na mocy przyjętej w marcu tego roku tzw. Konstytucji Lytteltona¹⁵, zwiększono reprezentację Afrykanów w Radzie Ustawodawczej do ośmiu. Konstytucja ta

¹² Szerzej o działalności KAU: J. Spencer, *KAU: The Kenya African Union*, London 1985.

¹³ M. Pawelczak, *Ruch Mau Mau w Kenii*, [w:] *Historia Azji i Afryki w XIX i XX w. Dzieje konfliktów*, red. A. Bartnicki, Warszawa 2000, s. 324–342.

¹⁴ Przejmujący obraz działań Brytyjczyków wobec kenijskich partyzantów zawiera uhonorowana Nagrodą Pulitzera praca amerykańskiej historyk Caroline Elkins, *Rozliczenie z imperium. Przemilczana historia brytyjskich obozów w Kenii*, Warszawa 2013.

¹⁵ Oliver Lyttelton – brytyjski polityk, członek Partii Konserwatywnej, Minister Kolonii (Secretary of State for the Colonies) w latach 1951–1954.

opierała się na zasadzie „wielorasowości” (*multiracialism*) i zakładała równowagę liczby przedstawicieli wszystkich ras, co w konsekwencji prowadziło do zapewnienia nadreprezentacji mniejszości europejskiej i azjatyckiej w organach doradczych. W 1957 roku miały miejsce pierwsze wybory do Rady Ustawodawczej, w których sukces odnieśli politycy określający się jako „nacjonaliści” (m.in. Tom Mboya, Daniel arap Moi, Oginga Odinga, Roland Ngala). Grupa ta odrzuciła założenia Konstytucji Lytteltona, uznawszy je za zbyt kompromisowe żądała większości w Radzie Ustawodawczej. Kolejna propozycja Brytyjczyków, tzw. Konstytucja Lennox-Boyda¹⁶ z 1957 roku dawała autochtonom 14 miejsc w Radzie, Europejczykom – 14, Hindusom – cztery, Arabom – dwa. Afrykanie nadal jednak stanowczo formułowali swoje żądania. Wkrótce potem uchwalono Kartę Praw (*Bill of Rights*) zakazującą dyskryminacji ze względu na przynależność rasową, plemienną, miejsce urodzenia, wyznawaną religię oraz poglądy polityczne¹⁷.

W 1960 roku powstały dwie partie – Kenijski Afrykański Związek Narodowy (Kenya African National Union, KANU) pod przewodnictwem Kenyatty oraz Kenijski Afrykański Związek Demokratyczny (Kenya African Democratic Union, KADU) z Ngalą na czele. KANU szybko stało się najsilniejszym ugrupowaniem w Kenii. O jego potencjale decydował mandat etniczny – poparcie Kikuju i Luo, częściowo także Kamba, oraz odwoływanie się do dyskursu nacjonalistycznego i ideowej schedy po KAU¹⁸.

Program KADU skupiał się wokół idei majimboizmu (suah. *majimbo* – regiony), decentralizacji władzy (*ugatuni*) w Kenii wzorowanej na rozwiązaniach ustrojowych Szwajcarii¹⁹ oraz na obronie interesów KAMATUSA (Kalendzin, Masajowie, Turkana, Samburu).

¹⁶ Alan Lennox-Boyd – brytyjski polityk, członek Partii Konserwatywnej, Minister Kolonii w latach 1954–1959.

¹⁷ M. Pawelczak, *Kenia...*, s. 198–205.

¹⁸ G. Bennet, C.G. Rosberg, *The Kenyatta Election: Kenya 1960–1961*, London 1961, s. 37–38.

¹⁹ C. Sanger, J. Nottingham, *The Kenya General Election of 1963*, „The Journal of Modern African Studies” 1964, vol. 2, nr 1, s. 12.

KANU z kolei opowiadało się za unitarną strukturą państwa oraz za nacjonalizacją gospodarki²⁰.

Wybory do Rady Ustawodawczej w 1961 roku przeprowadzone zostały na mocy sformułowanej rok wcześniej podczas Konferencji Konstytucyjnej w Lancaster House tzw. Konstytucji Macleoda²¹. KANU uzyskało blisko 70% głosów i zdobyło 19 miejsc, zaś KADU uzyskało ok. 20% głosów i 11 miejsc²².

W trakcie Konferencji Konstytucyjnej w Lancaster House w 1962 roku ustalono kalendarz uzyskiwania przez Kenię niepodległości. Punktami zapalnymi debaty toczącej się między przedstawicielami partii kenijskich okazały się kwestie samodzielności regionów oraz dwuizbowości parlamentu, na które nalegali politycy KADU, a na które nie godzili się liderzy KANU.

Ostatecznie Konstytucję przyjęto podczas kolejnej konferencji w Londynie w 1963 roku. Wynegocjowana wizja ustrojowa okazała się bliższa federacyjnym planom KADU (KANU zgodziło się na nią, wierząc w szybką zmianę Konstytucji po uzyskaniu niepodległości i zwycięstwie w najbliższych wyborach). Konstytucja wprowadzała także zasadę bikameralizmu – podziału kompetencji między następcę Rady Ustawodawczej – Izbę Reprezentantów (House of Representative) a Senat (Senate), tworzących razem Zgromadzenie Narodowe (National Assembly).

W tym samym roku odbyły się pierwsze powszechne wybory w Kenii. Sukces w nich odniosło KANU (18 miejsc spośród 38 możliwych do obsadzenia w Senacie, 83 miejsca spośród 124 możliwych do obsadzenia w Izbie Reprezentantów), dystansując KADU (odpowiednio: 16 i 33 miejsca). Premierem został Kenyatta, który potrafił przekonać większość działaczy KADU do przejścia w szeregi KANU (było to niezbędne, ponieważ rezultat wyborczy KANU

²⁰ S.N. Ndegwa, *Citizenship and ethnicity: An examination of two transition moments in Kenyan politics*, „American Political Science Review” 1997, vol. 91, nr 3, s. 605.

²¹ Iain Macleod – brytyjski polityk, członek Partii Konserwatywnej, Minister Kolonii 1959–1961. Szerzej o Konstytucji Lytteltona, Konstytucji Lennox–Boyda i Konstytucji Macleoda: R. Maxon, *Britain and Kenya's Constitutions, 1950–1960*, New York 2011.

²² C. Singh, *op.cit.*, s. 895.

nie gwarantował uzyskania w Senacie większości pozwalającej na zmianę Konstytucji²³).

2.2. Prezydentura Jomo Kenyatty

Niepodległość Kenii została ogłoszona 12 grudnia 1963 roku. W 1964 roku Parlament Kenii oficjalnie proklamował Kenię republiką, a urząd premiera został zastąpiony urzędem prezydenta. Odstępstwo od modelu westminsterskiego otworzyło drogę do znacznego wzmocnienia egzekutywy i przejścia od systemu parlamentarnego do systemu prezydenckiego²⁴. W ciągu roku do Konstytucji wprowadzono kolejne zmiany. Zniesiono lokalne zgromadzenia ustawodawcze. W 1965 roku wprowadzono poprawkę, na mocy której zmniejszono wielkość poparcia niezbędnego w obu Izbach do uchwalenia kolejnych nowelizacji Konstytucji. Rok później zmieniono przepisy dotyczące zatrzymywania osób przez policję, zwiększając zakres kompetencji tych służb. O wyborze prezydenta do 1968 decydował Parlament. Od 1969 roku prezydentem zostawał (na pięcioletnią kadencję z nieograniczoną możliwością reelekcji) lider partii, która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych. Prezydent mianował wiceprezydenta oraz ministrów spośród członków Parlamentu, decydował także o obsadzie stanowisk i wysokości płac urzędników administracji publicznej. Parlament pozbawiono również inicjatywy ustawodawczej w zakresie projektów budżetowych²⁵.

W okresie pierwszych dwóch dekad niepodległego państwa w Kenii formalnie obowiązywała demokracja wielopartyjna – *de facto* system ten był monopartyjny. W 1968 roku przyjęto ustawę o stowarzyszeniach, na podstawie której władze mogły odmówić rejestracji organizacji społecznej, w tym partii politycznej, jeżeli uznano, że instytucja ta dąży do celów sprzecznych z prawem.

²³ D.M. Anderson, 'Yours in Struggle for Majimbo'. *Nationalism and the Party Politics of Decolonization in Kenya*, „Journal of Contemporary History” 2005, vol. 40, nr 3, s. 547.

²⁴ K. Wójtowicz, *Partia w mechanizmie władzy państw Afryki Wschodniej*, Wrocław 1980, s. 22.

²⁵ Y.P. Ghai, J.P. McAuslan, *Public Law and Political Change in Kenya*, London 1970, s. 350–355.

Przedstawiciele KANU, zwłaszcza pochodzący z grupy etnicznej Kikuju, próbowali zdominować struktury aparatu władzy. Kenyatta starał się jednak oddzielić urzędników państwowych od struktur KANU. Hasłem naczelnym okresu rządów Kenyatty było *Harambee* (suah. ciągnąć razem), które należy interpretować jako apel o jedność i współpracę narodową. Charakterystycznemu zawołaniu *Harambee* towarzyszyło społeczno-polityczne oczekiwanie skutecznej realizacji przez parlamentarzystów określonych postulatów w różnych regionach zdominowanych przez daną grupę etniczną. Skutkiem ubocznym *Harambee* okazał się zanik granicy sfery publicznej i prywatnej, rozrost plagi korupcji i pojawienie się etnicznej kleptokracji²⁶.

W okresie postkolonialnym centrum polityczne kraju przeniosło się ze stołecznego Nairobi do prywatnej rezydencji Kenyatty w Gatundu. Gabinet zbierał się bardzo nieregularnie. Na znaczeniu zyskiwał Prokurator Generalny (Attorney-General) Charles Njonjo kierujący nieformalnym „Gabinetem Wewnętrznym” (Inner Cabinet). Wokół prezydenta szybko wykształciła się elita określana jako „familia królewska” (*royal family*) lub też „klan Kenyatty”, której jedną z funkcji było podtrzymywanie i kreowanie mitu „ojca narodu”²⁷.

Polityka Kenyatty skutkowałą podziałami w obrębie KANU. W latach 1963–1965 część parlamentarzystów nie zasiadających w rządzie (zwanych na wzór brytyjski *backbenchers* – „z tylnych ław”) odrzuciła zasadę dyscypliny partyjnej i sprzeciwiała się jednocześnie decyzjom Gabinetu. Na polecenie prezydenta grupa ta została rozwiązana. W 1966 roku powstał Kenijski Związek Ludowy (Kenya People’s Union, KPU) skupiony wokół przedstawicieli grupy etnicznej Luo, kierowany przez Odingę. Do KPU przystąpiło 29 parlamentarzystów apelujących o zmianę prozachodniego kursu polityki zagranicznej i nacjonalizację gospodarki, a także rewizję systemu własności ziemskiej. Władze – wprowadzając do Konstytucji poprawkę o charakterze

²⁶ J. Barkan, F. Holmquist, *Peasant-State Relations and the Social Basis of Self-Help in Kenya*, „World Politics” 1989, vol. 41, nr 3, s. 359–380.

²⁷ D. Anderson, *Yours in the Struggle for Majimbo: Nationalism and the Party Politics of Decolonisation in Kenya, 1955–1964*, „Journal of Contemporary History” 2005, vol. 39, s. 552.

retroaktywnym – zadecydowały, że miejsca działaczy KPU w Parlamencie muszą zostać potwierdzone w wyborach uzupełniających. Zakończyły się one sukcesem KANU. KPU zdobyło zaledwie dziewięć z 29 miejsc²⁸.

W 1967 roku na mocy kolejnej poprawki do Konstytucji (uchwalonej w grudniu 1966 roku) zlikwidowano Senat. Czterdziestu jeden senatorów zostało dokooptowanych do Zgromadzenia Narodowego, w skład którego od tego momentu aż do 1988 roku wchodziło: 158 członków wybieranych w wyborach powszechnych, 12 obejmujących miejsca specjalne, przewodniczący oraz Prokurator Generalny – z racji pełnionego urzędu²⁹.

W 1968 roku Parlament przyjął kolejne poprawki do Konstytucji, wymierzone w przeciwnika Kenyatty – Toma Mboję, nieformalnego lidera opozycji wewnętrzzpartyjnej nazywanej KANU-B. Zmieniono także procedurę głosowania w wyborach – na tej samej karcie wyborcy mieli zakreślać nazwiska kandydatów do Parlamentu oraz na prezydenta. Na kandydatów do Parlamentu nałożono obowiązek przynależności partyjnej do KANU. Prezydent uzyskał prawo wyboru 12 parlamentarzystów, którzy obejmowali miejsca po wyborach w drodze nominacji³⁰.

W 1969 roku przez kraj przeszła fala zamieszek inspirowanych przez grupę etniczną Luo. Żądano ukarania zabójców Mboji, zastrzelonego na ulicy w Nairobi. W tym samym roku przeprowadzono wybory umacniające „kikujizację” (*Kikuyuisation*)³¹ sceny politycznej. W kraju narastała jednak fala społecznego niezadowolenia z rządów Kenyatty. Prezydent, szukając poparcia wśród Luo, zmuszony był pójść na ustępstwa. Na skutek amnestii wielu działaczy KPU zwolniono z internowania, ale znaczna ich część

²⁸ F. Holmquist, F.S. Weaver, M. Ford, *The Structural Development of Kenya's Political Economy*, „African Studies Review” 1994, vol. 37, nr 1, s. 78.

²⁹ C. Hornsby, *The Social Structure of the National Assembly in Kenya, 1963–83*, „Journal of Modern African Studies” 1989, vol. 27, nr 2, s. 277.

³⁰ A.A. Weinreb, *First Politics, Then Culture: Accounting for Ethnic Differences in Demographic Behavior in Kenya*, „Population and Development Review” 2001, vol. 27, nr 3, s. 450.

³¹ N. Cheeseman, *Political Linkage in the Kenya Post-colony: Assessing the Structure of Colonial Legacy*, „Africa Today” 2000, vol. 51, nr 1, s. 3–24.

wstąpiła do KANU (dotyczyło to nawet Odingi)³². Zmieniono także prawo wyborcze, obniżając granicę wieku czynnego prawa wyborczego do 18 lat i wprowadzając zasadę tajności głosowania w miejsce dawnego systemu oddawania głosów w obecności urzędnika wyborczego. W 1974 roku przeprowadzono kolejne wybory, w których ponownie zwyciężył Kenyatta. Jednocześnie KANU wybrało go na dożywotniego lidera partii³³.

2.3. Prezydentura Daniela arap Moi

22 sierpnia 1978 roku zmarł Jomo Kenyatta. Ustawa Zasadnicza jasno określała, że urząd Prezydenta obejmował lider partii rządzącej. W 1979 roku odbyły się wybory parlamentarne oraz prezydenckie. Prezydentem został Daniel arap Moi, który przejął władzę w sposób pokojowy. Urząd wiceprezydenta objął Mwai Kibaki. Hasłem nowych władz stało się *nyayo* – oznaczające w suahili „podążanie czyimiś śladami”, kontynuację kursu politycznego – w domyśle – Kenyatty³⁴.

Nowo wybrany prezydent zdołał doprowadzić do rozwiązania parlamentarnych stowarzyszeń etnicznych. Tłem dla nagłaśnianej przez kenijskie media oficjalnej detrybalizacji okazało się jednak umacnianie wpływów plemienia Kalendzin³⁵. „Familię” Kenyatty zastąpił „Syndykat z Kabarnetu”, jak nazywano grupę najbliższych współpracowników prezydenta (od nazwy jego rodzinnej miejscowości). Miejsce Kikuju, oprócz Kalendzin, zajmowali przedstawiciele małych grup etnicznych, takich jak Samburu i Somali.

³² P.A. Nyong'o, *State and Society in Kenya: The Disintegration of the Nationalist Coalitions and the Rise of Presidential Authoritarianism 1963–78*, „African Affairs” 1989, vol. 88, nr 351, s. 229–251.

³³ D. Throup, *The Construction and Deconstruction of the Kenyatta State*, [w:] *The Political Economy of Kenya*, red. M. Schatzberg, New York 1987, s. 33–74.

³⁴ J.M. Abwunza, *Nyayo: Cultural Contradictions in Kenya Rural Capitalism*, „Anthropologica” 1990, vol. 32, s. 188–203.

³⁵ A. Omolo, *Devolution in Kenya: A Critical Review of Past and Present Frameworks*, [w:] *Devolution in Kenya. Prospects, Challenges and the Future*, red. A.K. Mwenda, Nairobi 2010, s. 23.

W 1982 roku Moi przekonał Parlament do przyjęcia poprawki konstytucyjnej przekształcającej ustrój Kenii w monopartyjny. Podczas wyborów przeprowadzonych w kolejnym roku prezydent wycofał swoje poparcie dla Kibakiego. Ustanowiono nowy urząd – Ministra do Spraw Konstytucyjnych (Minister for Constitutional Affairs), który objął Njonjo. Z KANU usunięty został Odinga, co miało na celu wzmocnienie pozycji Njonjo wśród Luo. Były to kolejne etapy etniczności sceny politycznej i budowania „trybalnego apartheidu” (*tribal apartheid*³⁶) w Kenii.

Daniel arap Moi starał się przekształcić KANU w partię masową, czyniąc z posiadania „książeczki partyjnej” wymóg konieczny do rozpoczęcia kariery urzędniczej. Administracja została upolityczniona, a Parlament stał się instytucją fasadową – na takie posunięcie nie odważył się nigdy Kenyatta. Dla Moi, przedstawiciela mniejszej grupy etnicznej, zasada łączenia stanowisk partyjnych z urzędniczymi była jedyną realną alternatywą umacniania struktur władzy.

W 1982 roku doszło do nieudanej próby zamachu stanu. Moi, czując się wystarczająco silny, zdecydował się na eliminację politycznych rywali. Charles Njonjo został usunięty z rządu. Moi pozbawił także autonomii decyzyjnej Audytora Generalnego. Prezydent w 1986 roku zdecydował się na zmianę systemu głosowania w wyborach powszechnych z opartego na zasadzie tajności na system „kolejkowy” (w suah. *mlolongo*). Wyborcy mieli ustawiać się w lokalach wyborczych za przedstawicielami poszczególnych kandydatów trzymających w ręku ich portrety³⁷. Ustrój Kenii nieuchronnie zbliżał się do modelu państwa autorytarnego, dyktatury partii opartej na kulcie jednostki.

Wobec polityki Moi narastał sprzeciw społeczny. Warto podkreślić, że opozycja krytykowała prezydenta zarówno z perspektywy walki o demokrację, jak i szowinizmu etnicznego, chęci obalenia dominacji Kalendzin. Liderów opozycji aresztowano 4 lipca 1990 roku. Trzy dni później przez przedmieścia Nairobi przetoczyła się

³⁶ S.O. Akoth, *Challenges of Nationhood: Identities, Citizenship and Belonging under Kenya's New Constitution*, Nairobi 2011, s. 8.

³⁷ J.M. Klopp, „Ethnic Clashes” and Winning Elections: The Case of Kenya's Electoral Despotism, „Canadian Journal of African Studies” 2001, vol. 35, nr 2, s. 476.

fala krwawo stłumionych rozruchów. Moi, pod wpływem nacisków z zagranicy, powoli godził się na ustępstwa, licząc, że zmiany i tak nie wpłyną na rezultat zbliżających się wyborów. Ważnym katalizatorem liberalizacji reżimu stał się kryzys ekonomiczny, który ostatecznie przekreślił obraz Kenii jako państwa „cudu gospodarczego” – destabilizacja rynku znacznie utrudniała prezydentowi kontynuację rozwijania sieci patronażu politycznego poprzez nadania urzędów i stanowisk w państwowych przedsiębiorstwach³⁸.

W grudniu 1991 roku podczas Nadzwyczajnego Zjazdu KANU uchylono poprawkę konstytucyjną dotyczącą jednopartyjności. Datę tę uznać można za symboliczny kres „imperialnej prezydentury”³⁹, okresu rządów Kenyatty i Moi. KANU szybko traciła członków – przechodzili oni do nowo powstałej Partii Demokratycznej (Democratic Party, DP) z Kibakim na czele. Wraz z erozją KANU, opozycyjna scena polityczna Kenii podlegała dynamicznej fragmentaryzacji według podziałów etnicznych. Utworzone w sierpniu 1991 roku Forum na rzecz Przywrócenia Demokracji (Forum for the Restoration of Democracy, FORD) wkrótce podzieliło się na dwie frakcje – FORD-Asili (w suah. „źródło”) na czele z Kennethem Matibą, skupiającą część Kikuju i Luhia oraz FORD-Kenya, kierowaną przez Odingę i Michaela Wamalwę i zrzeszającą głównie przedstawicieli Luo⁴⁰.

W okresie tym do Konstytucji wprowadzono przepisy, które ograniczyły długość sprawowania urzędu prezydenta do maksymalnie dwóch kadencji. Przyjęto także wzorowaną na rozwiązaniach nigeryjskich zasadę, że prezydent-elekt winien uzyskać podczas wyborów minimum 25% głosów w co najmniej pięciu z ośmiu prowincji. W kilku etapach wprowadzono reformę administracyjną zwiększającą liczbę dystryktów do 72, umacniając tym samym dysproporcje wyborcze na korzyść KANU⁴¹.

³⁸ M. Lofchie, *Kenya: Still an Economic Miracle?*, „Current History” 1990, vol. 89, nr 547, s. 209–212.

³⁹ O. Nyanjom, *Devolution in Kenya's New Constitution*, Nairobi 2011, s. 1.

⁴⁰ Szerzej o początkach systemu wielopartyjnego w Kenii: D. Throup, C. Hornsby, *Multiparty Politics in Kenya*, Athens 1998.

⁴¹ F. Holmquist, M. Ford, *Kenya: State and Civil Society the First Year after the Election*, „Africa Today” 1994, vol. 41, nr 4, s. 5–25.

Wybory odbyły się w 1992 roku. Kilkudziesięciu kandydatom spoza KANU odmówiono prawa do rejestracji. Część liderów opozycji została aresztowana. Urząd prezydenta objął ponownie Moi, zdobywając 36% głosów. Za nim uplasowali się Matiba (28%) oraz Kibaki (21%). KANU, mimo poparcia zaledwie 30% wyborców, uzyskało 100 ze 188 miejsc, FORD-Asili i FORD-Kenya zdobyły po 31 miejsc, zaś DP – 23 miejsca. Po raz kolejny w historii Kenii o podziale miejsc zdecydowała arytmetyka etniczna i manipulacje granicami okręgów wyborczych. Nowy rząd opierał się na koalicji Kamba, Kalendzin, Luhia, Embu i Meru⁴². Rozpoczął się proces podziału sceny politycznej. Na nowo odżyły pytania o przyszłość ustrojową kraju, kondycję społeczeństwa obywatelskiego oraz postulaty przygotowania nowej Ustawy Zasadniczej.

2.4. Prace nad Konstytucją

Kenijska droga do ustanowienia nowej Konstytucji nie była łatwa. Istotne przeszkody w nakreśleniu nowych ram ustroju stanowiły wewnętrzne konflikty, przybierające niekiedy postać bratobójczej walki. Niełatwo przyszło politycznej elicie Kenii wprowadzenie takiego modelu konstytucyjnego, który redefiniując odmienność plemienną, umacniałby zarazem państwo – wspólnotę wszystkich obywateli. Prócz owej „jedności w różnorodności”, twórcy nowej Ustawy Zasadniczej musieli zmierzyć się z dylematem wyboru systemu rządów. Wzorce modelu westminsterskiego, z charakterystyczną supremacją Parlamentu oraz systemem dwupartyjnym, nie przystawały do specyfiki ustrojowej i sytuacji politycznej Kenii. Trzeba pamiętać, że w wielu krajach postkolonialnych Konstytucja nie tylko gwarantowała obywatelom prawa różnych generacji (czy to osobiste, czy to polityczne albo socjalne) oraz wyznaczała ramy funkcjonowania najważniejszych organów władzy – często była także środkiem przeciwdziałającym rządowym kryzysom, jak też swoistym remedium na ostre konflikty pomiędzy różnymi frakcjami etnicznymi. To prawda, że litera prawa nie mogła stanowić jedynej bariery przed dysfunkcyjną dla systemu praktyką polityczną,

⁴² J.D. Barkan, *Kenya: Lessons from a Flawed Election*, „Journal of Democracy” 1993, vol. 4, nr 3, s. 85–99.

czyniła jednak proces alternacji władzy bardziej przewidywalny, przebiegający w umiarkowanie stabilnych warunkach.

Moment konstytucyjny we współczesnej Kenii pojawił się na początku lat dziewięćdziesiątych. Jednak z powodu braku konsensu głównych sił politycznych na nową Ustawę Zasadniczą Kenijczykom przyszło czekać aż do 2010 roku. Warto zaznaczyć, że mimo krwawych rozruchów w różnych okresach kształtowania ustroju Kenii, nigdy nie doszło w tym kraju do przejęcia władzy w wyniku przewrotu wojskowego. Nigdy też w kenijskim rządzie nie zasiadali wojskowi, choć kolejni prezydenci traktowali tę grupę jako kluczowego sojusznika⁴³. Większość fundamentalnych zmian dokonywała się ewolucyjnie bądź przez uchylenie dotychczasowych przepisów (przykładowo odejście od zasady jednopartyjności w grudniu 1991 roku), bądź ustanowienie nowych regulacji (tak jak przed pierwszymi powszechnymi wyborami prezydenckimi w 1992 roku, kiedy to wprowadzono m.in. ograniczenie okresu piastowania urzędu prezydenta). Stopniowo następował demontaż silnej i praktycznie nieograniczonej władzy prezydenta. Dotychczas to Parlament formalnie dominował w systemie rządów, w praktyce ostateczne decyzje podejmował prezydent przy pomocy „wewnętrzznego rządu” złożonego z zaufanych, wysokich rangą urzędników służby cywilnej. Niweczyło to zasadę neutralności politycznej i apartyjności administracji publicznej, niejednokrotnie powodowało też legalizację działań sprzecznych z prawem i regułami demokracji, jak np. wydawanie przez egzekutywę przepisów o charakterze retroaktywnym.

W sierpniu 1997 roku, cztery miesiące przed wyborami powszechnymi, powstała specjalna grupa parlamentarna (Inter-Parties Parliamentary Group, IPPG) złożona – mocą regulacji – z deputowanych wszystkich ugrupowań zasiadających w Parlamencie (*de facto* większość jej członków wyznaczał prezydent). Jej głównym zadaniem miało być wypracowanie programu reform konstytucyjnych. W rzeczywistości była to instytucja o charakterze czysto

⁴³ N. Cheeseman, B.M. Tendi, *Power-sharing in Comparative Perspective: the Dynamics of 'Unity Government' in Kenya and Zimbabwe*, „The Journal of Modern African Studies” 2010, vol. 48, s. 216.

fasadowym, którą utworzono w celu przekonania wyborców, że Moi jest zwolennikiem zmiany ustrojowej. Przyjęto *Constitution of Kenya Review Act* – dokument określający kolejne etapy prac nad Konstytucją, akcentujący potrzebę powołania Narodowej Konferencji Konstytucyjnej (National Constitutional Conference, NCC) – złożonej z 629 przedstawicieli środowisk partyjnych, kadry urzędników lokalnych, wspólnot religijnych i organizacji pozarządowych. Jednak na skutek indolencji decyzyjnej polityków NCC rozpoczęło swoją pracę po kilku latach – w 2003 roku.

Dopiero dwa lata po wyborach ponownie wygranych przez Moi, w październiku 1999 roku, utworzono Specjalną Komisję Parlamentarną do Spraw Przeglądu Konstytucji (Parliamentary Select Committee on Constitutional Review, PSC), na której czele początkowo stanął Raila Odinga, syn zmarłego w 1994 roku Ogingi Odingi⁴⁴. W kwietniu 2000 roku Parlament przyjął raport PSC, wskazujący na konieczność podjęcia ogólnospołecznej debaty nad przyszłym kształtem ustrojowym państwa i powołania w tym celu nowej instytucji – Komisji do Spraw Reformy Konstytucyjnej (Constitution of Kenya Review Commission, CKRC). Komisja rozpoczęła działalność na przełomie 2000/01 roku. Końcowy projekt Komisji zawierał postulaty ustanowienia urzędu premiera, dzielącego z prezydentem sprawowanie władzy wykonawczej. Proponowano także ordynację proporcjonalną oraz szereg rozwiązań instytucjonalnych, wspierających ideę dewolucji władzy⁴⁵.

W 2002 roku, kilka tygodni przed wyborami, doszło do porozumienia między Partią Liberalno-Demokratyczną (Liberal Democratic Party, LDP) a Narodowym Sojuszem Kenii (National Alliance of Kenya, NAK) i podpisania Memorandum of Understanding między ich liderami – Odingą a Kibakim. Na mocy porozumienia powstała Narodowa Koalicja Tęczowa (National Alliance of Rainbow Coalition, NARC), która zwyciężyła w wyborach parlamentarnych.

⁴⁴ R. Ajulu, *Kenya's Democracy Experiment: the 1997 Elections*, „Review of African Political Economy” 1998, nr 76, s. 275–285.

⁴⁵ E. Kramon, D.N. Posner, *Kenya's New Constitution*, „Journal of Democracy” 2011, vol. 2, nr 22, s. 90.

W wyborach prezydenckich Kibaki uzyskał 61% głosów, dwukrotnie więcej niż kandydat KANU Uhuru Kenyatta, syn pierwszego prezydenta kraju⁴⁶. Jednym z najważniejszych postulatów wyborczych Kibakiego było przygotowanie projektu nowej Konstytucji w okresie 100 dni od objęcia władzy. Biorąc pod uwagę przeciągające się od kilku lat spory dotyczące kształtu ustroju państwa, hasło „100 dni” uznać należy za argument *stricte* populistyczny, świadczący o instrumentalnym traktowaniu reform konstytucyjnych przez lidera NARC.

Kibaki, jako przywódca najliczniejszej w Kenii grupy etnicznej – Kikuju, pewności skutecznego rządzenia upatrywał w scentralizowanym systemie opartym na stabilnej większości. Wszelkie podziały mogły stanowić zagrożenie dla jedności i prowadzić do wytworzenia konkurencyjnych ośrodków władzy. Odmienne poglądy formułował natomiast Odinga, który opowiadał się za silną pozycją premiera – lidera parlamentarnej większości, opartej co do zasady na koalicji różnych grup. Poglądom tym towarzyszyło także pełne poparcie dla restauracji idei majimboizmu i wyraźny antykimboizm.

Rezultatem wizji ustroju Odingi był przygotowany w 2004 roku projekt Konstytucji zwany *Bomas* – od nazwy centrum kulturalnego i muzeum, w którym miała miejsce większość spotkań NCC. Fundament *Bomas Draft* stanowiła silna pozycja premiera kontrastująca z symboliczną rolą prezydenta oraz postępująca decentralizacja, której odzwierciedleniem była idea utworzenia drugiej Izby Parlamentu – Senatu, złożonego z reprezentantów poszczególnych wspólnot regionalnych.

Wysoki Sąd zakwestionował jednak zasadność poddania *Bomas Draft* pod głosowanie. W uzasadnieniu stwierdzono, że projekt Konstytucji winien uzyskać poparcie zarówno społeczeństwa w drodze referendum, jak i jego demokratycznie wybranej reprezentacji⁴⁷.

⁴⁶ D. Anderson, *Briefing: Kenya's Elections 2002: The Dawning of a New Era?*, „African Affairs” 2003, vol. 102, nr 407, s. 331–342.

⁴⁷ *Final Report of the Committee of Experts on Constitutional Review*, Nairobi 2010, s. 20.

Odpowiedź na propozycję LDP stanowił projekt Wako-Kilifi (od nazwiska Rzecznika Generalnego – Amosa Wako i nazwy nadmorskiej miejscowości), wspierany przez prezydenta Kibakiego. Odwracał on model ustrojowy przyjęty w Konstytucji Bomas (silna pozycja prezydenta). Zaakceptowany przez Parlament, został następnie poddany pod głosowanie w ogólnonarodowym referendum przeprowadzonym w listopadzie 2005 roku. Większość głosujących (62%) opowiedziała się jednak przeciwko przyjęciu nowej Konstytucji. Wyniki referendum potwierdziły trwałość podziałów regionalnych oraz etnicznych na scenie politycznej. Odrzucenia projektu nie należy interpretować jako dowodu na zniechęcenie Kenijczyków do reform konstytucyjnych, lecz jako rozczarowanie rządami Kibakiego⁴⁸.

Wydarzenia te zapoczątkowały kolejne podziały na scenie politycznej. Chwiała się NARC. Niezadowolonia nie krył Odinga, który – licząc na stanowisko premiera – otrzymał od Kibakiego tekę ministra odpowiedzialnego za stan dróg. Rosło także niezadowolenie z wykształcenia się kolejnego w historii Kenii nieformalnego centrum politycznego – po „Familii z Kiambu” Kenyatty i „Syndykacie Karbanet” Moi, na znaczeniu zaczęła zyskiwać grupa stronników Kibakiego – „Mafia Góry Kenia”⁴⁹.

Rozmowy LDP z przedstawicielami KANU doprowadziły do utworzenia jeszcze w 2005 roku nowej siły politycznej – Pomarańczowego Ruchu Demokratycznego (Orange Democratic Movement, ODM), skupiającego zwolenników projektu Bomas. W sierpniu 2007 roku z ODM wydzieliła się fakcja ODM – Kenya. W grudniu tego samego roku zwolennicy Kibakiego utworzyli Partię Jedności Narodowej (Party of National Unity, PNU) popierającą projekt Wako⁵⁰. Każdy z kolejnych podziałów na scenie politycznej oraz „zmiany barw” partyjnych przez wielu polityków w sposób pośredni oddziaływały na tempo procesu

⁴⁸ M.S. Kimenyi, W.F. Shughart II, *The Political Economy of Constitutional Choice: a Study of the 2005 Kenyan Constitutional Referendum*, „Constitutional Political Economy” 2010, vol. 21, s. 5–6.

⁴⁹ M. Meredith, *Historia współczesnej Afryki. Pół wieku niepodległości*, Warszawa 2011, s. 611.

⁵⁰ G. Murunga, S. Nasong’o, *Bent on Self-destruction: the Kibaki Regime in Kenya*, „Journal of Contemporary African Studies” 2006, vol. 24, nr 1, s. 1–28.

tworzenia Konstytucji. Przechodzenie polityków z jednego obozu do drugiego wprowadzało także chaos w społecznym odbiorze procesów ustrojotwórczych. Z czasem najbardziej trwałym kryterium i zarazem najmniej podatnym na zmiany w układzie politycznym stała się przynależność etniczna działaczy. Obywatele decydowali zatem o przyszłości konstytucyjnej kraju, kierując się nie tyle wiedzą o różnicach między wizjami ustrojowymi, lecz głosując na przedstawicieli grup etnicznych, z których sami się wywodzili.

W grudniu 2007 roku przeprowadzone zostały wybory. Według oficjalnych danych, ODM uzyskał 99 miejsc, PNU – 43, ODM Kenya – 16, zaś KANU – 15. Kibaki został ponownie wybrany na urząd prezydenta, zdobywając 47% głosów, zaś Odinga uzyskał 44%⁵¹. Wybory przebiegały w niespokojnej atmosferze. Do walk i rozruchów doszło zwłaszcza po zarzuceniu Kibakiemu przez lidera ODM manipulacji wyborczych. Obaj politycy oskarżali się nawzajem o inicjowanie czystek etnicznych. Szacuje się, że w wewnętrznych starciach śmierć mogło ponieść nawet 1500 Kenijczyków, a 600 tys. zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów⁵².

Procesy polityczne odcisnęły wyraźne piętno na gospodarce kraju. Wydarzenia te ukazały konieczność zawarcia nowego kompromisu – tak partyjnego, jak i konstytucyjnego. Dnia 28 lutego 2008 roku, w obecności m.in. Kofiego Annana, b. sekretarza generalnego ONZ, Kibaki i Odinga podpisali Akt Zgody Narodowej i Pojednania (National Accord and Reconciliation Act). Rozpoczęto wdrażanie Narodowego Dialogu i Pojednania w Kenii (Kenya National Dialogue And Reconciliation) oraz „Agendy 4” (Agenda Item Number Fourth), programów ugody politycznej, których jedną z centralnych kwestii stanowiła stabilizacja ustrojowa kraju⁵³.

⁵¹ N. Cheeseman, *The Kenya Elections of 2007: An Introduction*, „Journal of Eastern African Studies” 2008, vol. 2, nr 2, s. 166–184.

⁵² O.A. Adeagbo, J.M. Iyi, *Post-Election Crisis in Kenya and Internally Displaced Persons: A Critical Appraisal*, „Journal of Politics and Law” 2011, vol. 4, nr 2, s. 174.

⁵³ M.K. Juma, *African Mediation of the Kenya Post-2007 Election Crisis in Kenya's Uncertain Democracy: The Electoral Crisis of 2008*, „Journal of Contemporary African Studies” 2009, vol. 27, nr 3, s. 407–430.

Na mocy Aktu Zgody Narodowej i Pojednania Odinga powołany został na stanowisko premiera, Kibaki objął urząd prezydenta, zaś Kalonzo Musyoka wiceprezydenta. Utworzono w ten sposób „hybrydowy model egzekutywy” (*hybrid executive*⁵⁴). Powołano także Komisję Narodowej Jedności i Integracji (National Cohesion and Integration Commission), której celem było zapobieganie potencjalnym konfliktom etnicznym oraz wspieranie reform ustrojowych. Na przełomie lutego i marca 2009 roku powołano Komitet Ekspertów (Committee of Experts, CoE) złożony głównie z kenijskich prawników. Komitet otrzymał zadanie harmonizacji wspomnianych projektów Ustawy Zasadniczej Bomas i Wako z rezultatami prac CKRC. Komitet przeprowadził także szereg konsultacji społecznych – między czerwcem a lipcem 2009 roku miały miejsce spotkania poświęcone decentralizacji władzy, systemowi rządów, akcji afirmatywnej, procedurom wyborczym oraz przepisom przejściowym. W tym samym czasie przeprowadzono pięć debat z udziałem przedstawicieli: partii politycznych, sektora prywatnego, organizacji pozarządowych i wspólnot religijnych⁵⁵. Dodać należy, że spotkania tego typu odgrywają w społeczeństwach afrykańskich o wiele większą rolę niż w Europie. Wynika to zarówno z tradycji i szacunku wobec koncyliacyjnych rozwiązań charakterystycznych dla afrykańskiego komunitarianizmu, jak i z relatywnie niskiego poziomu alfabetyzacji społeczeństwa.

Kwestie wzbudzające najwięcej kontrowersji wiązały się z umieszczeniem w Konstytucji regulacji dotyczących jurysdykcji sądów kadich oraz przepisów definiujących początek życia ludzkiego, których wykładnia mogłaby prowadzić do usankcjonowania aborcji. Sporne okazało się także określenie jurysdykcji Narodowej Komisji Gruntów (National Land Commission), której jednym z celów

⁵⁴ M. Akech, *Abuse of Power and Corruption in Kenya: Will the New Constitution Enhance Government Accountability?*, „Indiana Journal of Global Legal Studies” 2011, vol. 18, nr 1, s. 356.

⁵⁵ Należy podkreślić, że istotny wkład w debatę konstytucyjną prowadzoną ponad podziałami etnicznymi wniosła Inicjatywa Integracji (Ufungamano Initiative), organizacja zrzeszająca instytucje religijne (J.M. Mati, *Social Movements and Socio-Political Change in Africa: The Ufungamano Initiative and Kenyan Constitutional Reform Struggles (1999–2005)*, „International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations” 2012, vol. 21, nr 1, s. 63–84).

miała być rewizja polityki gruntowej i wyrównanie historycznych niesprawiedliwości⁵⁶.

Bliską perspektywę zawarcia konsensu zwiastowała także ewolucja stanowiska ODM w kwestii modelu egzekutywy. Politycy tej partii przestali forsować wprowadzenie do Konstytucji urzędu premiera, skoncentrowali się natomiast na wsparciu decentralizacji i wzmocnieniu kompetencji organów w poszczególnych regionach mających zmniejszać dysproporcje w rozwoju kraju. Ich pierwotna wizja przekształcenia Kenii w federację złożoną z 14 regionów i 74 hrabstw wydawała się jednak zbyt kosztowna. PSC optowała za rozwiązaniem niewiążącym się z tak gwałtowną restrukturyzacją administracji i podziałem kraju na 47 hrabstw, których granice nawiązywały do podziału na dystrykty sprzed 1992 roku⁵⁷.

Ostatecznie po zapoznaniu się przez CoE z propozycjami PSC, projekt Konstytucji został poddany pod głosowanie. Dnia 1 kwietnia 2010 roku Parlament uchwalił Ustawę Zasadniczą. Wyznaczono także datę referendum, w którym obywatele mieli zdecydować o przyjęciu bądź odrzuceniu nowej Konstytucji. Referendum odbyło się 4 sierpnia 2010 roku. Wzięło w nim udział około 70% z 12 milionów uprawnionych do głosowania obywateli Kenii. Za przyjęciem Ustawy Zasadniczej opowiedziało się 69% wyborców. Niewątpliwie był to sukces kenijskich elit politycznych, który miał stanowić dla całej Afryki pozytywny przykład rozwiązywania problemów ustrojowych i drogi do budowania jedności politycznej kraju⁵⁸.

Dnia 27 sierpnia prezydent podpisał Konstytucję. Tym samym zakończyła się, przynajmniej pod względem normatywnym, długa droga budowania demokratycznego systemu rządów w Kenii. Warto zwrócić uwagę, iż samo procedowanie nad Ustawą Zasadniczą odbywało się w duchu demokracji i decyzyjnej suwerenności Kenijczyków, wbrew stereotypowi, że Afryka to kontynent „konstytucji

⁵⁶ P. Syagga, *Public Land, Historical Land Injustices and the New Constitution*, Nairobi 2011, s. 2.

⁵⁷ C.B. Barret, A.G. Mude, J.M. Omiti, *Decentralization and Social Economics of Development: Lessons from Kenya*, Nairobi 2007.

⁵⁸ M. Szupejko, *Negatywna etniczność a zmiany konstytucyjne w Kenii 2010 roku*, „Afryka” 2012, vol. 36, s. 28.

bez konstytucjonalizmu” (*constitutions without constitutionalism*)⁵⁹. Porozumienie głównych sił politycznych i powołanie komitetu ekspertów, następnie głosowanie w Parlamencie i w końcu społeczna akceptacja Konstytucji w ogólnonarodowym referendum pozytywnie wpływały na legitymizację nowych fundamentów ustroju.

Testem dla Konstytucji miały być kolejne wybory powszechne. Odbyły się one 4 marca 2013 roku. Wydarzenie to miało historyczne znaczenie, nie tylko z powodu przeprowadzenia pierwszych wyborów pod rządami nowej Konstytucji, ale także z racji pokojowego przebiegu. Powtórzenie sytuacji z 2007 roku – krwawych zamieszek, do których doszło podczas wyborów – stanowiłoby niewątpliwie porażkę kenijskich elit politycznych. Tym razem stało się inaczej. Względna stabilizacja oraz pokojowe nastawienie liderów największych ugrupowań wpłynęły na wzmocnienie w wymiarze systemowym autorytetu i racjonalizującej funkcji nowych przepisów.

W wyborach wzięło udział 86% Kenijczyków uprawnionych do głosowania. Syn pierwszego prezydenta Kenii, Uhuru Kenyatta uzyskał niespełna 51% głosów. Sukces Kenyatty wywołał sprzeciw stronników ODM. Odinga nie wyprowadził jednak swoich zwolenników na ulicę, lecz – apelując do Kenijczyków o pokój – zadeklarował wszczęcie legalnej procedury odwoławczej, w której ostatecznie potwierdzono sukces Kenyatty⁶⁰. To kolejny dowód na akceptację procedur demokratycznych i narodziny zrębów społeczeństwa obywatelskiego w Kenii.

3. System konstytucyjny

3.1. Podstawowe zasady ustrojowe

Obowiązująca Konstytucja została podzielona na 18 rozdziałów obejmujących w sumie 264 artykuły. Na końcu zamieszczono załączniki odnoszące się do poszczególnych części Ustawy

⁵⁹ M.L. Dudziak, *Working toward Democracy: Thurgood Marshall and the Constitution of Kenya*, „Duke Journal of Law” 2006, vol. 56, nr 3, s. 758.

⁶⁰ J. Barkan, *Kenya's 2013 Elections: Technology is not Democracy*, „Journal of Democracy” 2013, vol. 24, nr 3, s. 156–165.

Zasadniczej, m.in. spis hrabstw, tekst hymnu narodowego oraz przysięg składanych przez piastunów najważniejszych urzędów w państwie, jak również podział kompetencji pomiędzy władzą centralną a władzami poszczególnych hrabstw. Obszerność Konstytucji nie wynika bynajmniej z zamiłowania Kenijczyków do przesadnie szczegółowych regulacji normatywnych. Była raczej spowodowana chęcią zapobieżenia kryzysom politycznym i ewentualnym próbom wprowadzenia antydemokratycznych rządów. Doświadczenia historyczne przekonywały twórców nowej Konstytucji, że odejście od monteskiuszowskiej zasady trójpodziału władzy oraz zasady równowagi i hamulców (*checks and balances and the separation of powers* – art. 174) w sytuacji Kenii nie jest wcale trudne. Nie należy również zapominać, że wykreowany przez Ustawę Zasadniczą system rządów, choć nawiązuje do tradycji już istniejących instytucji oraz spuścizny *common-law*⁶¹, stanowi nowy model ustrojowy.

Konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w Kenii. Zasada nadrzędności Ustawy Zasadniczej (wyrażona *explicite* w art. 2) w sensie materialnym nawiązuje do jej szczególnej (ustrojowo fundamentalnej) treści wiążącej wszystkich obywateli i organy państwa zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym. W sensie formalnym nadrzędność Konstytucji wyraża się w wymogu zgodności z nią pozostałych aktów prawnych, *ergo* wszelkie regulacje niezgodne z Konstytucją uznaje się za nieważne.

Doniosłość faktu przyjęcia nowej Ustawy Zasadniczej została wyrażona w jej preambule. W niej także odnaleźć można *invocatio Dei* (swoiste wyznanie wiary w zwierzchnictwo Wszechmogącego Boga całego stworzenia), jak i fundamentalne wartości, na których opiera się włączona w treść Konstytucji Karta Praw (*Bill of Rights*): równość, wolność, demokracja, sprawiedliwość społeczna oraz zasada rządów prawa. W preambule również przypomniano o idei przyświecającej tworzeniu nowego ustroju państwa. „Jedność w różnorodności” opiera się na pokojowej koegzystencji wszystkich

⁶¹ Przykładem wyraźnych inspiracji systemem *common-law*. w Konstytucji Kenii jest choćby odwołanie się do zasady nietykalności osobistej „habeas corpus” (art. 25 i art. 51) oraz do zasady wykładni prawa „law is always speaking” (art. 259).

Kenijczyków, bez względu na ich etniczną, kulturową czy też religijną przynależność⁶².

Karta Praw stanowi wyznacznik poszczególnych polityk państwa – socjalnej, ekonomicznej i kulturowej. Konstrukcja praw człowieka i obywatela w Konstytucji z 2010 roku naśladuje wzorce demokracji europejskich. Prawa te nie są konstytuowane przez państwo, lecz przynależą osobie z racji jej przyrodzonej godności. Zadaniem organów państwa jest natomiast ich przestrzeganie, ochrona oraz wspieranie. Władza nie może ograniczać praw obywatela, chyba że takie ograniczenie byłoby celowe (przykładowo prowadziło do realizacji albo ochrony innego prawa) i wynikało z racjonalnych przesłanek oraz zasady sprawiedliwości. Powyższy wyjątek nie dotyczy jednak całego katalogu praw ujętego w Karcie – ograniczeniu nie podlegają m.in. wolność od tortur, niewolnictwa czy też prawo do uczciwego procesu.

Interesujące, że Konstytucja Kenii kładzie duży nacisk na realizację zasady niedyskryminacji społecznej i ochrony słabszych oraz promowanie polityk wspierających równość szans (*affirmative action*). Praktyczny jej wymiar oznacza równe traktowanie przez resztę obywateli osób niepełnosprawnych, chorych, mniejszości etnicznych i grup marginalizowanych. Jeśli chodzi o równość kobiety i mężczyzny, do Ustawy Zasadniczej wpisano ogólną regułę, zgodnie, z którą nie więcej niż dwie trzecie ogólnego składu wybieralnych i pochodzących z mianowania organów władzy winno być tej samej płci (art. 27 ust. 8). Przepis ten stanowił podstawę ustanowienia systemu kwotowego w wyborach parlamentarnych do obu Izb.

Instytucją mającą na celu monitorowanie przestrzegania praw człowieka w Kenii jest Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości (Kenya National Human Rights and Equality Commission) utworzona na podstawie przepisów art. 59. W okresie od przyjęcia nowej Konstytucji do przeprowadzenia wyborów w 2013 roku z Komisji tej wydzielone zostały: Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka (Kenya

⁶² M.K. Mbondeniyi, *The Bill of Rights*, [w:] *The Constitution of Kenya. Contemporary Readings*, red. P.L.O. Lumumba, M.K. Mbondeniyi, S.O. Odero, Nairobi 2013, s. 61–97.

National Commission on Human Rights), Komisja Sprawiedliwości Administracyjnej (Commission on Administrative Justice) oraz Narodowa Komisja do Spraw Płci i Równości (National Gender and Equality Commission – pierwotnie działająca jako Narodowa Komisja do Spraw Płci i Rozwoju, National Commission on Gender and Development).

Rozdział Konstytucji zawierający Kartę Praw kończą regulacje związane z wprowadzeniem stanu wyjątkowego. Może on zostać ogłoszony jedynie decyzją prezydenta w sytuacji zagrożenia państwa przez wojnę, agresję, bunt, zamieszki, klęskę żywiołową lub inne zagrożenia porządku publicznego oraz w razie konieczności przywrócenia warunków poprzedzających wprowadzenie stanu wyjątkowego. Stan wyjątkowy nie może trwać dłużej niż 14 dni, chyba że Zgromadzenie Narodowe podejmie uchwałę o przedłużeniu jego obowiązywania (jednorazowo – maksymalnie na okres dwóch miesięcy) większością co najmniej 2/3 głosów ogólnej liczby członków. W przypadku kolejnych uchwał w tej sprawie próg większości został podwyższony do 3/4 głosów członków Zgromadzenia.

Pomimo tego, że w Konstytucji cały Rozdział XI poświęcony jest kompetencjom lokalnych władz, to już na samym jej początku znalazła się informacja dotycząca struktury terytorialnej państwa. W artykule 1 ust. 4 wyraźnie bowiem wskazano, że suwerenna władza narodu jest sprawowana zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, natomiast ust. 3 tegoż artykułu stanowi *expressis verbis* o delegacji suwerenności na organy państwa, w tym na zgromadzenia ustawodawcze hrabstw i ich władze wykonawcze. W ten sposób, uwzględnivszy funkcjonowanie podmiotów federacji, sformułowano zasadę trójpodziału władzy – wykonywanie funkcji w zgodzie z Konstytucją przez Parlament i egzekutywę na szczeblu centralnym (odpowiednio na poziomie lokalnym), dopełnia funkcjonowanie sądownictwa oraz niezawisłych trybunałów.

W Kenii funkcjonuje system prezydencki, którego podstawę stanowi silna pozycja ustrojowa głowy państwa i szeroki zakres przysługujących prezydentowi kompetencji. To częste zjawisko na subsaharyjskiej scenie politycznej, którego źródeł można doszukiwać się

w koncepcji charyzmatycznej władzy wodza tradycyjnego i modelu władzy patrymonialnej. Prezydent jest wybierany w wyborach powszechnych i stoi na czele Rządu, co przesądza o ukształtowaniu monistycznego modelu władzy wykonawczej. Prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed Parlamentem, podobnie jak wchodzący w skład Gabinetu ministrowie, którzy politycznie odpowiadają jedynie przed prezydentem.

Warto zaznaczyć, że wprowadzenie systemu prezydenckiego budzi sprzeciw wielu kenijskich polityków. Przeciwno silnej władzy prezydenta występuje m.in. Raila Odinga, przywołując argument konieczności dostosowania systemu politycznego do etnicznej różnorodności kraju, które gwarantuje – według lidera ODM – jedynie parlamentarny model rządów. Były premier wielokrotnie wskazywał, że silna władza prezydencka pogłębia podziały w społeczeństwie i nie odzwierciedla interesów różnych grup społecznych. Poglądy Odingi stanowią refleks chociażby teorii hiszpańskiego politologa Juana Linza. W artykule „Niebezpieczeństwa prezydenccjalizmu” wskazywał on na paradoks systemu prezydenckiego, który kreując silne kompetencje jednego organu, wzmacnia zarazem mechanizmy zapobiegające nadmiernej personalizacji władzy np. poprzez procedurę impeachmentu (Linz nazywał to „podejrzliwością” systemu)⁶³. Nie chodziło jednak o sam paradoks systemowy, ale o skuteczne działanie otoczenia instytucjonalnego, które gwarantowałyby wzmocnienie i konsolidację demokracji. Tę gwarancję daje – zdaniem Linza – przede wszystkim system parlamentarny.

3.2. Władza ustawodawcza

Mimo wyróżniającej się pozycji prezydenta, kenijska Ustawa Zasadnicza w pierwszej kolejności konstytuuje władzę ustawodawczą oraz określa jej działanie. Parlament w Kenii jest dwuizbowy i jego funkcjonowanie nie odbiega od modelu bikameralizmu w państwach federacyjnych. Składa się ze Zgromadzenia Narodowego (National Assembly) reprezentującego cały naród oraz Senatu

⁶³ J. Linz, *The Perils of Presidentialism*, „Journal of Democracy” 1990, vol. 1, nr 1, s. 51–69.

(Senate), który jest wyrazicielem woli poszczególnych hrabstw i zarazem obrońcą ich interesów⁶⁴.

Wybory parlamentarne w Kenii, jak zresztą pozostałe mające powszechny charakter, odbywają się w drugi wtorek sierpnia, co pięć lat. Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom Kenii, którzy ukończyli 18. rok życia i nie zostali skazani za przestępstwo wyborcze w okresie pięciu lat poprzedzających termin wyborów (art. 83 ust. 1).

Z racji przeprowadzania wyborów w dniu roboczym pracodawca zobowiązany jest umożliwić swojemu pracownikowi oddanie głosu, zaś czas poświęcony aktowi wyborczemu winien być zaliczony do ogólnego czasu pracy. W przypadku niespełnienia tych warunków pracodawcy grozi kara grzywny lub nawet pozbawienia wolności.

Najpóźniej 45 dni przed wyborami partie muszą przedstawić listy kandydatów. Nad prawidłowym przebiegiem wyborów czuwa Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic (Independent Electoral and Boundaries Commission) mająca umocowanie w Konstytucji (art. 88–90).

Ustawa Zasadnicza dopuszcza wprawdzie zgłaszanie kandydatów niezależnych – praktyka polityczna pokazuje jednak, że to partie są głównymi podmiotami w wyborczej rywalizacji o władzę. Ich instytucjonalizacja dokonała się także w płaszczyźnie konstytucyjnej – partie zostały niejako wkomponowane w funkcjonowanie systemu demokratycznego (Część 3 Rozdziału VII). Swoboda ich działania jest jednak uwarunkowana spełnieniem kilku wymogów: posiadaniem krajowego charakteru i demokratycznie wybranych władz, postępowaniem zgodnie z regułami demokracji oraz zasadami Konstytucji, poszanowaniem praw człowieka, grup marginalizowanych. Partie nie mogą być tworzone na podstawie kryterium językowego, plemiennego⁶⁵, rasowego, płci albo przynależności religijnej.

⁶⁴ M.K. Mbondonyi, J.O. Ambani, *New Constitutional Law of Kenya. Principles, Government and Human Rights*, Nairobi 2013, s. 117–128.

⁶⁵ Warto podkreślić, że w tekście Konstytucji nie użyto słowa „plemień” (*tribe*). W warstwie symbolicznej zabieg ten należy interpretować jako wyraźne odcięcie się od przeszłości zmagai politycznych naznaczonych piętnem trybalizmu.

W stosunku do wszystkich kandydatów biorących udział w wyborach powszechnych obowiązuje minimalny wymóg posiadania świadectwa ukończenia szkoły policealnej. Bierne prawo wyborcze do Zgromadzenia Narodowego oraz Senatu posiadają kandydaci zarejestrowani jako wyborcy spełniający wymogi etyczne i moralne, legitymujący się odpowiednim wykształceniem. Dodatkowo obowiązuje kryterium posiadania kenijskiego obywatelstwa przez minimum dziesięć lat poprzedzających datę wyborów. W okręgu wyborczym, w którym kandydat ubiega się o miejsce w Zgromadzeniu konieczne jest także zebranie tysiąca podpisów. W przypadku wyborów do Senatu wymóg ten został podwyższony do dwóch tysięcy. Prawa wybieralności pozbawieni są urzędnicy państwowi i inni funkcjonariusze publiczni (z wyjątkiem parlamentarzystów), członkowie Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic, o ile piastowali tę funkcję w okresie pięciu lat poprzedzających wybory, jak też członkowie zgromadzeń ustawodawczych hrabstw. Kandydować nie mogą również niewypłacalni dłużnicy, osoby skazane na karę pozbawienia wolności na okres co najmniej sześciu miesięcy od daty rejestracji jako kandydat albo od daty przeprowadzenia wyborów oraz ci, którzy nadużyli lub wykorzystali niezgodnie z prawem pełnione funkcje publiczne. Należy podkreślić, iż osoba nie jest pozbawiona prawa wybieralności do Parlamentu, o ile w jej sprawie nie zostały wyczerpane możliwości złożenia apelacji lub rewizji wyroku bądź postanowienia sądu.

Okręgi we wszystkich wyborach powszechnych w Kenii są jednomandatowe (pozostałość systemu westminsterskiego). W wyborach zwycięża ten kandydat, który uzyska najwięcej głosów. Innymi słowy, nawiązując do nazewnictwa systemu wyborczego – *first past the post* (FPTP), miejsce zdobywa ten, kto pierwszy przekroczy linię mety.

Zgromadzenie Narodowe Kenii liczy 350 członków: 290 wybieranych jest metodą tradycyjną w jednomandatowych okręgach wyborczych, pozostali natomiast według zasad określonych w art. 97 ust. 1 Konstytucji. W Zgromadzeniu Narodowym zasiada także 47 kobiet, które są wybierane w każdym hrabstwie stanowiącym jeden okręg wyborczy. Partie polityczne posiadają prawo nominacji proporcjonalnie do liczby miejsc uzyskanych w Zgromadzeniu

Narodowym, 12 kolejnych deputowanych. Członkiem Zgromadzenia jest *ex officio* Przewodniczący Izby pierwszej. Należy jednak pamiętać, że Przewodniczący (tak Zgromadzenia Narodowego, jak i Senatu) nie bierze udziału w głosowaniu, zaś przy obliczaniu liczby członków danej Izby nie uwzględnia się jej Przewodniczącego (art. 97–105).

Izba druga kenijskiego Parlamentu – Senat, jak to już zaznaczono, reprezentuje hrabstwa i zabezpiecza interesy zamieszkałej w nich ludności oraz organów władzy. Funkcja ta wyraża się przede wszystkim w uczestnictwie w procesie stanowienia prawa dotyczącego hrabstw oraz określaniu alokacji dochodu narodowego pomiędzy poszczególnymi hrabstwami. Senat składa się z 68 członków: 47 wybieranych w jednomandatowych okręgach przez zarejestrowanych w hrabstwach wyborców, 16 kobiet zgłaszanych przez partie polityczne proporcjonalnie do posiadanej przez te ugrupowania liczby miejsc w Senacie, dwóch członków (mężczyzny i kobiety) reprezentujących młodzież, dwóch członków (mężczyzny i kobiety) reprezentujących osoby niepełnosprawne oraz Przewodniczącego (członka *ex officio*).

Zgodnie z Konstytucją organami Parlamentu są: Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego i Senatu oraz odpowiednio ich Zastępcy. Wszyscy oni zostają powołani na okres jednej kadencji Parlamentu i dysponują prawem złożenia rezygnacji z zajmowanego stanowiska. Ich podstawowym zadaniem jest prowadzenie parlamentarnych obrad. W rozdziale poświęconym organom władzy ustawodawczej jest mowa także o liderze partii większościowej i liderze partii mniejszościowej (art. 108). Chodzi tu, odpowiednio, o przywódcę ugrupowania, które posiada w Zgromadzeniu Narodowym największą liczbę miejsc oraz przywódcę drugiej co do wielkości partii (lub koalicji partyjnej). Postanowienia Konstytucji nie określają jednak ich kompetencji, a jedynie porządek pierwszeństwa w Zgromadzeniu Narodowym, wymieniając zaraz po Przewodniczącym Zgromadzenia lidera partii większościowej, a następnie mniejszościowej.

Podstawową funkcją kenijskiego Parlamentu jest funkcja ustawodawcza. Jej zakres określono w odrębnej części Rozdziału VIII

„Stanowienie prawa”, a wzmocniono wyłącznością Parlamentu w zakresie inicjatywy legislacyjnej. Co do zasady prawo zgłaszania projektów ustaw przysługuje Zgromadzeniu Narodowemu, z zastrzeżeniem projektów dotyczących samorządów hrabstw – te bowiem mogą być inicjowane także przez Senat. W przypadku braku porozumienia pomiędzy Izbami, projekt ustawy trafia do komisji mediacyjnej, złożonej z równej liczby członków każdej z Izb, w celu wypracowania wspólnej wersji. Ustawy uchwalane są przez Parlament zwykłą większością głosów (art. 122 ust. 1). Prerogatywa zatwierdzania ustaw należy do prezydenta. Głowa państwa dysponuje ponadto prawem weta zawieszającego. W ciągu 14 dni od dnia otrzymania ustawy prezydent może wystąpić do Parlamentu z wnioskiem o jej ponowne rozpatrzenie. Wówczas legislatura, uwzględnivszy zastrzeżenia prezydenta, uchwała ustawę zwykłą większością albo, wyrażając swój sprzeciw wobec propozycji głowy państwa, przyjmuje ustawę w pierwotnym brzmieniu (bądź bardzo podobnym), tyle że podwyższoną większością kwalifikowaną co najmniej 2/3 głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego (i odpowiednio, jeżeli jest to wymagane, Senatu). Ustawę uchwaloną przez Parlament i zatwierdzoną przez prezydenta ogłasza się w kenijskim publikatorze aktów normatywnych – „Gazette”, a następnie wchodzi ona w życie 14. dnia po opublikowaniu.

Każda Izba Parlamentu dysponuje prawem powoływania własnych komisji, a także komisji wspólnych, w skład których wchodzi zarówno członkowie Zgromadzenia Narodowego, jak i Senatu. Obok podstawowej funkcji ustawodawczej komisje wykonują też kompetencje o charakterze kontrolnym – mają możliwość zywania osób w celu złożenia zeznań lub dostarczenia określonych informacji. W tym zakresie uprawnienia Parlamentu i jego komisji odpowiadają uprawnieniom Wysokiego Sądu (*High Court*).

Jeśli chodzi o sposób procedowania w Parlamencie projektów ustaw, które nie dotyczą hrabstw, obowiązuje zasada: jeden członek Parlamentu – jeden głos. Jednak w przypadku materii ustawowej dotyczącej hrabstw, w Senacie decyzje podejmowane są przez większość ogólnej liczby delegacji hrabstw. Delegacja każdego

hrabstwa dysponuje jednym głosem, który jest oddawany przez jej przewodniczącego (art. 123 ust. 4).

Autonomia Parlamentu gwarantowana jest m.in. przez instytucję immunitetu oraz wprowadzenie zasady nietykalności w stosunku do obu Izb, działających w nich komisji, liderów partii większościowej i mniejszościowej, przewodniczących komisji oraz wszystkich członków Parlamentu (art. 117 ust. 2). Autonomia ta opiera się również na prawie powoływania własnych organów – przede wszystkim komisji oraz możliwości funkcjonowania na podstawie aktów prawnych wewnątrznie obowiązujących (art. 124 ust. 1).

Mandat deputowanego do Zgromadzenia Narodowego ma charakter semiimperatywny. Oznacza to, że niezależność w sprawowaniu funkcji bywa ograniczona. Obecna Konstytucja stanowi, iż wygaśnięcie mandatu deputowanego następuje m.in. wskutek rezygnacji przez członka Zgromadzenia Narodowego lub Senatu z członkostwa w partii, z listy której kandydował i uzyskał miejsce. Te same konsekwencje dotyczą członków Parlamentu, którzy brali udział w wyborach jako kandydaci niezależni, a w trakcie kadencji Parlamentu zdecydowali się wstąpić do partii. Przyczynami wygaśnięcia mandatu są również: śmierć członka Parlamentu, jego rezygnacja z pełnionej funkcji oraz nieusprawiedliwiona nieobecność podczas ośmiu posiedzeń danej Izby bez uzyskania pisemnej zgody Przewodniczącego Izby i nieprzedstawienie określonej komisji zadowolającego usprawiedliwienia swojej nieobecności. Usunięcie z urzędu może nastąpić także na podstawie aktów prawnych, uchwalonych na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 80 Konstytucji oraz uchwały Parlamentu stwierdzającej utratę przez deputowanego prawa wybieralności na podstawie przesłanek wymienionych w art. 99 ust. 2 pkt (d) do (h) Konstytucji.

Fundamentalny dla określenia charakteru mandatu parlamentarnego w Kenii jest także art. 104 Ustawy Zasadniczej, który przyznaje wyborcom prawo do odwołania członka danej Izby reprezentującego ich okręg przed zakończeniem kadencji Parlamentu. Przyczyny odwołania szczegółowo określa Prawo wyborcze z 2011 roku (*Elections Act*). Procedura ta może zostać wszczęta z powodu: naruszenia przez członka Parlamentu przepisów Rozdziału VI

Konstytucji (dotyczącego szeroko definiowanej uczciwości w polityce), sprzeniewierzenia środków publicznych – stwierdzonego przez sąd oraz skazania za przestępstwo na mocy przepisów Prawa wyborczego. Ograniczenie we wszczynaniu przez wyborców procedury odwołania stanowi konieczność wydania uprzednio przez Wysoki Sąd decyzji potwierdzającej zaistnienie przyczyn uzasadniających odwołanie. Ponadto może się ono odbyć nie wcześniej niż po upływie 24 miesięcy od daty wyborów powszechnych i nie później niż na 12 miesięcy poprzedzających datę kolejnych wyborów. Wniosek w sprawie odwołania może zostać postawiony tylko raz w stosunku do członka Parlamentu danej kadencji Zgromadzenia Narodowego lub Senatu. Co więcej, osobom, które wcześniej bezskutecznie zaskarżyły wynik wyborów, prawo to nie przysługuje. Rozpatrywanie wniosku i podjęcie ostatecznej decyzji należy do kompetencji Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic. Choć procedura odwołania członka Parlamentu została obwarowana licznymi zastrzeżeniami, a rozstrzygnięcie powierzone zostało niezależnemu organowi, sama możliwość pozbawienia mandatu, wydaje się być czynnikiem osłabiającym pozycję piastunów władzy ustawodawczej. Niewykluczone, że procedura ta może być niejednokrotnie inicjowana z czysto politycznych bądź etnicznych pobudek, a także traktowana jako narzędzie wywierania nacisków na poszczególnych członków Parlamentu.

3.3. Władza wykonawcza

Podstawową cechą systemu prezydenckiego stanowi monizm egzekutywy. Kenijska Ustawa Zasadnicza w art. 131 określa *expressis verbis*, że prezydent jest głową państwa oraz stoi na czele rządu – Gabinetu (Cabinet⁶⁶). Pozycję ustrojową głowy państwa wzmacnia system powszechnych wyborów prezydenckich. Prawo głosu posiadają wszyscy pełnoletni obywatele zarejestrowani jako wyborcy. Wybory przeprowadza się w tym samym dniu, w którym odbywają się wybory powszechne członków Parlamentu, tj. w drugi wtorek sierpnia. W przypadku zgłoszenia tylko jednego

⁶⁶ W tekście Konstytucji wbrew konsekwencji użyto także określenia „Rząd” (*Government*) – art. 156 ust. 4 pkt (a).

kandydata, wyborów nie przeprowadza się, a prezydentem zostaje zgłoszony kandydat. W praktyce – w warunkach pluralizmu politycznego – trudno wyobrazić sobie sytuację, w której o urząd głowy państwa ubiega się wyłącznie jedna osoba. Przyjmując model demokratycznej rywalizacji kilku kandydatów, prezydentem zostaje ten, który otrzyma więcej niż połowę wszystkich głosów oddanych w wyborach oraz uzyska stosowne poparcie wyborców w większości hrabstw – w każdym co najmniej 25% wszystkich oddanych głosów. Gdy żaden z kandydatów nie spełni powyższych wymogów, w ciągu 30 dni od daty pierwszych wyborów przeprowadza się nowe wybory (Konstytucja Kenii nie zawiera pojęcia „druga tura wyborów”). Prawo kandydowania w tym przypadku przysługuje osobom, które w „pierwszych” wyborach zdobyły największą i drugą w kolejności liczbę głosów⁶⁷.

Prezydent wybierany jest na pięcioletnią kadencję. Ta sama osoba może sprawować urząd głowy państwa maksymalnie dwie kadencje. Konstytucja wymienia podstawowe funkcje prezydenta – w przywoływanym art. 131 czyni go symbolem jedności narodowej, strażnikiem Konstytucji i suwerenności Republiki, powierza funkcję Naczelnego Dowódcy Sił Obronnych Kenii (Commander-in-Chief of the Kenya Defence Forces) i przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council) oraz ustanawia zasadę *incompatibilitas*, zakazując prezydentowi sprawowania innych urzędów państwowych i pełnienia innych funkcji publicznych.

W obszarze relacji z władzą ustawodawczą, obok wspomnianych kompetencji, prezydentowi przysługuje także prawo zwracania się z orędzim do Parlamentu na jego pierwszym posiedzeniu, co-rocennie, wraz z przedstawieniem informacji nt. podjętych działań w zakresie realizacji narodowych wartości, jak również w każdym innym czasie, gdy uzna to za stosowne.

Jeśli chodzi o kompetencje w obrębie pozostałej części egzekutywy, prezydent nominuje oraz, za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje i odwołuje ministrów. Gabinet w Kenii tworzy prezydent,

⁶⁷ M.K. Mbondenji, J.O. Ambani, *op.cit.*, s. 102–103.

wiceprezydent, Rzecznik Interesu Publicznego oraz nie mniej niż 14 i nie więcej niż 22 ministrów⁶⁸. Obradom Gabinetu przewodniczy prezydent. Warto zaznaczyć, że ministrowie nie ponoszą przed Zgromadzeniem Narodowym odpowiedzialności politycznej, a jedynie odpowiedzialność konstytucyjną (wskutek rażącego naruszenia przepisów Ustawy Zasadniczej) oraz prawną (podejrzenie popełnienia przestępstwa lub poważnego wykroczenia). Jest to jedna z konstytutywnych cech systemu prezydenckiego. Separację władzy ustawodawczej od egzekutywy wzmocniono dodatkowo zasadą niepołączalności urzędu ministra ze sprawowaniem mandatu członka Parlamentu. To głowa państwa kształtuje skład Gabinetu oraz wpływa na podejmowane przez niego działania. Artykuł 153 ust. 2 wskazuje *explicite*, że ministrowie ponoszą przed prezydentem indywidualną i solidarną odpowiedzialność za swoją działalność wchodzącą w zakres wykonywania ministerialnych kompetencji.

W zakresie spraw międzynarodowych prezydent nominuje, i za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje członków korpusu dyplomatycznego. Odpowiada ponadto za wypełnianie międzynarodowych zobowiązań Republiki przez działania właściwych ministrów, z czego przedkłada Zgromadzeniu Narodowemu stosowne sprawozdanie w celu przeprowadzenia debaty. Głowa państwa, za zgodą Parlamentu, może również wypowiadać wojnę.

Do tradycyjnych prerogatyw prezydenta należy przede wszystkim prawo nadawania odznaczeń w imieniu narodu i Republiki (art. 132 ust. 4 pkt (c)) oraz stosowania prawa łaski po konsultacji z Komitetem Doradczym (Advisory Committee) (art. 133).

Prezydenta chroni immunitet, zarówno w znaczeniu formalnym (zakaz wszczęcia lub kontynuowania jakichkolwiek postępowań w sprawach karnych w okresie sprawowania przez niego urzędu)

⁶⁸ W skład pierwszego Gabinetu po wyborach w 2013 roku weszło 18 ministrów. W przekładzie na język polski przyjęto zasadę nazywania członków Gabinetu ministrami. W Konstytucji stosowane jest wymiennie określenie *Cabinet Secretary* (np. art. 152) oraz *Ministry* (np. art. 132, 215, 241). Wybór nazwy „minister” wiąże się ze stosowaniem tej nazwy w oficjalnym nazewnictwie kenijskich instytucji państwowych (np.: Ministerstwo Obrony – *Ministry of Defence*, Ministerstwo Handlu – *Ministry of Trade*), a także z zaakcentowaniem różnicy między *Cabinet Secretary* (Minister) a *Secretary to the Cabinet* (Sekretarz Gabinetu, sprawujący nadzór nad pracami Gabinetu i organizujący jego działalność; por. art. 154).

oraz materialnym (zakaz wszczynania postępowań cywilnych wobec urzędującego prezydenta w zakresie wszelkich czynności związanych z wykonywaniem przez niego kompetencji). Immunitet nie wyłącza jednak możliwości egzekwowania odpowiedzialności prawnej wobec głowy państwa za przestępstwa określone w przepisach traktatów ratyfikowanych przez Kenię⁶⁹.

Choć prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed Parlamentem, to zgodnie z podstawową regułą systemu prezydenckiego, może zostać wszczęta wobec niego procedura impeachmentu za rażące naruszenie przepisów Konstytucji, popełnienie przestępstwa lub poważnego wykroczenia. Kenijska Ustawa Zasadnicza przyznaje to uprawnienie członkowi Zgromadzenia Narodowego, który dysponuje możliwością wnioskowania w tej sprawie po uzyskaniu poparcia co najmniej 1/3 ogólnego składu Izby. Izba pierwsza (Zgromadzenie Narodowe) stawia prezydenta w stan oskarżenia większością 2/3 głosów ogólnej liczby członków, zaś Izba druga (Senat) rozpatruje zarzuty i po zbadaniu sprawy (przy możliwym udziale komisji specjalnej złożonej z 11 senatorów) podejmuje ostateczną decyzję także większością kwalifikowaną 2/3 głosów ogólnej liczby członków (art. 145).

W Kenii, na wzór systemów anglosaskich, wprowadzona została instytucja Rzecznika Interesu Publicznego (Attorney-General), którego funkcję może sprawować osoba spełniająca warunki wyboru na stanowisko Szefa Wymiaru Sprawiedliwości (Chief Justice), przede wszystkim mająca kilkunastoletnią praktykę w zakresie stosowania prawa np. w pracy sędziego sądu wyższej instancji. Rzecznik Generalny jest powoływany przez prezydenta za zgodą Zgromadzenia Narodowego. Jego kompetencje obejmują m.in. świadczenie doradztwa prawnego rządowi, reprezentowanie organów państwa przed sądami, a także występowanie (z upoważnienia właściwego sądu) jako „przyjaciół sądu” (*amicus curiae*) w postępowaniach w sprawach cywilnych, których stroną nie jest rząd.

⁶⁹ L.G. Franceschi, *Constitutional regulation of international law in Kenya*, [w:] *The Constitution of Kenya. Contemporary Readings...*, s. 278–281.

3.4. Władza sędziowska

Konstytucja powierza sprawowanie władzy sędziowskiej sądom i trybunałom. Władzę sędziowską tworzą sędziowie sądów wyższej instancji, sędziowie pokoju, urzędnicy sądowi oraz pracownicy obsługi sądów. Ustawa Zasadnicza zawiera również postanowienia gwarantujące niezawisłość i niezależność działania władzy sędziowskiej. W zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości podlega ona wyłącznie przepisom Konstytucji oraz nie może być przedmiotem kontroli i wpływu jakiegokolwiek osoby lub organu władzy (art. 160 ust. 1). Ponadto zakazuje się likwidacji stanowiska sędziego sądu wyższej instancji w okresie sprawowania przez sędzię funkcji. Na straży niezawisłości sędziowskiej stoi niezależny organ – Komisja Służby Sędziowskiej (Judicial Service Commission), której podstawowym zadaniem jest przedstawianie prezydentowi kandydatur na stanowiska sędziów (art. 171–173).

Struktura sędziownictwa w Kenii zakłada podział na sądy wyższej instancji oraz sądy niższej instancji. Zgodnie z Konstytucją sądami wyższej instancji są: Sąd Najwyższy (Supreme Court), Sąd Apelacyjny (Court of Appeal), Wysoki Sąd (High Court), jak również sądy powołane na mocy ustawy – posiadające status Wysokiego Sądu i sprawujące jurysdykcję w zakresie zatrudnienia, stosunków pracy, środowiska naturalnego oraz gruntów (art. 163–168). Sądami niższej instancji są: sądy magistrackie, sądy kadich (których właściwość ogranicza się do rozpoznawania spraw zgodnie z prawem muzułmańskim) oraz sądy wojskowe (art. 169–170)⁷⁰.

Kenijskiemu modelowi kontroli konstytucyjności bliżej raczej do wzorców występujących w państwach Europy kontynentalnej, w których upowszechniła się kelsenowska koncepcja funkcjonowania odrębnego sądu orzekającego w sprawach dotyczących zgodności aktów prawnych niższego rzędu z Konstytucją. W Kenii Wysoki Sąd (posiadający jurysdykcję także w innych sprawach) rozstrzyga czy określone przepisy prawa są zgodne z Konstytucją lub czy naruszają jej postanowienia (art. 165 ust. 3 lit. (d) pkt (i)). W zakresie kompetencji Wysokiego Sądu znajduje się również

⁷⁰ M.K. Mbondenji, J.O. Ambani, *op.cit.*, s. 141–167.

badanie konstytucyjnych uprawnień organów państwa w stosunku do samorządów hrabstw, jak też rozstrzyganie kolizji pomiędzy prawem krajowym a prawem stanowionym przez władze poszczególnych hrabstw.

3.5. Dewolucja władzy

Konstytucja w wielu miejscach przywołuje zasadę zdecentralizowanej władzy⁷¹, co nie powinno dziwić, zwłaszcza w odniesieniu do struktury etnicznej Kenii i zasadniczego celu dewolucji – umacniania jedności narodowej poprzez uznanie różnorodności – połączonych z podziałem dochodu narodowego. Rozumieniu i realizacji powyższej zasady został poświęcony Rozdział XI oraz Aneks IV Konstytucji⁷².

Podkreślić należy, że mechanizm decentralizacji władzy w Kenii wzorowany był na rozwiązaniach brytyjskich, gdzie dewolucja definiowana jest ogólnie jako przekazywanie podporządkowanemu organowi, pochodzącemu z wyborów opartych o kryterium geograficzne, funkcji wykonywanych dotychczas przez ministrów i Parlament (Zjednoczonego Królestwa)⁷³.

Uznanie prawa wspólnot w Kenii do zarządzania własnymi sprawami przejawia się w kilku aspektach. Po pierwsze, instytucjonalnym – każde hrabstwo posiada swoje władze złożone ze zgromadzenia i komitetu wykonawczego, w którego skład wchodzi m.in. wybierany w wyborach bezpośrednich gubernator. Po drugie, normatywnym – Ustawa Zasadnicza dokonuje wyraźnego rozgraniczenia kompetencji pomiędzy władzą centralną a samorządami hrabstw, wzorując się na postkolonialnym modelu administracji prowincji (*provincial administration*). Trzeba jednak zaznaczyć, że w większości przypadków określonych w Konstytucji, przy poszanowaniu zasady subsydiarności, to ustawodawstwo krajowe ma pierwszeństwo

⁷¹ W art. 174 ust. 4 i w art. 176 ust. 2 mowa o „decentralizacji władzy” (*decentralisation*). W pozostałych artykułach konsekwentnie używany jest zwrot „dewolucja władzy” (*devolution, devolved government*).

⁷² S.O. Odero, *Devolved Government*, [w:] *The Constitution of Kenya. Contemporary Readings*, s. 203–232.

⁷³ S. Kubas, *Parlament szkocki. Dewolucja – wyzwanie dla Zjednoczonego Królestwa*, Warszawa 2004, s. 20.

przed prawem stanowionym przez samorzady hrabstw. Po trzecie, należy zwrócić uwagę na aspekt finansowy – Parlament w drodze ustawy zapewnia organom samorządów hrabstw odpowiednie wsparcie umożliwiające im wykonywanie swoich funkcji, a Konstytucja w art. 202 ust. 1 gwarantuje sprawiedliwy podział dochodu narodowego pomiędzy władzą centralną a samorządami hrabstw.

Warto dodać, że swoistą gwarancję autonomii wspólnot stanowi procedura zmiany granic hrabstw. Uczestniczą w niej obie Izby Parlamentu, a uchwała w tej sprawie wymaga osiągnięcia podwyższonej większości – w Zgromadzeniu Narodowym co najmniej 2/3 głosów ogólnego składu Izby, zaś w Senacie – minimum 2/3 głosów ogólnej liczby delegacji hrabstw (art. 188).

3.6. Zmiana Konstytucji

Kenijska Ustawa Zasadnicza jest konstytucją sztywną, o czym świadczy przede wszystkim procedura jej zmiany – wymóg podwyższonej większości w Parlamencie koniecznej do uchwalenia poprawek. Prawo zmiany Konstytucji przysługuje niewielkiej liczbie podmiotów: Zgromadzeniu Narodowemu, Senatowi oraz milionowi obywateli.

W przypadku inicjatywy parlamentarnej, procedowanie zmiany rozpoczyna się w Izbie, która zgłosiła poprawkę. Konstytucja stanowi, że między pierwszym a drugim czytaniem powinno upłynąć minimum 90 dni. Szczególny charakter trybu ustawodawczego opiera się na wymogu procedowania zmiany Ustawy Zasadniczej w trzech czytaniach oraz konieczności uzyskania w obu Izbach Parlamentu większości kwalifikowanej 2/3 głosów. Jeśli wymogi te zostaną spełnione, wówczas Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego i Senatu przedstawiają ustawę prezydentowi. Ten winien ją zatwierdzić, a następnie promulgować w okresie 30 dni od dnia przyjęcia przez Parlament. Wyjątek stanowi procedura przyjmowania poprawek dotyczących fundamentalnych kwestii ustrojowych, które enumeratywnie zestawiono w art. 255 Konstytucji. Obejmują one między innymi zasadę suwerenności narodu, dewolucję, Kartę Praw, funkcje Parlamentu, zmiany rozdziału Ustawy Zasadniczej,

w którym określono procedurę uchwalania jej zmian itd. W tym przypadku, przed akceptacją i ogłoszeniem ustawy, głowa państwa zwraca się do Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic z żądaniem przeprowadzenia w ciągu 90 dni ogólnonarodowego referendum w sprawie przyjęcia zmian. Referendum ma charakter wiążący, jeśli weźmie w nim udział 20% zarejestrowanych wyborców pochodzących z co najmniej połowy hrabstw. Rozstrzygnięcie następuje po akceptacji poprawki przez zwykłą większość głosujących.

Druga możliwość dokonania zmian w Konstytucji opiera się na inicjatywie obywateli. Prawo złożenia projektu zmiany bądź to w postaci ogólnej sugestii (co do kierunku zmiany), bądź gotowego tekstu, przysługuje milionowi zarejestrowanych wyborców. Formalnym i zarazem pierwszym weryfikatorem proponowanej zmiany jest Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic. Jeśli stwierdzi ona zebranie wymaganej liczby podpisów, przesyła projekt do zgromadzeń ustawodawczych wszystkich hrabstw. Akceptacja przez większość z nich obywatelskiej inicjatywy otwiera ostatni etap procedury, w którym o przyjęciu ustawy zmieniającej Konstytucję decyduje Parlament. Artykuł 257 ust. 8 precyzuje, iż winna to być większość członków Zgromadzenia Narodowego oraz senatorów. Podobnie jak w pierwszym trybie zmiany, ustawę zatwierdza i promulguje prezydent. Należy zwrócić uwagę, że oddanie możliwości zmiany Konstytucji w ręce obywateli i organów samorządów hrabstw stanowi swoiste dopełnienie procesu dewolucji.

3.7. Kultura konstytucjonalizmu

Kenijska Ustawa Zasadnicza to regulacja obszerna i bardzo szczegółowa. Obszerność ta, jak również daleko posunięta konstytucjonalizacji niektórych materii społeczno-politycznych⁷⁴, może pociągnąć za sobą problemy doktrynalne. W Konstytucji Kenii szczegółowo scharakteryzowano zarówno tworzenie, jak i funkcjonowanie najważniejszych organów państwa. Ustanowiono

⁷⁴ Por. treść artykułów (np.: art. 89 ust. 12; art. 110 ust. 1; art. 114 ust. 3; art. 214 ust. 2), jak i słowniczek stanowiący osobny art. 260 (w polskim przekładzie tego artykułu zachowano, zgodnie z angielskim pierwowzorem, kolejność alfabetyczną definiowanych terminów).

kilkanaście instytucji – przeważnie specjalistycznych komisji – odpowiedzialnych za nadzór nad różnymi dziedzinami życia publicznego i za dbałość o przestrzeganie przez urzędników państwowych i funkcjonariuszy publicznych zasad uczciwości (*integrity*). Zdaniem części komentatorów, dynamika debaty nad treścią Ustawy Zasadniczej sprzyjała wykształceniu się w Kenii „kultury konstytucjonalizmu” (*culture of constitutionalism*⁷⁵), a zatem lepszemu zrozumieniu zasad demokracji i przełamaniu negatywnej atrybucji łączącej Konstytucję z opresyjnym reżimem prawnym czasów kolonialnych i okresu quasi-dyktatury postkolonialnej. Tworzenie Konstytucji stanowi, zgodnie z tą perspektywą, proces wytwarzania tożsamości, pojednania narodu i budowy społeczeństwa obywatelskiego⁷⁶.

Należy jednak pamiętać, że ostatecznie to nie postanowienia Ustawy Zasadniczej zdecydują o stabilności kenijskiego ustroju. Szkielet złożony z przepisów prawa wymaga bowiem wypełnienia tkanką politycznej praktyki i konkretnych działań elit rządzących Kenią. Z pewnością znaczący wpływ na to połączenie będą miały szacunek najważniejszych decydentów dla obowiązujących przepisów, a wraz z nim akceptacja i działania zmierzające do umocnienia nowych zasad ustroju. Nie bez znaczenia pozostanie także zdolność głównych ugrupowań politycznych w Kenii oraz ich przywódców do zawierania kompromisów i prowadzenia dyskusji w warunkach demokracji parlamentarnej.

⁷⁵ S.O. Akoth, *op.cit.*, s. 1.

⁷⁶ V. Odhiambo, *Constitution Implementation in Kenya*, [w:] *The Constitution of Kenya. Contemporary Readings...*, s. 303.

KONSTYTUCJA KENII

Przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe dnia 1 kwietnia 2010 r.
Zatwierdzona w referendum konstytucyjnym dnia 4 sierpnia 2010 r.
Ogłoszona dnia 27 sierpnia 2010 r.
Weszła w życie z dniem ogłoszenia.

Publikowany tekst konstytucji jest zgodny ze stanem prawnym
na dzień 1 stycznia 2017 r.

KONSTYTUCJA KENII

Przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe dnia 1 kwietnia 2010 r.
Zatwierdzona w referendum konstytucyjnym dnia 4 sierpnia 2010 r.
Ogłoszona dnia 27 sierpnia 2010 r.
Weszła w życie z dniem ogłoszenia.

Publikowany tekst konstytucji jest zgodny ze stanem prawnym
na dzień 1 stycznia 2017 r.

THE CONSTITUTION OF KENYA

PREAMBUŁA

PREAMBUŁA

My, Naród¹ Kenii

UZNAJĄC *zwierchność Wszchemogącego Boga całego stworzenia;*

ODDAJĄC *cześć tym, którzy podjęli heroiczną walkę, by przynieść naszemu krajowi wolność i sprawiedliwość;*

DUMNI *z naszej etnicznej, kulturowej i religijnej różnorodności oraz zdecydowani, by żyć w pokoju i jedności jako jeden, niepodzielny i suwerenny Naród²;*

SZANUJĄC *środowisko, które stanowi nasze dziedzictwo i zdecydowani zachować je na pożytek przyszłych pokoleń;*

ZOBOWIĄZUJĄC SIĘ *pielęgnować i chronić pomyślność jednostki, rodziny, wspólnot i całego Narodu;*

UZNAJĄC *dążenia wszystkich Kenijczyków do ustanowienia władzy opartej na podstawowych wartościach – poszanowaniu praw człowieka, równości, wolności, demokracji, sprawiedliwości społecznej oraz rządach prawa;*

KORZYSTAJĄC *z przysługującego nam suwerennego i niezbywalnego prawa do określenia formy rządów w naszym kraju oraz mając pełny udział w tworzeniu niniejszej Konstytucji;*

PRZYJMUJEMY, UCHWALAMY *i nadajemy niniejszą Konstytucję sobie oraz naszym przyszłym pokoleniom.*

BOŻE, BŁOGOSŁAW KENIE!

¹ W oryg. *people*.

² W oryg. *nation*.

SUWERENNOŚĆ NARODU
I NADRZĘDNOŚĆ
KONSTYTUCJI

Rozdział pierwszy

SUWERENNOŚĆ NARODU I NADRZĘDNOŚĆ³ KONSTYTUCJI

Suwerenność Narodu

Artykuł 1

- (1) Wszelka suwerenna władza należy do Narodu Kenii i jest sprawowana wyłącznie w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (2) Naród sprawuje suwerenną władzę bezpośrednio lub poprzez demokratycznie wybranych przedstawicieli.
- (3) Suwerenna władza, na mocy postanowień niniejszej Konstytucji, zostaje przekazana niżej wymienionym organom Państwa, które wykonują swoje zadania w zgodzie z niniejszą Konstytucją:
 - (a) Parlamentowi i zgromadzeniom ustawodawczym w hrabstwach⁴;
 - (b) organom władzy wykonawczej szczebla centralnego oraz organom władzy wykonawczej hrabstw; oraz
 - (c) sądownictwu⁵ i niezależnym trybunałom.
- (4) Suwerenna władza Narodu jest sprawowana:
 - (a) na szczeblu centralnym; oraz
 - (b) na szczeblu hrabstw.

Nadrzędność Konstytucji

Artykuł 2

- (1) Niniejsza Konstytucja jest najwyższym prawem Republiki, wiąże wszystkich, także organy Państwa na obu szczeblach władzy.

³ W oryg. *supremacy*.

⁴ W oryg. *county governments*.

⁵ W oryg. *Judiciary*.

- (2) Nikt nie może domagać się i sprawować władzy państwowej w sposób inny, niż określają to postanowienia niniejszej Konstytucji.
- (3) Prawomocność i legalność niniejszej Konstytucji nie podlega osądowi żadnego sądu ani organu Państwa.
- (4) Wszelkie postanowienia prawa, mając także na uwadze prawo zwyczajowe, które są niezgodne z niniejszą Konstytucją oraz wszelkie działania lub zaniechania naruszające postanowienia niniejszej Konstytucji uznaje się za nieważne i tym samym pozbawione mocy prawnej.
- (5) Ogólne zasady prawa międzynarodowego stanowią część systemu prawnego Kenii.
- (6) Każdy traktat lub konwencja ratyfikowane przez Kenię, z mocy niniejszej Konstytucji, stają się częścią prawa Kenii.

Ochrona Konstytucji

Artykuł 3

- (1) Każdy ma obowiązek przestrzegania, poszanowania i chronienia niniejszej Konstytucji.
- (2) Bezprawna jest każda próba ustanowienia władzy, w sposób niezgodny z niniejszą Konstytucją.

REPUBLIKA

REPUBLIKA

Rozdział drugi

REPUBLIKA

Deklaracja o powołaniu Republiki

Artykuł 4

- (1) Kenia jest suwerenną Republiką.
- (2) Republika Kenii jest wielopartyjnym państwem demokratycznym opartym na wartościach narodowych i zasadach sprawowania rządów, o których mowa w art. 10.

Terytorium Kenii

Artykuł 5

Terytorium Kenii składa się z obszaru lądowego i wód terytorialnych przylegających do Kenii w dniu wejścia w życie Konstytucji oraz innych obszarów i wód terytorialnych określonych aktem Parlamentu⁶.

Dewolucja⁷ i dostęp do świadczeń

Artykuł 6

- (1) Terytorium Kenii jest podzielone na hrabstwa wyszczególnione w Załączniku pierwszym.
- (2) Władze kraju i władze hrabstw działają na zasadach odrębności względem siebie i współdziałania, a relacje między nimi oparte są na konsultacji i współpracy.
- (3) Organy Państwa zapewniają na każdej części terytorium Republiki należny dostęp do świadczeń w zakresie uwzględniającym charakter tego świadczenia.

⁶ W oryg. *Act of Parliament*.

⁷ W oryg. *devolution*. W znaczeniu ustrojowym, dewolucja to szczególny rodzaj decentralizacji rządów, zbliżania władzy do obywateli i stymulowania partycypacji politycznej szerszych grup społeczeństwa. Dewolucja dotyczy przenoszenia lub przekazywania – a nie oddawania – określonych kompetencji.

Język narodowy, języki urzędowe i inne

Artykuł 7

- (1) Językiem narodowym⁸ Republiki jest język suahili.
- (2) Językami urzędowymi⁹ Republiki są język suahili i język angielski.
- (3) Do powinności władzy państwowej należy:
 - (a) wspieranie i ochrona różnorodności językowej Narodu Kenii; oraz
 - (b) wspieranie rozwoju i używania języków rdzennych, kenijskiego języka migowego, alfabetu Braille'a oraz innych sposobów i technik komunikacji dostępnych osobom niepełnosprawnym.

Państwo i religia

Artykuł 8

W Republice nie ustanawia się religii państwowej.

Symbole i święta narodowe

Artykuł 9

- (1) Symbolami narodowymi Republiki są:
 - (a) flaga narodowa;
 - (b) hymn narodowy;
 - (c) godło;
 - (d) pieczęć państwowa.
- (2) Symbole narodowe zostały określone w Załączniku drugim.
- (3) Świętami państwowymi są:

⁸ W oryg. *national language*.

⁹ W oryg. *official languages*.

- (a) Dzień Autonomii¹⁰, obchodzony 1 czerwca;
 - (b) Dzień Bohaterów¹¹, obchodzony 20 października;
 - (c) Dzień Republiki¹², obchodzony 12 grudnia.
- (4) Święto państwowe jest dniem wolnym od pracy.
- (5) Parlament w drodze ustawy może ustanowić inne święta publiczne i określić sposób ich obchodów.

Wartości narodowe i zasady sprawowania władzy

Artykuł 10

- (1) Wartości narodowe i zasady sprawowania władzy określone w niniejszym artykule wiążą wszystkie organy Państwa, funkcjonariuszy państwowych, funkcjonariuszy publicznych¹³ oraz każdego, kto:
- (a) stosuje niniejszą Konstytucję i dokonuje jej wykładni;
 - (b) uchwała i stosuje inne akty normatywne oraz dokonuje ich wykładni; lub
 - (c) podejmuje i wdraża decyzje w zakresie polityki publicznej.
- (2) Wartości narodowe i zasady sprawowania władzy obejmują:
- (a) patriotyzm, jedność narodową, podział i dewolucję władzy, rządu prawa, demokrację oraz udział obywateli w sprawowaniu władzy;
 - (b) godność osoby ludzkiej, zasadę słuszności i sprawiedliwości społecznej, integrację społeczną¹⁴, równość, prawa człowieka, niedyskryminację i ochronę osób marginalizowanych;

¹⁰ W oryg. *Madaraka Day*.

¹¹ W oryg. *Mashujaa Day*.

¹² W oryg. *Jamburi Day*.

¹³ W oryg. *State organs, State officers, public officers*.

¹⁴ W oryg. *inclusiveness*.

- (c) dobre rządzenie, uczciwość, przejrzystość i odpowiedzialność; oraz
- (d) zrównoważony rozwój.

Kultura

Artykuł 11

- (1) Niniejsza Konstytucja uznaje kulturę za fundament Narodu oraz dorobek cywilizacyjny Ludu i Narodu kenijski¹⁵.
- (2) Państwo:
 - (a) wspiera wszelkie formy narodowego i kulturowego wyrazu w dziedzinie literatury, sztuki, tradycyjnych obrzędów, nauki, komunikacji, informacji, środków masowego przekazu oraz w publikacjach, zasobach bibliotecznych i innych formach dziedzictwa kulturowego;
 - (b) uznaje rolę nauki i rodzimych technologii w rozwoju Narodu; oraz
 - (c) wspiera prawa własności intelektualnej Kenijczyków.
- (3) Parlament uchwała akty normatywne:
 - (a) gwarantujące wspólnotom zadośćuczynienie i wynagrodzenie z tytułu korzystania z ich dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego; oraz
 - (b) uznające i chroniące prawo własności rodzimych nasion i odmian roślin, ich cechy genetyczne i zróżnicowanie oraz prawo ich użytkowania przez wspólnoty Kenii.

¹⁵ W oryg. *Kenyan people and nation*.

OBYWATELSTWO

OBYWATELSTWO

Rozdział trzeci

OBYWATELSTWO

Uprawnienia obywateli

Artykuł 12

- (1) Każdemu obywatelowi przysługują:
- (a) prawa, przywileje i korzyści z posiadania obywatelstwa, w granicach przewidzianych i dozwolonych niniejszą Konstytucją; oraz
 - (b) paszport kenijski oraz dowolny dokument rejestracyjny¹⁶ albo dokument potwierdzający tożsamość wydany obywatelowi przez organ Państwa.
- (2) Odmowa wydania, zatrzymanie lub konfiskata dokumentu paszportowego lub innego dokumentu, o którym mowa w ust. 1 pkt (b), może nastąpić jedynie na podstawie aktu Parlamentu spełniającego wymogi określone w art. 24.

Zachowanie i nabywanie obywatelstwa

Artykuł 13

- (1) Każdy posiadający obywatelstwo bezpośrednio przed dniem wejścia w życie Konstytucji zachowuje dotychczasowy status obywatela.
- (2) Obywatelstwo nabywa się przez urodzenie albo przez rejestrację¹⁷.
- (3) Obywatelstwo nie podlega utracie przez zawarcie związku małżeńskiego lub jego rozwiązanie.

¹⁶ W oryg. *document of registration*.

¹⁷ W oryg. *by registration*.

Obywatelstwo przez urodzenie

Artykuł 14

- (1) Osoba nabywa obywatelstwo, jeżeli w dniu jej narodzin, niezależnie od tego czy miało to miejsce na terytorium Kenii, czy poza nim, matka lub ojciec tej osoby byli obywatelami Kenii.
- (2) Postanowienia ust. 1 stosuje się także wobec osób urodzonych przed dniem wejścia w życie Konstytucji, bez względu na to czy narodziny miały miejsce na terytorium Kenii, czy poza nim, jeżeli matka lub ojciec tej osoby posiadają lub posiadali obywatelstwo kenijskie.
- (3) Parlament w drodze ustawy może ograniczyć uprawnienia określone w ust. 1 i 2 wobec potomków obywateli kenijskich urodzonych poza granicami Kenii.
- (4) Dziecko znalezione na terytorium Kenii, które ma lub wydaje się mieć mniej niż osiem lat oraz, którego narodowość i rodzice są nieznani, uznaje się za obywatela przez urodzenie.
- (5) Osoba, która nabyła obywatelstwo Kenii przez urodzenie, a która w dniu wejścia w życie Konstytucji nie była obywatelem Kenii z powodu nabycia obywatelstwa innego państwa, jest uprawniona do złożenia wniosku o przywrócenie kenijskiego obywatelstwa.

Obywatelstwo przez rejestrację

Artykuł 15

- (1) Osoba pozostająca w związku małżeńskim z obywatelem Kenii przez okres co najmniej siedmiu lat jest uprawniona do złożenia wniosku o nadanie kenijskiego obywatelstwa.
- (2) Osoba, która legalnie przebywała na terytorium Kenii nieprzerwanie przez okres co najmniej siedmiu lat i która spełnia wymogi określone w akcie Parlamentu, może złożyć wniosek o nadanie jej kenijskiego obywatelstwa.

- (3) O nadanie obywatelstwa w trybie rejestracji może ubiegać się dziecko nieposiadające obywatelstwa, lecz adoptowane przez obywatela kenijskiego.
- (4) Parlament określa w ustawie warunki nabycia obywatelstwa przez osoby będące obywatelami innych państw.
- (5) Postanowienia niniejszego artykułu stosuje się od dnia wejścia w życie Konstytucji, z zastrzeżeniem, że wszelkie wymogi konieczne do nabycia obywatelstwa uznaje się za spełnione, niezależnie od tego czy osoba ubiegająca się o nadanie obywatelstwa spełniała je przed lub po dniu wejścia w życie Konstytucji lub częściowo przed, a częściowo po tym dniu.

Podwójne obywatelstwo

Artykuł 16

Obywatel, który nabył obywatelstwo przez urodzenie nie traci go w następstwie nabycia obywatelstwa innego państwa.

Pozbawienie obywatelstwa

Artykuł 17

- (1) Osoba, która nabyła obywatelstwo przez rejestrację może zostać go pozbawiona, gdy:
 - (a) uzyskała obywatelstwo w wyniku oszustwa, podania fałszywych informacji lub zatajenia innych istotnych faktów;
 - (b) w trakcie wojny, w którą zaangażowana była Kenia, nielegalnie prowadziła handel, kontaktowała się z wrogiem albo współpracowała lub była świadomie zaangażowana w działalność mającą na celu wspieranie wroga;
 - (c) w okresie pięciu lat od nabycia obywatelstwa przez rejestrację została skazana za przestępstwo oraz na karę pozbawienia wolności na okres co najmniej trzech lat; lub
 - (d) po nabyciu obywatelstwa przez rejestrację została skazana za zdradę lub przestępstwo, za które:

- (i) grozi kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż siedem lat; albo
 - (ii) sąd orzekł surowszą karę.
- (2) Jeżeli osoba nabyła obywatelstwo przez urodzenie zgodnie z art. 14 ust. 4, może zostać go pozbawiona, gdy:
- (a) obywatelstwo zostało uzyskane w wyniku oszustwa, podania fałszywych informacji lub zatajenia innych istotnych faktów;
 - (b) narodowość lub pochodzenie osoby stały się znane, gdyż ujawniono, że osoba ta była obywatelem innego państwa; albo
 - (c) ustalono wiek osoby i wykazano, że miała ona więcej niż osiem lat w momencie znalezienia na terytorium Kenii.

Ustawodawstwo w zakresie obywatelstwa

Artykuł 18

Parlament określa w ustawie:

- (a) zasady i tryb nabywania obywatelstwa kenijskiego;
- (b) warunki wjazdu i pobytu w Kenii;
- (c) warunki przyznania prawa stałego pobytu;
- (d) zasady i tryb dobrowolnego zrzeczenia się obywatelstwa;
- (e) zasady i tryb pozbawienia obywatelstwa;
- (f) obowiązki i prawa obywateli; oraz
- (g) warunki wejścia w życie postanowień niniejszego Rozdziału.

KARTA PRAW

KARTA PRAW

Rozdział czwarty
KARTA PRAW¹⁸

CZĘŚĆ 1 – POSTANOWIENIA OGÓLNE
DOTYCZĄCE KARTY PRAW

Prawa i podstawowe wolności

Artykuł 19

- (1) Karta Praw stanowi integralną część demokratycznego Państwa Kenii i jest podstawą polityki socjalnej, ekonomicznej i kulturowej.
- (2) Uznanie i ochrona praw człowieka i jego podstawowych wolności ma na celu zachowanie godności jednostek i wspólnot oraz promowanie sprawiedliwości społecznej i realizacji potencjału wszystkich istot ludzkich.
- (3) Prawa i podstawowe wolności zawarte w Karcie Praw:
 - (a) przynależą każdemu i nie są zależne od Państwa;
 - (b) nie wyłączają innych praw i podstawowych wolności, które nie zostały zawarte w Karcie Praw, a są uznane bądź przyznane prawem, z wyjątkiem przypadków, gdy są one niezgodne z postanowieniami niniejszego Rozdziału; oraz
 - (c) podlegają jedynie ograniczeniom wynikającym z postanowień niniejszej Konstytucji.

Stosowanie Karty Praw

Artykuł 20

- (1) Karta Praw ma zastosowanie wobec obowiązującego prawa, a jej postanowienia wiążą wszystkie organy Państwa i wszystkich obywateli.

¹⁸ W oryg. *Bill of Rights*.

- (2) Każdy korzysta z praw i podstawowych wolności zawartych w Karcie Praw w najszerszym wymiarze, zgodnym z naturą tego prawa lub podstawowej wolności.
- (3) Stosując postanowienia Karty Praw, sąd:
- (a) dokonuje rozstrzygnięć¹⁹ w taki sposób, by nie naruszały one praw i podstawowych wolności; oraz
 - (b) dokonuje wykładni w najwyższym stopniu sprzyjającej realizacji praw i podstawowych wolności.
- (4) Dokonując wykładni postanowień Karty Praw, sąd, trybunał lub inny organ władzy zobowiązany jest promować:
- (a) wartości będące fundamentem otwartego i demokratycznego społeczeństwa, którego funkcjonowanie opiera się na poszanowaniu godności ludzkiej, równości, sprawiedliwości i wolności; oraz
 - (b) ducha, treść i cele Karty Praw.
- (5) Jeżeli Państwo, wykonując prawa na mocy art. 43, stwierdza brak środków do wprowadzenia ich w życie, wówczas sąd, trybunał lub inny organ władzy kieruje się następującymi zasadami:
- (a) obowiązkiem Państwa jest wykazanie, iż środki te faktycznie nie są dostępne;
 - (b) w podziale środków priorytetem Państwa jest zapewnienie w jak najszerszym zakresie korzystania z praw i podstawowych wolności, mając na względzie istniejące uwarunkowania, w tym najbardziej narażone na dyskryminację²⁰ grupy i jednostki;
 - (c) w sprawie podziału dostępnych środków, sąd, trybunał lub inny organ władzy nie może podejmować decyzji innej niż wydana przez inny organ Państwa wyłącznie na tej podstawie, iż doszedł w tej sprawie do odmiennego wniosku.

¹⁹ W oryg. *develop the law*.

²⁰ W oryg. *vulnerability*.

Wprowadzanie w życie praw i podstawowych wolności

Artykuł 21

- (1) Podstawowym obowiązkiem Państwa i wszystkich jego organów jest przestrzeganie, respektowanie, ochrona, promowanie i urzeczywistnianie praw i podstawowych wolności zawartych w Karcie Praw.
- (2) Państwo podejmuje działania ustawodawcze, polityczne oraz inne środki, w tym również wyznacza standardy mające na celu osiągnięcie pełniejszej realizacji praw zagwarantowanych w art. 43.
- (3) Wszystkie organy Państwa oraz funkcjonariusze publiczni mają obowiązek reagowania na potrzeby grup społecznych najbardziej narażonych na dyskryminację, w tym: kobiet, osób starszych, niepełnosprawnych, dzieci, młodzieży, przedstawicieli mniejszości i wspólnot marginalizowanych, członków poszczególnych wspólnot etnicznych, religijnych i kulturowych.
- (4) Państwo, stanowiąc i wdrażając akty normatywne, wypełnia międzynarodowe zobowiązania w zakresie poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności.

Wykonywanie postanowień Karty Praw

Artykuł 22

- (1) Każdemu, kto twierdzi, że odmówiono mu realizacji prawa lub podstawowej wolności wynikających z Karty Praw albo, że zostały one naruszone, złamane lub pogwałcone, bądź są one zagrożone, przysługuje prawo do wszczęcia postępowania sądowego.
- (2) Poza przypadkami gdy osoba działa we własnym interesie, postępowanie sądowe określone w ust. 1, może być wszczęte przez:
 - (a) pełnomocnika osoby, która nie może działać we własnym imieniu;
 - (b) osobę reprezentującą interes grupy lub określonej kategorii podmiotów;

- (c) osobę działającą w interesie publicznym; lub
 - (d) stowarzyszenie działające w interesie jednego lub większej liczby swoich członków.
- (3) Szef Wymiaru Sprawiedliwości²¹ ustala reguły postępowania sądowego w sprawach, o których mowa w niniejszym artykule, spełniające następujące przesłanki:
- (a) zostaje zapewniona realizacja praw przewidzianych w ust. 2;
 - (b) procedury związane z postępowaniem sądowym, w tym wszczęcie postępowania, winny być ograniczone do minimum; w szczególnych przypadkach, gdy sąd uzna to za konieczne, postępowanie może być prowadzone na podstawie dokumentacji nie spełniającej wymogów formalnych;
 - (c) nie pobiera się opłat za wszczęcie postępowania;
 - (d) rozpatrując sprawę, sąd nie jest bezwzględnie związany przepisami proceduralnymi i może uwzględnić reguły przyrodzonej sprawiedliwości²²;
 - (e) organizacja lub jednostka posiadająca wiedzę specjalistyczną może, za zezwoleniem sądu, wystąpić jako przyjaciel sądu²³.
- (4) Niewystąpienie przesłanek określonych w ust. 3 nie ogranicza prawa obywateli do wszczęcia postępowania sądowego zgodnie z niniejszym artykułem, nie wyklucza rozpoznania sprawy oraz wydania orzeczenia przez sąd.

Uprawnienia sądów do egzekwowania postanowień Karty Praw i jej przestrzegania

Artykuł 23

- (1) Wysoki Sąd²⁴ jest właściwy, zgodnie z art. 165, w sprawach rozpatrywania wniosków dotyczących roszczeń z tytułu odmowy,

²¹ W oryg. *Chief Justice*.

²² W oryg. *natural justice*.

²³ W oryg. *friend of the court*.

²⁴ W oryg. *High Court*.

naruszenia, łamania lub zagrożenia prawa bądź podstawowej wolności zawartych w Karcie Praw.

- (2) Parlament, w przypadkach określonych ustawą, przyznaje sądom niższej instancji²⁵ jurysdykcję sądu I instancji w zakresie rozpoznawania wniosków dotyczących roszczeń z tytułu odmowy, naruszenia, łamania lub zagrożenia prawa bądź podstawowej wolności zawartej w Karcie Praw.
- (3) W każdym postępowaniu wszczętym na podstawie art. 22 sąd może:
 - (a) potwierdzić przysługujące prawa;
 - (b) wydać nakaz sądowy;
 - (c) wydać postanowienie o zawieszeniu obowiązywania przepisu²⁶;
 - (d) stwierdzić nieważność aktu normatywnego, który odmawia, narusza, łamie lub zagraża prawu lub podstawowej wolności zawartej w Karcie Praw, oraz którego obowiązywanie nie znajduje podstawy w art. 24;
 - (e) wydać nakaz zadośćuczynienia; oraz
 - (f) zarządzić kontrolę sądową²⁷.

Ograniczenie praw i podstawowych wolności

Artykuł 24

- (1) Prawo lub podstawowa wolność zawarte w Karcie Praw mogą zostać ograniczone wyłącznie ustawą i tylko w takim zakresie, który znajduje racjonalne uzasadnienie w otwartym i demokratycznym społeczeństwie opartym na poszanowaniu godności ludzkiej, równości i wolności, biorąc pod uwagę wszystkie istotne uwarunkowania, w tym:

²⁵ W oryg. *subordinate courts*.

²⁶ W oryg. *conservatory order*.

²⁷ W oryg. *judicial review*.

- (a) naturę prawa lub podstawowej wolności;
 - (b) doniosłość celu wprowadzenia ograniczenia;
 - (c) charakter i zakres ograniczenia;
 - (d) zapewnienie, że korzystanie z praw i podstawowych wolności przez jednostkę nie narusza praw i podstawowych wolności innych; oraz
 - (e) związek między ograniczeniem a jego celem oraz czy istnieją mniej restrykcyjne środki do osiągnięcia tego celu.
- (2) Poza postanowieniami ust. 1 przepis aktu normatywnego ograniczający prawo lub podstawową wolność:
- (a) uchwalony w dniu wejścia w życie Konstytucji, albo po jej wejściu w życie jest nieważny, gdy nie sformułowano w nim precyzyjnie celu ograniczenia uprawnienia lub podstawowej wolności oraz charakteru i zakresu tego ograniczenia;
 - (b) nie może być interpretowany jako ograniczający uprawnienie lub podstawową wolność, chyba że przepis ten w sposób jasny i precyzyjny określa charakter i zakres ograniczenia tego uprawnienia i wolności;
 - (c) nie może ograniczać prawa lub podstawowej wolności w stopniu godzącym w ich istotę lub zasadniczą treść.
- (3) Organ Państwa lub podmiot pragnący uzasadnić wprowadzenie szczególnych ograniczeń, winny wykazać przed sądem, trybunałem lub innym organem, że ograniczenia te spełniają wymogi wynikające z niniejszego artykułu.
- (4) Postanowienia niniejszego Rozdziału w zakresie równouprawnienia winny być stosowane bezwzględnie w procesie stosowania prawa muzułmańskiego przez sądy kadich²⁸ wobec osób, które są wyznania muzułmańskiego, w sprawach statusu cywilnego, małżeństwa, rozwodu i dziedziczenia.
- (5) Poza przypadkami określonymi w ust. 1 i 2, akty normatywne mogą ograniczyć prawa i podstawowe wolności osób służących

²⁸ W oryg. *Kadhis' courts*.

w Siłach Obronnych Kenii²⁹ lub Narodowych Służbach Policyjnych³⁰ w zakresie:

- (a) art. 31 – prywatności;
- (b) art. 36 – wolności zrzeszania się;
- (c) art. 37 – zgromadzeń, demonstracji, pikietowania i składania petycji;
- (d) art. 41 – stosunków pracy;
- (e) art. 43 – praw ekonomicznych i socjalnych; oraz
- (f) art. 49 – praw osób aresztowanych.

Prawa podstawowe i wolności niepodlegające ograniczeniu

Artykuł 25

Poza przypadkami określonymi postanowieniami niniejszej Konstytucji, nie podlegają ograniczeniu następujące prawa i podstawowe wolności:

- (a) wolność od tortur i okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania bądź karania;
- (b) wolność od niewolnictwa lub poddaństwa;
- (c) prawo do rzetelnego procesu³¹; oraz
- (d) zasada *habeas corpus*³².

²⁹ W oryg. *Kenya Defence Forces*.

³⁰ W oryg. *National Police Service*.

³¹ W oryg. *fair trial*.

³² W oryg. *habeas corpus*. Ustawa *Habeas Corpus Act* uchwalona przez Parlament angielski i podpisana przez króla Karola II w 1679 r. gwarantowała jednostce nietykalność osobistą. W świetle przepisów tej ustawy decyzja o pozbawieniu wolności poddanego mogła być wydana jedynie przez sąd. *Habeas Corpus Act* obok Wielkiej Karty Wolności z 1215 r. zaliczana jest do podstawowych praw Anglii. Instytucja *habeas corpus* występuje w innych jurysdykcjach *common law*.

CZĘŚĆ 2 – PRAWA I PODSTAWOWE WOLNOŚCI

Prawo do życia

Artykuł 26

- (1) Każdy ma prawo do życia.
- (2) Życie człowieka zaczyna się w momencie poczęcia.
- (3) Nikt nie może zostać umyślnie pozbawiony życia, poza przypadkami usankcjonowanymi w niniejszej Konstytucji lub innymi aktami prawa pisanego³³.
- (4) Aborcja nie jest dozwolona, chyba że wykwalifikowany personel medyczny stwierdzi potrzebę przeprowadzenia nagłego zabiegu ratującego życie lub zdrowie matki, bądź gdy jest to dozwolone aktem prawa pisanego.

Równość oraz wolność od dyskryminacji

Artykuł 27

- (1) Każdy jest równy wobec prawa, ma prawo do równej ochrony prawnej oraz do równego korzystania z prawa.
- (2) Równość oznacza pełne i równe korzystanie ze wszystkich praw i podstawowych wolności.
- (3) Kobiety i mężczyźni mają prawo do równego traktowania, w tym prawo do równych szans w sferze politycznej, ekonomicznej, kulturowej i socjalnej.
- (4) Państwo nie może nikogo dyskryminować bezpośrednio bądź pośrednio z jakichkolwiek powodów, ze względu na rasę, płeć, ciążę, stan cywilny, stan zdrowia, pochodzenie etniczne lub społeczne, kolor skóry, wiek, niepełnosprawność, religię, przekonania, poglądy, kulturę, ubiór, język lub urodzenie.
- (5) Nikt nie może dyskryminować bezpośrednio bądź pośrednio drugiej osoby z powodów wymienionych w ust. 4.

³³ W oryg. *written law*.

- (6) W celu zapewnienia pełnej realizacji praw gwarantowanych mocą niniejszego artykułu Państwo podejmie działania ustawodawcze oraz inne środki, w tym realizowanie programów i polityk wspierających równość szans³⁴, na rzecz zadośćuczynienia jednostkom i grupom dyskryminowanym w przeszłości.
- (7) Wszelkie środki podjęte na mocy ust. 6 winny służyć zaspokajaniu rzeczywistych potrzeb.
- (8) Poza środkami przewidzianymi w ust. 6 Państwo podejmuje działania ustawodawcze oraz inne środki mające na celu wprowadzenie w życie zasady, że nie więcej niż dwie trzecie członków organów władz państwowych pochodzących z wyborów lub mianowania może być tej samej płci.

Godność osoby ludzkiej

Artykuł 28

Każda osoba ma przyrodzoną godność oraz prawo do poszanowania i ochrony tej godności.

Wolność i bezpieczeństwo osobiste

Artykuł 29

Każdy ma prawo do wolności i osobistego bezpieczeństwa, co oznacza, że nikt nie może być:

- (a) pozbawiony wolności arbitralnie lub bez uzasadnionego powodu;
- (b) więziony bez przeprowadzenia postępowania sądowego, z wyjątkiem stanu wyjątkowego, w czasie którego areszt może być zastosowany zgodnie z art. 58;
- (c) ofiarą jakiegokolwiek formy przemocy ze strony instytucji publicznych i prywatnych;

³⁴ W oryg. *affirmative action programmes and policies*.

- (d) w jakikolwiek sposób poddany torturom, tak fizycznym jak i psychicznym;
- (e) obiektem stosowania kar cielesnych; lub
- (f) traktowany ani karany w sposób okrutny, nieludzki lub poniżający.

Niewolnictwo, poddaństwo i praca przymusowa

Artykuł 30

- (1) Nikt nie może być trzymany w niewoli lub pozostawać w stosunku poddaństwa.
- (2) Nikt nie może być zmuszony do świadczenia pracy przymusowej.

Prywatność

Artykuł 31

Każdy ma prawo do prywatności, które nie dopuszcza:

- (a) przeszukiwania osoby, mieszkania lub nieruchomości;
- (b) przepadku mienia;
- (c) ujawniania informacji na temat rodziny i spraw prywatnych, których wymaganie lub ujawnianie jest nieuzasadnione; lub
- (d) naruszania tajemnicy korespondencji.

Wolność sumienia, wyznania, przekonań i opinii

Artykuł 32

- (1) Każdemu zapewnia się wolność sumienia, religii, wyznania, myśli, przekonań i wyrażania opinii.
- (2) Każdy ma prawo, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, wyrażać swoje uczucia religijne lub wierzenia poprzez sprawowanie kultu, praktykę, nauczanie, przestrzeganie zasad wiary, w tym obchodzenie świąt religijnych.

- (3) Nikomu nie można odmówić dostępu do jakiejkolwiek instytucji, zatrudnienia i obiektów lub korzystania z jakichkolwiek praw z powodów religijnych.
- (4) Nikt nie może być zmuszany do działania lub wykonywania czynności niezgodnych ze swoimi przekonaniem i wyznawaną religią.

Wolność wypowiedzi

Artykuł 33

- (1) Każdemu przysługuje wolność wypowiedzi, która obejmuje:
 - (a) wolność poszukiwania, otrzymywania lub wymiany informacji i poglądów;
 - (b) wolność twórczości artystycznej; oraz
 - (c) wolność nauczania akademickiego i prowadzenia badań naukowych.
- (2) Wolność wypowiedzi nie obejmuje:
 - (a) nawoływania do wojny;
 - (b) podżegania do przemocy;
 - (c) mowy nienawiści; lub
 - (d) popierania nienawiści, która:
 - (i) wyraża się we wrogości etnicznej, szkalowaniu innych i nakłanianiu do wyrządzania krzywdy; lub
 - (ii) opiera się na dyskryminacji, o której mowa w art. 27 ust. 4.
- (3) Korzystanie z wolności wypowiedzi nie może naruszać praw i dobrego imienia innych osób.

Wolność środków masowego przekazu

Artykuł 34

- (1) Gwarantuje się wolność i niezależność elektronicznych, drukowanych i innych rodzajów środków masowego przekazu, z wyłączeniem środków wyrazu określonych w art. 33 ust. 2.

- (2) Państwo nie może:
- (a) sprawować kontroli i ingerować w pracę osób zajmujących się emisją, wytwarzaniem lub wprowadzaniem do obiegu jakichkolwiek publikacji lub rozpowszechnianiem informacji na jakimkolwiek nośniku; lub
 - (b) karać za wyrażanie opinii, poglądów lub treści zawartych w emitowanych materiałach, publikacjach i rozpowszechnianych informacjach.
- (3) Radiofonia i telewizja oraz inne media elektroniczne mają swobodę działania, o ile stosują się do warunków określonych w licencji, które:
- (a) wynikają z przyznaných częstotliwości, emisji fal radiowo-telewizyjnych i innych form dystrybucji sygnału; oraz
 - (b) nie podlegają kontroli rządu, są niezależne od interesów politycznych lub ekonomicznych.
- (4) Media publiczne:
- (a) mają swobodę niezależnego kształtowania treści redakcyjnej audycji i innych przekazów;
 - (b) są bezstronne; oraz
 - (c) umożliwiają w równym stopniu prezentację odmiennych poglądów i opinii.
- (5) Parlament uchwała ustawę powołującą do życia organ:
- (a) niepodlegający kontroli rządu, niezależny od interesów politycznych lub ekonomicznych;
 - (b) odzwierciedlający interesy wszystkich grup społecznych; oraz
 - (c) ustanawiający standardy funkcjonowania mediów oraz regulujący i kontrolujący przestrzeganie tych standardów.

Dostęp do informacji

Artykuł 35

- (1) Każdy obywatel ma prawo dostępu do:

- (a) informacji publicznej; oraz
 - (b) informacji będącej w posiadaniu innych osób, niezbędnej do realizacji lub ochrony jakiegokolwiek prawa lub podstawowej wolności.
- (2) Każdy ma prawo do sprostowania lub usunięcia nieprawdziwej bądź wprowadzającej w błąd informacji, która dotyczy jego osoby.
- (3) Organy Państwa publikują i upowszechniają wszelkie informacje o doniosłym znaczeniu dla Narodu.

Wolność zrzeszania się

Artykuł 36

- (1) Każdy ma prawo do swobodnego zrzeszania się, które obejmuje uprawnienie do tworzenia, przystępowania lub działalności w jakiegokolwiek rodzaju stowarzyszeniu.
- (2) Nikt nie może być zmuszany do przystąpienia do jakiegokolwiek rodzaju stowarzyszenia.
- (3) Akty normatywne nakładające wymóg rejestracji wszelkiego rodzaju stowarzyszeń winny zapewniać:
- (a) brak możliwości odmowy lub cofnięcia decyzji o rejestracji bez uzasadnienia; oraz
 - (b) prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy³⁵ przed wydaniem decyzji o odmowie rejestracji.

Zgromadzenia, demonstracje, pikety i składanie petycji

Artykuł 37

Każdy ma prawo do pokojowego i bez użycia broni gromadzenia się, demonstracji, pikietowania oraz składania petycji skierowanych do władz publicznych.

³⁵ W oryg. *fair hearing*.

Prawa polityczne

Artykuł 38

- (1) Każdy obywatel może dokonywać swobodnych wyborów politycznych, obejmujących:
 - (a) tworzenie lub uczestniczenie w zakładaniu partii politycznej;
 - (b) uczestniczenie w działalności i pozyskiwanie członków; oraz
 - (c) prowadzenie kampanii na rzecz partii politycznej lub określonej sprawy.
- (2) Każdy obywatel ma prawo do wolnych, uczciwych, przeprowadzanych regularnie i opartych na powszechnym prawie do głosowania wyborów oraz swobodnie wyrażanej woli w wyborach do:
 - (a) organów publicznych pochodzących z wyboru lub organów powołanych mocą postanowień niniejszej Konstytucji; oraz
 - (b) organów partii politycznych, których obywatel jest członkiem.
- (3) Każdy dorosły obywatel ma prawo, bez nieuzasadnionych ograniczeń, do:
 - (a) zarejestrowania się jako wyborca;
 - (b) głosowania w sposób tajny w dowolnych wyborach lub referendum; oraz
 - (c) ubiegania się o urząd publiczny lub stanowisko w partii politycznej, której jest członkiem, a w przypadku wyboru – do pełnienia tej funkcji.

Swoboda przemieszczania się i pobytu

Artykuł 39

- (1) Każdy ma prawo swobodnego przemieszczania się.
- (2) Każdy ma prawo do opuszczenia terytorium Kenii.
- (3) Każdy obywatel ma prawo wjazdu, przebywania oraz zamieszkania w dowolnym miejscu na terytorium Kenii.

Ochrona praw własności

Artykuł 40

- (1) Z zastrzeżeniem postanowień art. 65, każdy ma prawo indywidualnie lub wspólnie z innymi nabywać, posiadać i dysponować prawem własności:
 - (a) wszelkiego rodzaju; oraz
 - (b) znajdującym się na jakiegokolwiek części terytorium Kenii.
- (2) Parlament nie może uchwalić ustawy zezwalającej organom Państwa lub komukolwiek na:
 - (a) samowolne pozbawienie kogokolwiek własności, udziału w niej lub innego prawa do niej; oraz
 - (b) ograniczenie lub jakiegokolwiek utrudnienie w korzystaniu z praw określonych niniejszym artykułem z powodów przewidzianych w art. 27 ust. 4.
- (3) Państwo nie może nikogo pozbawić własności, udziału w niej lub innego uprawnienia do niej, chyba że jej pozbawienie:
 - (a) jest następstwem nabycia gruntu, udziału w nim, przekształcenia udziału lub zmiany tytułu prawnego zgodnie z postanowieniami Rozdziału piątego;
 - (b) jest uzasadnione celem lub interesem publicznym i zostało dokonane zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji i aktu Parlamentu, który:
 - (i) określa bezzwłoczną wypłatę w całości słusznego odszkodowania dla danego podmiotu; oraz
 - (ii) gwarantuje dostęp do sądu każdemu, czyj interes i prawo własności zostało naruszone.
- (4) W zakresie określonym w ust. 3 można zapewnić odszkodowanie dla posiadaczy gruntów nie mających do nich tytułu prawnego, ale nabytych w dobrej wierze.
- (5) Państwo promuje i chroni własność intelektualną Narodu Kenii.

- (6) Prawa wynikające z niniejszego artykułu nie mają zastosowania wobec własności mienia nabytego w sposób bezprawny.

Stosunki pracy

Artykuł 41

- (1) Każdy ma prawo do godziwych warunków pracy.
- (2) Każdy pracownik ma prawo do:
- (a) godziwego wynagrodzenia;
 - (b) godnych warunków pracy;
 - (c) tworzenia, wstępowania lub uczestniczenia w działalności związków zawodowych oraz w kształtowaniu ich programów; oraz
 - (d) strajku.
- (3) Każdy pracodawca ma prawo:
- (a) tworzenia i wstępowania do organizacji zrzeszających pracodawców; oraz
 - (b) uczestniczenia w ich działalności i kształtowaniu programów.
- (4) Każdy związek zawodowy i organizacja zrzeszająca pracodawców ma prawo:
- (a) określania swojej struktury administracyjnej, programów i działań;
 - (b) organizowania się; oraz
 - (c) tworzenia federacji i przystępowania do nich.
- (5) Każdy związek zawodowy, organizacja zrzeszająca pracodawców i każdy pracodawca ma prawo uczestniczenia w sporach zbiorowych.

Środowisko

Artykuł 42

Każdy ma prawo do czystego i zdrowego środowiska, obejmujące:

- (a) ochronę środowiska dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń zapewnianą przez akty normatywne i inne środki przewidziane w art. 69; oraz
- (b) realizację obowiązków wobec środowiska naturalnego wymienionych w art. 70.

Prawa ekonomiczne i społeczne

Artykuł 43

- (1) Każdy ma prawo do:
 - (a) najwyższego z możliwych poziomu ochrony zdrowia, który obejmuje prawo do świadczeń opieki zdrowotnej, w tym ochrony zdrowia reprodukcyjnego;
 - (b) dostępnych i odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz należytych standardów sanitarnych;
 - (c) bycia wolnym od głodu oraz do posiadania odpowiedniego pożywienia właściwej jakości;
 - (d) czystej i pitnej wody w odpowiedniej ilości;
 - (e) zabezpieczenia społecznego; oraz
 - (f) edukacji.
- (2) Nikt nie może być pozbawiony opieki medycznej w nagłym wypadku.
- (3) Państwo zapewnia odpowiednie zabezpieczenie społeczne wszystkim, którzy nie są w stanie zapewnić go sobie sami oraz osobom będącym na ich utrzymaniu.

Język i kultura

Artykuł 44

- (1) Każdy ma prawo posługiwania się językiem oraz uczestniczenia w życiu kulturalnym, zgodnie z dokonaniem przez siebie wyborem.

- (2) Osoba należąca do wspólnoty kulturowej lub językowej ma prawo wraz z innymi członkami tej wspólnoty do:
 - (a) korzystania z dóbr kultury, posługiwania się własnym językiem; oraz
 - (b) tworzenia, wstępowania i wspierania działalności stowarzyszeń kulturowych i językowych oraz innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego.
- (3) Nikt nie może zmuszać drugiej osoby do wykonywania, przestrzegania lub poddawania się jakimkolwiek praktykom kulturowym lub obrzędom.

Rodzina

Artykuł 45

- (1) Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa oraz fundamentem ładu społecznego, cieszy się uznaniem i jest chroniona przez Państwo.
- (2) Każdy dorosły ma prawo poślubić osobę odmiennego płci na podstawie wyrażonego dobrowolnie i świadomie zgodnego oświadczenia woli obu stron.
- (3) Strony związku małżeńskiego posiadają równe prawa w trakcie zawierania małżeństwa, jego trwania i rozwiązania.
- (4) Parlament uchwała przepisy uznające:
 - (a) małżeństwa zawarte mocą tradycji, religii, prawa osobowego lub rodzinnego; oraz
 - (b) system prawa osobowego oraz prawa rodzinnego opartego na tradycji albo przestrzeganego przez osoby wyznające określoną religię;

w zakresie w jakim małżeństwa te i systemy prawa pozostają w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

Prawa konsumenta

Artykuł 46

- (1) Konsumentom mają prawo do:
 - (a) dóbr i usług odpowiedniej jakości;
 - (b) informacji niezbędnej do korzystania w pełni z dóbr i usług;
 - (c) ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i interesów ekonomicznych; oraz
 - (d) odszkodowania za stratę lub szkodę wynikającą z wad towarów i usług.
- (2) Parlament określa w ustawie zasady ochrony konsumentów oraz rzetelnej, uczciwej i zgodnej z obyczajami reklamy.
- (3) Niniejszy artykuł stosuje się do dóbr i usług dostarczanych przez podmioty publiczne, jak i podmioty prywatne.

Rzetelne i sprawne działanie administracji

Artykuł 47

- (1) Każdemu zapewnia się dostęp do administracji, działającej sprawnie, skutecznie, zgodnie z prawem, w sposób racjonalny, i która stosuje sprawiedliwe procedury.
- (2) Jeżeli działanie administracji wpływa niekorzystnie na realizację praw lub podstawowych wolności osoby lub mogłoby mieć taki wpływ, osoba ta ma prawo do otrzymania pisemnego uzasadnienia powodów podjęcia takiego działania.
- (3) W celu realizacji praw wymienionych w ust. 1 Parlament uchwala ustawę określającą zakres:
 - (a) kontroli działania administracji przez sąd, a w określonych przypadkach przez niezawisły i bezstronny trybunał; oraz
 - (b) wspierania skutecznego działania administracji.

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Artykuł 48

Państwo zapewnia każdemu dostęp do wymiaru sprawiedliwości, a jeżeli dostęp ten wymaga wniesienia jakiegokolwiek opłaty – jej wysokość winna być rozsądna i nie może utrudniać dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Prawa osób aresztowanych

Artykuł 49

(1) Osoba aresztowana ma prawo:

- (a) do niezwłocznego poinformowania, w języku zrozumiałym dla tej osoby, o:
 - (i) przyczynach aresztowania;
 - (ii) prawie do zachowania milczenia; oraz
 - (iii) skutkach niezachowania milczenia;
- (b) zachować milczenie;
- (c) skontaktować się z adwokatem lub inną osobą, której pomoc jest konieczna;
- (d) niebycia zmuszonym do składania jakichkolwiek zeznań, ani do przyznania się do winy, które to czynności mogłyby zostać wykorzystane jako dowód przeciwko niej;
- (e) do odseparowania od osób odbywających karę pozbawienia wolności;
- (f) do bycia postawionym przed sądem bezzwłocznie i nie później niż:
 - (i) w ciągu dwudziestu czterech godzin od aresztowania; lub
 - (ii) jeżeli okres dwudziestu czterech godzin upływa poza godzinami pracy sądu lub w dniu, który nie jest dniem pracy sądu – do końca kolejnego dnia pracy sądu;

- (g) bycia poinformowanym podczas pierwszego stawiennictwa przed sądem o przyczynach zatrzymania, bądź też zwolnienia;
 - (h) w uzasadnionych przypadkach – do zwolnienia za poręczeniem lub kaucją do czasu postawienia zarzutów lub wszczęcia postępowania, chyba że istnieją istotne przesłanki uzasadniające dalsze zatrzymanie.
- (2) Nikt nie może być zatrzymany za przestępstwo zagrożone wyłącznie karą grzywny lub karą pozbawienia wolności na okres do sześciu miesięcy.

Prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy

Artykuł 50

- (1) Każdy ma prawo do rozstrzygnięcia sporu zgodnie z prawem, w sprawiedliwym i jawnym postępowaniu sądowym, albo przed innym niezależnym i bezstronnym trybunałem albo organem.
- (2) Osoba oskarżona ma prawo do rzetelnego procesu, uwzględniającego jej prawo do:
- (a) uznania za niewinną dopóki jej wina nie zostanie udowodniona;
 - (b) szczegółowego poinformowania o stawianych zarzutach, by móc ustosunkować się do ich treści;
 - (c) dysponowania wystarczającym czasem i możliwościami przygotowania obrony;
 - (d) jawności postępowania przed sądem ustanowionym na mocy niniejszej Konstytucji;
 - (e) wszczęcia i zakończenia postępowania bez nieuzasadnionej zwłoki;
 - (f) osobistego udziału w postępowaniu sądowym, chyba że zachowanie oskarżonego uniemożliwia prawidłowy przebieg postępowania sądowego;

- (g) wyboru obrońcy i bycia przez niego reprezentowanym oraz niezwłocznego poinformowania o tym uprawnieniu;
- (h) przydzielenia na koszt państwa obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy nieprzydzielenie obrońcy byłoby rażąco niesprawiedliwością;
- (i) zachowania milczenia i odmowy zeznań w toku postępowania sądowego;
- (j) uprzedniego poinformowania o dowodach, na które zamierza powołać się oskarżyciel oraz zapewnienia odpowiedniego dostępu do treści tych dowodów;
- (k) przedstawienia i zakwestionowania dowodów;
- (l) odmowy zeznań świadczących przeciwko sobie;
- (m) skorzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli oskarżony nie rozumie języka, w którym toczy się postępowanie sądowe;
- (n) niebycia skazanym za działanie lub zaniechanie, które w chwili popełnienia lub dopuszczenia się go nie stanowiły:
 - (i) przestępstwa w rozumieniu prawa obowiązującego w Kenii; oraz
 - (ii) zbrodni w rozumieniu prawa międzynarodowego;
- (o) niepodlegania sądzeniu za przestępstwa, działania lub zaniechania, za które została uprzednio skazana albo uniewinniona;
- (p) wymierzenia kary mniej surowej z katalogu kar przewidzianych za popełnienie określonego rodzaju przestępstwa, gdy wymiar kary przewidzianej za popełnienie tego przestępstwa uległ zmianie w okresie od popełnienia przestępstwa do wydania wyroku;
- (q) w przypadku skazania – do apelacji od wyroku albo wniesienia o ponowne zbadanie sprawy przez sąd wyższej instancji w trybie przewidzianym prawem.

- (3) Jeżeli postanowienia artykułu nakładają wymóg udzielenia osobie informacji, winna być ona przekazana w języku zrozumiałym dla tej osoby.
- (4) Dowody uzyskane w sposób naruszający którekolwiek z praw lub podstawową wolność zawartą w Karcie Praw zostają wykluczone, gdy dopuszczenie takich dowodów czyniłoby postępowanie niesprawiedliwym lub w inny sposób negatywnie wpływało na sprawowanie wymiaru sprawiedliwości.
- (5) Osoba oskarżona:
- (a) której postawiono zarzut popełnienia przestępstwa, inny niż dopuszczony do rozpatrzenia przez sąd w trybie uproszczonym³⁶, jest uprawniona w trakcie postępowania sądowego do uzyskania kopii protokołu postępowania sądowego; oraz
 - (b) ma prawo, za odpowiednią opłatą przewidzianą przepisami prawa, do uzyskania kopii protokołu postępowania sądowego w rozsądnym terminie po zakończeniu jego sporządzania.
- (6) Osoba skazana za przestępstwo karne może złożyć wniosek do Wysokiego Sądu o wznowienie postępowania, gdy:
- (a) złożona przez nią apelacja³⁷ została oddalona przez najwyższą dostępną instancję, albo nie złożyła apelacji w przewidzianym przepisami prawa terminie; oraz
 - (b) w sprawie zostały ujawnione nowe i istotne dowody.
- (7) Gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, sąd może zezwolić skarżącemu lub oskarżonemu na skorzystanie z pomocy osoby działającej w charakterze pośrednika³⁸, w komunikowaniu się z sądem.
- (8) Postanowienia niniejszego artykułu dopuszczają wyłączenie przedstawicieli środków masowego przekazu oraz innych reprezentantów społeczeństwa z dostępu do postępowania, gdy

³⁶ W oryg. *summary procedures*.

³⁷ W oryg. *appeal*.

³⁸ W oryg. *intermediary*.

jest to niezbędne w wolnym i demokratycznym społeczeństwie w celu ochrony świadków lub osób najbardziej narażonych na dyskryminację oraz w celu ochrony moralności, porządku publicznego lub bezpieczeństwa narodowego.

- (9) Parlament określa ustawą zakres ochrony, uprawnienia osób będących ofiarami przestępstw oraz zasady opieki nad nimi.

Prawa osób zatrzymanych, przebywających w areszcie albo osadzonych w więzieniu

Artykuł 51

- (1) Osoba zatrzymana, przebywająca w areszcie albo osadzona w więzieniu zgodnie z przepisami prawa, zachowuje wszystkie prawa i podstawowe wolności zawarte w Karcie Praw, z wyjątkiem, gdy dane prawo lub podstawowa wolność w oczywisty sposób pozostaje w sprzeczności z celem zatrzymania, aresztu albo pozbawienia wolności.
- (2) Osoba zatrzymana lub przebywająca w areszcie jest uprawniona do złożenia wniosku zgodnie z zasadą *habeas corpus*.
- (3) Parlament w ustawie:
- (a) zapewnia osobom zatrzymanym, przebywającym w areszcie lub osadzonym w więzieniu humanitarne traktowanie; oraz
 - (b) uwzględni odpowiednie instrumenty prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka.

CZĘŚĆ 3 – STOSOWANIE PRAWA W SZCZEGÓLNYCH PRZYPADKACH

Wykładnia niniejszej części Konstytucji

Artykuł 52

- (1) Niniejsza część Konstytucji precyzuje określone prawa w celu zapewnienia większej pewności w zakresie stosowania tych praw i podstawowych wolności wobec określonych grup osób.

- (2) Wykładni niniejszej części Konstytucji nie można dokonywać w sposób ograniczający lub uniemożliwiający korzystanie z któregokolwiek z praw.

Dzieci

Artykuł 53

- (1) Każdemu dziecku przysługuje prawo do:
- (a) nazwiska i narodowości od urodzenia;
 - (b) bezpłatnej i obowiązkowej edukacji na poziomie podstawowym;
 - (c) podstawowego wyżywienia, schronienia i opieki zdrowotnej;
 - (d) ochrony przed wykorzystaniem, zaniedbaniem, szkodliwymi praktykami kulturowymi, wszelkimi formami przemocy, niehumanitarnym traktowaniem i karaniem lub niebezpieczną pracą i wyzyskiem;
 - (e) opieki i ochrony rodzicielskiej obejmującej równą odpowiedzialność matki i ojca w stosunku do dziecka, niezależnie od faktu czy pozostają w związku małżeńskim, czy nie; oraz
 - (f) niebycia zatrzymanym, z wyjątkiem zastosowania tego środka jako ostatecznego i podjętego:
 - (i) na okres możliwie najkrótszy; oraz
 - (ii) w sposób gwarantujący izolację dziecka od osób dorosłych i uwzględniający płeć i wiek dziecka.
- (2) We wszystkich sprawach dotyczących dziecka, sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie jego interesów.

Osoby niepełnosprawne

Artykuł 54

- (1) Osoba niepełnosprawna ma prawo do:
- (a) bycia traktowanym z godnością i szacunkiem oraz w sposób, który nie jest poniżający;

- (b) dostępu do instytucji edukacyjnych i udogodnień dla osób niepełnosprawnych, których celem jest integracja ze społeczeństwem, w zakresie odpowiadającym potrzebom tej osoby;
 - (c) odpowiedniego dostępu do wszystkich miejsc publicznych, środków transportu publicznego i informacji;
 - (d) stosowania języka migowego, alfabetu Braille'a i innych odpowiednich sposobów komunikacji; oraz
 - (e) dostępu do środków i urzędzeń pozwalających pokonywać ograniczenia wynikające z niepełnosprawności.
- (2) Państwo zapewnia stopniowe wdrażanie zasady co najmniej pięcioprocentowej reprezentacji osób niepełnosprawnych w składzie organów publicznych pochodzących z wyborów lub nominacji.

Młodzież

Artykuł 55

Państwo podejmuje środki, w tym polityki wspierające równość szans, w celu zapewnienia młodzieży:

- (a) dostępu do odpowiedniej edukacji i szkoleń;
- (b) możliwości zrzeszania się, bycia reprezentowanym oraz uczestniczenia w politycznych, społecznych, ekonomicznych i innych sferach życia;
- (c) dostępu do zatrudnienia; oraz
- (d) ochrony przed szkodliwymi praktykami kulturowymi i wyzyskiem.

Mniejszości i grupy marginalizowane

Artykuł 56

Państwo podejmuje polityki wspierające równość szans, zapewniające mniejszościom i grupom marginalizowanym:

- (a) udział i reprezentację w sprawowaniu władzy i innych sferach życia;
- (b) szczególne możliwości w dziedzinie edukacji i gospodarki;
- (c) szczególne możliwości w dostępie do zatrudnienia;
- (d) rozwijanie wartości kulturowych, języków i praktyk; oraz
- (e) odpowiedni dostęp do wody, opieki zdrowotnej i infrastruktury.

Starsi członkowie społeczeństwa

Artykuł 57

Państwo podejmuje środki zapewniające osobom starszym prawo do:

- (a) pełnego uczestnictwa w życiu społecznym;
- (b) realizacji rozwoju osobistego;
- (c) życia w godności i szacunku oraz wolności od znieważania; oraz
- (d) odpowiedniej opieki i pomocy ze strony rodziny i Państwa.

CZĘŚĆ 4 – STAN WYJĄTKOWY

Stan wyjątkowy

Artykuł 58

- (1) Stan wyjątkowy może być ogłoszony wyłącznie na podstawie postanowień zawartych w art. 132 ust. 4 pkt (d) i wyłącznie w sytuacji:
- (a) zagrożenia Państwa przez wojnę, agresję, bunt, zamieszki, klęskę żywiołową lub inne zagrożenia porządku publicznego;
 - (b) gdy ogłoszenie stanu wyjątkowego jest konieczne ze względu na wymagające tego okoliczności.

- (2) Wprowadzenie stanu wyjątkowego, uchwalone akty normatywne lub inne działania podejmowane w następstwie ogłoszenia stanu wyjątkowego wywołują skutki jedynie:
- (a) na przyszłość; oraz
 - (b) na okres nie dłuższy niż czternaście dni od dnia wprowadzenia stanu wyjątkowego, chyba że Zgromadzenie Narodowe³⁹ postanowi o przedłużeniu stanu wyjątkowego.
- (3) Zgromadzenie Narodowe może postanowić o przedłużeniu stanu wyjątkowego:
- (a) w drodze uchwały podjętej:
 - (i) po przeprowadzeniu publicznej debaty w Zgromadzeniu Narodowym; oraz
 - (ii) większością głosów, określoną w ust. 4;
 - (b) jednorazowo na okres nie dłuższy niż dwa miesiące.
- (4) Pierwsze przedłużenie stanu wyjątkowego wymaga uzyskania większości co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego, a każde kolejne przedłużenie stanu wyjątkowego wymaga większości trzech czwartych głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego.
- (5) Sąd Najwyższy⁴⁰ rozstrzyga w sprawie ważności:
- (a) ogłoszenia stanu wyjątkowego;
 - (b) przedłużenia stanu wyjątkowego; oraz
 - (c) aktów normatywnych i innych działań przyjętych w następstwie wprowadzenia stanu wyjątkowego.
- (6) Akt normatywny wydany w następstwie wprowadzenia stanu wyjątkowego:
- (a) może ograniczać prawo lub podstawową wolność zawartą w Karcie Praw wyłącznie w zakresie:

³⁹ W oryg. *National Assembly*.

⁴⁰ W oryg. *Supreme Court*.

- (i) w jakim ograniczenie to jest bezwzględnie konieczne z powodu zagrożenia; oraz
 - (ii) zgodnym ze zobowiązaniami Republiki wynikającymi z przepisów prawa międzynarodowego, mającymi zastosowanie do stanów nadzwyczajnych;
- (b) nie może wywoływać skutków do czasu ogłoszenia w dzienniku urzędowym „Gazette”.
- (7) Ogłoszenie stanu wyjątkowego, uchwalane akty normatywne oraz inne działania podejmowane w następstwie ogłoszenia stanu wyjątkowego, nie zwalniają Państwa lub innych podmiotów od odpowiedzialności za bezprawne działania lub zaniechania.

CZĘŚĆ 5 – KENIJSKA NARODOWA KOMISJA DO SPRAW PRAW CZŁOWIEKA I RÓWNOŚCI⁴¹

Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości

Artykuł 59

- (1) Ustanawia się Kenijską Narodową Komisję do Spraw Praw Człowieka i Równości.
- (2) Do zadań Komisji należy:
- (a) wspieranie poszanowania praw człowieka i rozwoju kultury praw człowieka w Republice;
 - (b) promowanie równości płci i powszechnego stosowania zasady sprawiedliwości oraz koordynowanie i wspieranie problematyki równości płci w rozwoju kraju;
 - (c) wspieranie ochrony i przestrzegania praw człowieka w instytucjach publicznych i prywatnych;

⁴¹ W oryg. *Kenya National Human Rights and Equality Commission*.

- (d) monitorowanie, badanie, sporządzanie sprawozdań w zakresie przestrzegania praw człowieka we wszystkich obszarach życia Republiki, w tym czuwanie nad przestrzeganiem praw człowieka przez organy bezpieczeństwa narodowego;
 - (e) przyjmowanie i rozpatrywanie skarg w sprawie domniemych przypadków łamania praw człowieka oraz podejmowanie działań w celu zapewnienia odpowiedniego zadośćuczynienia w przypadku, gdy prawa człowieka zostały naruszone;
 - (f) z własnej inicjatyw lub na podstawie skarg – badanie lub rozpatrywanie spraw dotyczących praw człowieka i wydawanie zaleceń w celu poprawy działania organów Państwa;
 - (g) działanie w charakterze naczelnego organu Państwa w celu zapewnienia przestrzegania zobowiązań wynikających z postanowień traktatów i konwencji dotyczących praw człowieka;
 - (h) badanie decyzji podejmowanych w sprawach państwowych, działań lub zaniechań organów administracji publicznej w sprawowaniu władzy wykonawczej, gdy istnieje domniemanie albo podejrzenie, że działając na szkodę lub w sposób nieprawidłowy doprowadziły do niewłaściwego zachowania lub uszczerbku;
 - (i) rozpatrywanie skarg w sprawach nadużycia władzy, nierównego traktowania, jawnej niesprawiedliwości lub niezgodnego z prawem, opresyjnego, nieuczciwego działania oraz bezczynności urzędu;
 - (j) sporządzanie raportów o skargach rozpatrywanych zgodnie z pkt (h) i (i), a także podejmowanie działań naprawczych; oraz
 - (k) wykonywanie innych zadań przewidzianych przepisami prawa.
- (3) Każdemu, kto twierdzi, że odmówiono mu realizacji prawa lub podstawowej wolności wynikającej z Karty Praw albo że

zostały one naruszone, złamane lub pogwałcone bądź że są zagrożone, przysługuje prawo złożenia skargi do Komisji.

- (4) W celu pełnej realizacji postanowień niniejszej części Konstytucji Parlament w ustawie może dokonać podziału Komisji na dwie lub więcej oddzielne komisje.
- (5) Jeżeli Parlament zgodnie z ust. 4 uchwali ustawę zezwalającą na podział Komisji, wówczas:
 - (a) ustawa ta może przydzielić zadania Komisji wymienione w niniejszym artykule jednej albo wielu nowo powołanym komisjom;
 - (b) każda z nowo powołanych komisji wyposażona zostaje w kompetencje tożsame z kompetencjami Komisji określonymi w niniejszym artykule;
 - (c) każda z nowo powołanych komisji staje się Komisją w rozumieniu Rozdziału piętnastego, o statusie i kompetencjach zgodnych z postanowieniami Rozdziału piętnastego.

GRUNTY I ŚRODOWISKO

Rozdział piąty
GRUNTY I ŚRODOWISKO

CZĘŚĆ 1 – GRUNTY

Zasady dotyczące gruntów

Artykuł 60

- (1) Grunty w Kenii są utrzymywane, użytkowane oraz zarządzane w sposób sprawiedliwy, fachowy, wydajny, zrównoważony oraz pozostający w zgodzie z następującymi zasadami:
- (a) sprawiedliwego dostępu do gruntów;
 - (b) ochrony praw do gruntów;
 - (c) zrównoważonego i wydajnego zarządzania zasobami gruntowymi;
 - (d) przejrzystego i przynoszącego korzyści administrowania gruntami;
 - (e) ochrony akustycznej oraz ochrony obszarów wrażliwych ekologicznie;
 - (f) wykluczenia dyskryminacji płciowej w przepisach prawa, zwyczajach i praktykach dotyczących gruntów i ich własności; oraz
 - (g) zachęcania wspólnot do rozstrzygnięcia sporów o grunty z wykorzystaniem lokalnych instytucji społecznych pozostających w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (2) Zasady te winny być wdrażane poprzez narodową politykę gruntową systematycznie rozwijaną i aktualizowaną przez władze centralne⁴² w drodze ustawodawstwa.

⁴² W oryg. *national government*.

Podział gruntów

Artykuł 61

- (1) Grunty w Kenii należą do obywateli Kenii – Narodu, wspólnot oraz jednostek.
- (2) Grunty w Kenii dzielą się na: publiczne, wspólnotowe i prywatne.

Grunty publiczne

Artykuł 62

- (1) Grunty publiczne obejmują:
 - (a) grunty, które w myśl aktu Parlamentu obowiązującego w dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji były gruntami administrowanymi przez Państwo i nie podlegającymi prawu przeniesienia własności;
 - (b) grunty posiadane, użytkowane, lub pozostające zgodnie z prawem w dyspozycji jakiegokolwiek organu Państwa, z wyjątkiem gruntów prywatnych dzierzawionych przez Państwo;
 - (c) grunty przekazane na rzecz Państwa w drodze sprzedaży, zwrotu lub zrzeczenia się;
 - (d) grunty, względem których nie udało się ustalić w drodze postępowania sądowego indywidualnego albo wspólnotowego prawa własności;
 - (e) grunty, względem których nie jest możliwe ustalenie w drodze postępowania sądowego spadkobiercy;
 - (f) wszystkie minerały i oleje mineralne określone przepisami prawa;
 - (g) lasy państwowe inne niż lasy określone w art. 63 ust. 2 pkt (d) lit. (i), państwowe rezerwy przyrody, obszary zlewkisk, parki narodowe, ostoje zwierząt oraz obszary szczególnie chronione;

- (h) wszystkie drogi i szlaki komunikacyjne określone aktem Parlamentu;
 - (i) wszystkie rzeki, jeziora i inne zbiorniki wodne określone aktem Parlamentu;
 - (j) morze terytorialne, wyłączna strefa ekonomiczna i dno morskie;
 - (k) szelf kontynentalny;
 - (l) wszystkie obszary pomiędzy najwyższym a najniższym punktem poziomu wody;
 - (m) grunty, które na podstawie postanowień niniejszej Konstytucji nie zostały określone jako prywatne ani wspólnotowe; oraz
 - (n) inne grunty, które zostały uznane za grunty publiczne na podstawie aktu Parlamentu:
 - (i) obowiązującego w dniu wejścia w życie Konstytucji; albo
 - (ii) uchwalonego po wejściu w życie Konstytucji.
- (2) Grunty publiczne przekazuje się w posiadanie władzom hrabstw, które administrują nimi w imieniu Narodowej Komisji Gruntów⁴³ na rzecz mieszkańców hrabstw – jeżeli spełniają one warunki określone w:
- (a) ust. 1 pkt (a), (c), (d) albo (e); oraz
 - (b) ust. 1 pkt (b), z wyjątkiem gruntów będących w posiadaniu, użytkowaniu albo w dyspozycji centralnych organów Państwa.
- (3) Grunty publiczne określone w ust. 1 pkt (f)-(m) przekazuje się w posiadanie władzom centralnym, które administrują nimi w imieniu Narodowej Komisji Gruntów na rzecz Narodu kenijskiego.
- (4) Nie można rozporządzać gruntami publicznymi lub użytkować ich inaczej niż stanowi akt Parlamentu, określający charakter i warunki rozporządzania lub użytkowania.

⁴³ W oryg. *National Land Commission*.

Grunty wspólnotowe

Artykuł 63

- (1) Grunty wspólnotowe przekazuje się w posiadanie wspólnotom określonym na podstawie przynależności etnicznej, kulturowej lub wspólnoty interesów.
- (2) Grunty wspólnotowe obejmują:
 - (a) grunty zarejestrowane zgodnie z prawem w imieniu grup przez ich przedstawicieli;
 - (b) grunty przekazane zgodnie z prawem określonym wspólnotom w postępowaniu sądowym;
 - (c) inne grunty uznane za grunty wspólnotowe aktem Parlamentu;
 - (d) grunty, którymi są:
 - (i) tereny leśne, pastwiska lub miejsca kultu zgodnie z prawem będące w posiadaniu, zarządzaniu lub użytkowaniu określonych wspólnot;
 - (ii) grunty odziedziczone po przodkach i grunty tradycyjnie zajmowane przez społeczności łowiecko-zbierackie; lub
 - (iii) grunty pozostające zgodnie z prawem w powiernictwie⁴⁴ władztw hrabstw,
z wyjątkiem gruntów publicznych pozostających w powiernictwie władztw hrabstw określonych w art. 62 ust. 2.
- (3) Grunty wspólnot, których status jest prawnie nieuregulowany, powierzone zostają władzom hrabstw zarządzającym nimi w imieniu wspólnot.
- (4) Nie można rozporządzać gruntami publicznymi lub użytkownikami ich inaczej niż stanowi ustawa określająca charakter i zakres praw członków poszczególnych wspólnot, bądź określająca prawa przysługujące członkom wszystkich wspólnot.
- (5) Parlament uchwała ustawę mającą na celu realizację postanowień niniejszego artykułu.

⁴⁴ W oryg. *trust land*.

Grunty prywatne

Artykuł 64

Grunty prywatne obejmują:

- (a) grunty zarejestrowane przez osobę dysponującą do nich tytułem własności;
- (b) grunty, które dana osoba dzierżawi; oraz
- (c) pozostałe grunty uznane za grunty prywatne na podstawie aktu Parlamentu.

Posiadanie gruntów przez osoby nie posiadające obywatelstwa Kenii

Artykuł 65

- (1) Osoba nie posiadająca obywatelstwa Kenii może użytkować grunty wyłącznie na podstawie umowy dzierżawy, jednak na okres nie dłuższy niż dziewięćdziesiąt dziewięć lat.
- (2) Bez względu na postanowienia jakiegokolwiek umowy, cesji lub innych oświadczeń woli wywołujących skutki prawne, osobie nie posiadającej obywatelstwa Kenii przysługuje jedynie prawo dzierżawy gruntów na okres nie dłuższy niż dziewięćdziesiąt dziewięć lat.
- (3) Dla celów niniejszego artykułu:
 - (a) osobą prawną o uprawnieniach tożsamy z uprawnieniami obywatela Kenii jest jedynie osoba prawna utworzona przez obywatela lub obywateli Kenii;
 - (b) majątek pozostający w zarządzie powierniczym uznaje się za własność obywatela Kenii, jedynie gdy wszelkie korzyści wynikające z powiernictwa uzyskuje obywatel Kenii.
- (4) Parlament może określić w ustawie dodatkowe warunki dotyczące wdrożenia postanowień niniejszego artykułu.

Przepisy dotyczące użytkowania gruntów i własności

Artykuł 66

- (1) Państwo może określić zasady użytkowania gruntów i ograniczenia korzystania z nich, mając na uwadze wymogi obronności, bezpieczeństwa publicznego, porządku publicznego, moralności publicznej, zdrowia publicznego lub planowania przestrzennego.
- (2) Parlament uchwała ustawę zapewniającą, iż inwestycje w grunty i nieruchomości będą przynosić korzyść wspólnotom lokalnym i ich gospodarce.

Narodowa Komisja Gruntów

Artykuł 67

- (1) Ustanawia się Narodową Komisję Gruntów.
- (2) Do zadań Narodowej Komisji Gruntów należy:
 - (a) zarządzanie gruntami publicznymi w imieniu władz centralnych i władz hrabstw;
 - (b) formułowanie zaleceń w zakresie narodowej polityki gruntowej kierowanych do władz centralnych;
 - (c) doradztwo na rzecz władz centralnych przy tworzeniu ogólnokrajowych programów rejestru tytułów prawnych do gruntów w Kenii;
 - (d) prowadzenie badań dotyczących gruntów i wykorzystania zasobów naturalnych oraz formułowanie zaleceń dla odpowiednich władz;
 - (e) wszczynanie postępowań – z inicjatywy własnej albo na podstawie złożonych skarg – w sprawie krzywd dotyczących gruntów, mających miejsce współcześnie lub w przeszłości oraz formułowanie zaleceń co do stosownego zadośćuczynienia;
 - (f) zachęcanie do stosowania tradycyjnych mechanizmów rozwiązywania sporów w konfliktach dotyczących gruntów;

- (g) nakładanie podatku od gruntu i nieruchomości w zakresie określonym przepisami prawa; oraz
 - (h) kontrola i sprawowanie nadzoru nad planowaniem przestrzennym na terenie całego kraju.
- (3) Narodowa Komisja Gruntów może wykonywać inne zadania określone ustawodawstwem krajowym.

Ustawodawstwo dotyczące gruntów

Artykuł 68

Parlament:

- (a) dokonuje przeglądu, ujednoczenia i racjonalizacji obowiązującego ustawodawstwa dotyczącego gruntów;
- (b) dokonuje przeglądu ustaw dotyczących użytkowania gruntów zgodnie z zasadami określonymi w art. 60 ust. 1; oraz
- (c) określa w ustawie:
 - (i) najmniejszy i największy areał gruntów prywatnych mogący być przedmiotem gospodarowania;
 - (ii) sposób, w jaki grunt może być przekwalifikowany z jednej kategorii do drugiej;
 - (iii) zasady ochrony małżeńskiej wspólnoty majątkowej, a w szczególności – podczas trwania związku małżeńskiego, jak i po jego zakończeniu – miejsca zamieszkania małżonków⁴⁵;
 - (iv) zasady ochrony, zachowania i dostępu do gruntów publicznych;
 - (v) zasady przeglądu wszystkich nadań gruntów oraz dyspozycji dotyczących gruntów publicznych w celu ustalenia praw własności oraz legalności decyzji;

⁴⁵ W oryg. *matrimonial home*.

- (vi) zasady ochrony osób będących wcześniej na utrzymaniu osób, które zmarły, a które w chwili śmierci posiadały udziały w gruntach, włączając w to grunty będące aktualnie w posiadaniu małżonków; oraz
- (vii) wymogi niezbędne dla nadania skuteczności postanowieniom niniejszego Rozdziału.

CZEŚĆ 2 – ŚRODOWISKO I ZASOBY NATURALNE

Obowiązki względem środowiska naturalnego

Artykuł 69

(1) Państwo:

- (a) zapewnia zrównoważoną eksploatację, wykorzystywanie, gospodarowanie, ochronę środowiska i zasobów naturalnych oraz sprawiedliwy podział należnych korzyści;
- (b) podejmuje działania na rzecz osiągnięcia i utrzymania stanu zadrzewienia na poziomie co najmniej dziesięciu procent powierzchni terenu Kenii;
- (c) chroni i wzmacnia własność intelektualną oraz tradycyjną wiedzę wspólnot o bioróżnorodności i zasobach genetycznych;
- (d) wspiera udział społeczeństwa w zarządzaniu środowiskiem, jego ochronie i zachowaniu;
- (e) chroni zasoby genetyczne oraz różnorodność biologiczną;
- (f) tworzy systemy oceny oddziaływania na środowisko naturalne, kontroli wpływu na środowisko oraz monitorowania środowiska;
- (g) eliminuje procesy i działania mogące stanowić zagrożenie dla środowiska; oraz

- (h) korzysta ze środowiska i zasobów naturalnych, kierując się korzyścią Narodu Kenii.
- (2) Każdy jest zobowiązany do współpracy z organami Państwa oraz innymi podmiotami w zakresie ochrony i zachowania środowiska, zapewnienia rozwoju ekologicznie zrównoważonego oraz korzystania z zasobów naturalnych.

Wykonywanie praw do środowiska naturalnego

Artykuł 70

- (1) Każdemu, kto twierdzi, że jego prawo do czystego i zdrowego środowiska, uznane i chronione mocą art. 42, zostało, jest lub może zostać zanegowane, naruszone, złamane lub zagrożone, przysługuje – po wcześniejszym wykorzystaniu dostępnych środków prawnych – zwrócenie się do sądu o zadośćuczynienie.
- (2) Na wniosek przedłożony zgodnie z ust. 1 sąd może wydać dowolne zarządzenie lub wytyczne:
- (a) w celu zapobieżenia, powstrzymania lub zaprzestania działań albo zaniechań szkodliwych dla środowiska;
 - (b) zobowiązujące funkcjonariuszy publicznych do podjęcia środków mających na celu zapobieżenie działaniom albo zaniechaniom szkodliwym dla środowiska; lub
 - (c) mające na celu zapewnienie rekompensaty ofiarom naruszenia prawa do czystego i zdrowego środowiska.
- (3) W realizacji uprawnień wynikających z postanowień niniejszego artykułu, od wnioskodawcy nie wymaga się wykazania, kto poniósł stratę lub doznał szkody.

Umowy dotyczące zasobów naturalnych

Artykuł 71

- (1) Umowa podlega zatwierdzeniu przez Parlament, jeżeli:

- (a) dotyczy przyznania uprawnień lub koncesji na eksploatację zasobów naturalnych Kenii przez jakikolwiek podmiot lub w jego imieniu, nie wyłączając władz centralnych, na rzecz innego podmiotu; oraz
 - (b) zawarty został w dniu albo po wejściu w życie Konstytucji.
- (2) Parlament określa w ustawie rodzaje umów podlegających zatwierdzeniu zgodnie z ust. 1.

Ustawodawstwo dotyczące środowiska naturalnego

Artykuł 72

Parlament uchwała ustawę mającą na celu pełną realizację postanowień niniejszej części Konstytucji.

SPRAWOWANIE WŁADZY A UCZCIWOŚĆ

SPRAWOWANIE WŁADZY A UCZCIWOŚĆ

Rozdział szósty

**SPRAWOWANIE WŁADZY
A UCZCIWOŚĆ⁴⁶**

Odpowiedzialność sprawujących władzę

Artykuł 73

(1) Władztwo⁴⁷ przyznane funkcjonariuszom państwowym:

- (a) opiera się na zaufaniu publicznym i winno być wykonywane:
 - (i) zgodnie z celami i postanowieniami niniejszej Konstytucji;
 - (ii) z poszanowaniem Narodu Kenii;
 - (iii) przynosząc zaszczyt Narodowi i umacniając powagę urzędu; oraz
 - (iv) umacniając zaufanie publiczne do uczciwości urzędu; oraz
- (b) nakłada na nich raczej obowiązek służenia obywatelom, niż sprawowania nad nimi rządów.

(2) Naczelne zasady sprawowania władzy obejmują:

- (a) mianowanie na podstawie kryterium uczciwości osobistej, kompetencji, przydatności albo wybór w drodze wolnych i rzetelnych wyborów;
- (b) obiektywizm i bezstronność w podejmowaniu decyzji oraz pewność, że decyzje te nie są następstwem nepotyzmu, protekcji i innych niestosownych przesłanek lub praktyk korupcyjnych;
- (c) bezinteresowną służbę, kierującą się wyłącznie interesem publicznym oraz:

⁴⁶ W oryg. *Leadership and Integrity*.

⁴⁷ W oryg. *Authority*.

- (i) uczciwość w wykonywaniu obowiązków publicznych; oraz
- (ii) informowanie o możliwości wystąpienia konfliktu interesów podczas wykonywania obowiązków publicznych;
- (d) odpowiedzialność wobec społeczeństwa za podejmowane decyzje i działania; oraz
- (e) dyscyplinę i zaangażowanie w służbie Narodu.

Zaprzyśiężenie funkcjonariuszy państwowych

Artykuł 74

Przed objęciem stanowiska państwowego, rozpoczęciem pełnienia obowiązków w urzędzie państwowym lub wykonywaniem zadań w urzędzie państwowym, każdy składa i podpisuje przysięgę albo uroczyste oświadczenie, w sposób i w formie określonej w Załączniku trzecim Konstytucji lub w akcie Parlamentu.

Kodeks etyki funkcjonariuszy państwowych

Artykuł 75

- (1) Funkcjonariusz państwowy, zarówno w życiu publicznym, jak i w życiu prywatnym, w relacjach z innymi osobami postępuje w sposób, który pozwala unikać:
 - (a) konfliktu interesów prywatnych z publicznymi lub służbowymi w wykonywaniu obowiązków;
 - (b) przedkładania interesu publicznego lub służbowego nad interes osobisty; lub
 - (c) naruszania powagi sprawowanego urzędu.
- (2) Osoba, która narusza postanowienia ust. 1, bądź art. 76, art. 77 lub art. 78:
 - (a) podlega postępowaniu dyscyplinarnemu właściwemu dla danego urzędu; oraz

- (b) może, zgodnie z procedurą określoną w pkt (a), zostać odwołana, zwolniona lub w inny sposób pozbawiona urzędu.
- (3) Osobę odwołaną lub zwolnioną za naruszenie postanowień, o których mowa w ust. 2, pozbawia się prawa do pełnienia funkcji publicznych.

Rzetelność finansowa funkcjonariuszy państwowych

Artykuł 76

- (1) Prezent lub donacja przekazana funkcjonariuszowi państwowemu w związku z pełnionymi przez niego funkcjami publicznymi, stają się prezentem lub donacją na rzecz Republiki i winny być przekazane właściwym organom Państwa, chyba że akt Parlamentu stanowi inaczej.
- (2) Funkcjonariusz państwowy nie może:
- (a) posiadać rachunku bankowego poza granicami Kenii, chyba że akt Parlamentu stanowi inaczej; lub
 - (b) ubiegać się o pożyczkę na cele prywatne ani jej przyjmować, a także przyjmować innych korzyści w sytuacji, gdy godzi to w uczciwość funkcjonariusza państwowego.

Ograniczenia działalności funkcjonariuszy państwowych

Artykuł 77

- (1) Funkcjonariusz państwowy zatrudniony w pełnym wymiarze czasu pracy nie może podejmować żadnej innej pracy zarobkowej.
- (2) Funkcjonariusz państwowy nie może pełnić stanowiska w partii politycznej.
- (3) Emerytowany funkcjonariusz państwowy pobierający emeryturę z środków publicznych, nie może jednocześnie zajmować więcej niż dwóch płatnych stanowisk – przewodniczącego, dyrektora lub pracownika w:
- (a) przedsiębiorstwie państwowym lub kontrolowanym przez państwo; i

- (b) organie Państwa.
- (4) Emerytowany funkcjonariusz państwowy nie może otrzymywać wynagrodzenia z środków publicznych innych niż określone w ust. 3.

Obywatelstwo a sprawujący władzę

Artykuł 78

- (1) Osoba niebędąca obywatelem Kenii nie może zostać wybrana ani powołana na urząd państwowy.
- (2) Funkcjonariusz państwowy albo członek Sił Obronnych nie może posiadać podwójnego obywatelstwa.
- (3) Postanowienia ust. 1 i ust. 2 nie mają zastosowania wobec:
 - (a) sędziów i członków komisji; lub
 - (b) osób, którym obywatelstwo innego państwa nadano na mocy ustawodawstwa danego państwa, bez możliwości zrzeczenia się tego obywatelstwa.

Ustawa o Komisji do Spraw Etyki i Zwalczania Korupcji

Artykuł 79

W celu zapewnienia wykonania postanowień niniejszego Rozdziału oraz wprowadzenia ich w życie, Parlament uchwała ustawę powołującą niezależną Komisję do Spraw Etyki i Zwalczania Korupcji, nadając jej status i kompetencje komisji, o których mowa w Rozdziale piętnastym.

Ustawa o przywództwie

Artykuł 80

Parlament określa w ustawie:

- (a) procedury i mechanizmy mające na celu skuteczną realizację postanowień niniejszego Rozdziału;

- (b) rodzaje kar, które mogą być nałożone za naruszenie postanowień niniejszego Rozdziału, poza karami, o których mowa w art. 75;
- (c) stosowanie postanowień niniejszego Rozdziału, z uwzględnieniem koniecznych zmian odnośnie statusu funkcjonariuszy publicznych; oraz
- (d) uchwalenie innych przepisów niezbędnych dla wspierania zasad rzetelności funkcjonariuszy publicznych, określonych w niniejszym Rozdziale i w celu wprowadzenia ich w życie.

PRZEDSTAWICIELSTWO NARODU

PRZEDSTAWICIELSTWO NARODU

CZĘŚĆ 1 – SYSTEM WYBORCZY I PROCEDURY WYBORCZE

Ogólne zasady systemu wyborczego

Artykuł 81

System wyborczy opiera się na następujących zasadach:

- (a) wolności korzystania przez obywateli z praw politycznych, o których mowa w art. 38;
- (b) nie więcej niż dwie trzecie członków organów władzy pochodzących z wyborów może być tej samej płci;
- (c) należytej reprezentacji osób niepełnosprawnych;
- (d) powszechnego prawa wyborczego opartego na dążeniu do właściwej reprezentacji i równości głosu;
- (e) wolnych i uczciwych wyborów, które przeprowadzane są:
 - (i) w głosowaniu tajnym;
 - (ii) w sposób wolny od przemocy, zastraszania, nacisku lub korupcji;
 - (iii) przez niezależny organ;
 - (iv) w sposób przejrzysty; oraz
 - (v) bezstronnie, rzetelnie i sprawnie oraz zgodnie z przewidzianymi procedurami.

Prawo wyborcze

Artykuł 82

(1) Parlament określa w ustawie:

- (a) sposób wyznaczania granic jednostek wyborczych przez Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic⁴⁸ w wyborach członków Zgromadzenia Narodowego i zgromadzeń hrabstw⁴⁹;
 - (b) tryb zgłaszania kandydatów;
 - (c) prowadzenie stałego rejestru wyborców;
 - (d) sposób przeprowadzania wyborów, referendów i odpowiedni nadzór nad ich przebiegiem, w tym nad procesem zgłaszania kandydatów, a także przepisy wykonawcze⁵⁰;
 - (e) warunki stałej rejestracji obywateli zamieszkujących poza granicami Kenii oraz stałej realizacji ich prawa do głosowania.
- (2) Postanowienia, o których mowa w ust. 1 pkt (d) winny zapewnić, by głosowanie we wszystkich wyborach było:
- (a) proste;
 - (b) przejrzyste; oraz
 - (c) uwzględniało szczególne potrzeby:
 - (i) osób niepełnosprawnych; oraz
 - (ii) innych osób lub grup mających szczególne potrzeby.

Rejestracja wyborców

Artykuł 83

- (1) W wyborach lub referendach jako wyborca może zostać zarejestrowana osoba, która:
- (a) jest pełnoletnim obywatelem;
 - (b) nie jest uznana za osobę o ograniczonej poczytalności⁵¹; oraz

⁴⁸ W oryg. *Independent Electoral and Boundaries Commission*.

⁴⁹ W oryg. *county assemblies*.

⁵⁰ W oryg. *regulation*.

⁵¹ W oryg. *to be of unsound mind*.

- (c) w okresie pięciu lat poprzedzających wybory nie została skazana za popełnienie przestępstwa wyborczego.
- (2) Obywatel spełniający warunki rejestracji jako wyborca może zostać zarejestrowany tylko w jednym punkcie rejestracyjnym.
- (3) Procedury administracyjne dotyczące rejestracji wyborców i trybu przeprowadzania wyborów winny ułatwiać, a nie utrudniać uprawnionemu obywatelowi realizację prawa do głosowania oraz kandydowania w wyborach.

Kodeks etyki obowiązujący kandydatów i partie polityczne biorące udział w wyborach

Artykuł 84

W wyborach kandydaci oraz partie polityczne winny przestrzegać kodeksu etyki⁵² określonego przez Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic.

Uprawnienie do udziału w wyborach jako kandydat niezależny

Artykuł 85

Każdy jest uprawniony do kandydowania w wyborach jako kandydat niezależny, jeżeli:

- (a) nie jest członkiem zarejestrowanej partii politycznej i nie był nim w okresie co najmniej trzech miesięcy bezpośrednio poprzedzających termin wyborów; oraz
- (b) spełnia wymogi określone w:
 - (i) art. 99 ust. 1 pkt (c) lit. (i) i (ii), w przypadku kandydata w wyborach odpowiednio – do Zgromadzenia Narodowego albo Senatu⁵³; oraz
 - (ii) art. 193 ust. 1 pkt (c) lit. (ii), w przypadku kandydata w wyborach do zgromadzenia hrabstwa.

⁵² W oryg. *code of conduct*.

⁵³ W oryg. *Senate*.

Głosowanie

Artykuł 86

W wyborach powszechnych Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic zapewnia:

- (a) niezależnie od przyjętej metody głosowania – prosty, dokładny, możliwy do zweryfikowania, bezpieczny, odpowiedni i przejrzysty system;
- (b) zliczanie i zestawianie oddanych głosów oraz niezwłoczne ogłaszanie wyników przez przewodniczącego okręgowej komisji wyborczej;
- (c) jawne i dokładne zestawienie wyników z okręgowej komisji wyborczej oraz niezwłoczne ich ogłoszenie przez komisarza wyborczego⁵⁴;
- (d) środki zapobiegające nadużyciom wyborczym, w tym bezpieczne przechowywanie dokumentów wyborczych.

Spory wyborcze

Artykuł 87

- (1) Parlament określa w ustawie tryb rozpatrywania sporów wyborczych.
- (2) Protesty wyborcze, z wyjątkiem wyborów prezydenckich, wnoszą się w terminie dwudziestu ośmiu dni od daty ogłoszenia wyników wyborów przez Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic.
- (3) Protest wyborczy może być doręczony bezpośrednio lub ogłoszony w prasie o zasięgu ogólnokrajowym.

⁵⁴ W oryg. *returning officer*.

CZĘŚĆ 2 – NIEZALEŻNA KOMISJA DO SPRAW WYBORÓW I GRANIC⁵⁵ ORAZ WYZNACZANIE JEDNOSTEK WYBORCZYCH

Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic

Artykuł 88

- (1) Ustanawia się Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic.
- (2) Członkiem Komisji nie może być osoba, która:
 - (a) w okresie pięciu lat poprzedzających datę wyborów członków Komisji kandydowała albo była członkiem:
 - (i) Parlamentu albo zgromadzenia hrabstwa; albo
 - (ii) władz partii politycznej; albo
 - (b) sprawowała urząd państwowy.
- (3) Członek Komisji nie może równocześnie sprawować innego urzędu publicznego.
- (4) Komisja jest odpowiedzialna za przeprowadzenie referendów oraz wyborów do organów i urzędów ustanowionych na mocy niniejszej Konstytucji, a także za nadzór nad nimi oraz za przeprowadzenie wyborów przewidzianych aktem Parlamentu oraz nadzór nad nimi, a w szczególności za:
 - (a) prowadzenie rejestru wyborców;
 - (b) stałą aktualizację rejestru wyborców;
 - (c) określenie okręgów wyborczych w wyborach parlamentarnych⁵⁶ i okręgów wyborczych w wyborach lokalnych⁵⁷;
 - (d) określenie trybu zgłaszania kandydatów w wyborach przez partie polityczne;

⁵⁵ W oryg. *Independent Electoral and Boundaries Commission*.

⁵⁶ W oryg. *constituencies*.

⁵⁷ W oryg. *wards*.

- (e) rozstrzygnięcie sporów wyborczych, w tym sporów dotyczących lub związanych ze zgłaszaniem kandydatów, z wyłączeniem protestów wyborczych i spraw wniesionych po ogłoszeniu wyników wyborów;
 - (f) rejestrację kandydatów w wyborach;
 - (g) edukowanie wyborców;
 - (h) stworzenie dogodnych warunków do prowadzenia obserwacji, kontroli i oceny wyborów;
 - (i) określenie kwot pieniężnych, które mogą zostać wydane przez kandydata lub w jego imieniu albo przez partię polityczną w trakcie dowolnych wyborów;
 - (j) opracowanie kodeksu etyki dla kandydatów i partii politycznych biorących udział w wyborach; oraz
 - (k) kontrolę zgodności trybu zgłaszania kandydatów przez partie polityczne z przepisami ustawy, o której mowa w art. 82 ust. 1 pkt (b).
- (5) Komisja wykonuje swoje kompetencje i zadania zgodnie z niniejszą Konstytucją oraz ustawodawstwem krajowym.

Wyznaczanie Granic Jednostek Wyborczych

Artykuł 89

- (1) W celu przeprowadzenia wyborów do Zgromadzenia Narodowego określonych w art. 97 ust. 1 pkt (a) tworzy się dwieście dziewięćdziesiąt okręgów wyborczych.
- (2) Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic dokonuje aktualizacji nazw i granic okręgów wyborczych w okresie nie krótszym niż osiem lat i nie dłuższym niż dwanaście lat; aktualizacja winna być ukończona najpóźniej dwanaście miesięcy przed datą przeprowadzenia wyborów do Parlamentu.
- (3) Komisja dokonuje okresowej aktualizacji liczby, nazw i granic okręgów wyborczych w wyborach lokalnych.

- (4) Jeżeli wybory powszechne przeprowadza się w okresie dwunastu miesięcy po dokonaniu przez Komisję aktualizacji granic okręgów, nowe granice nie są uwzględniane w wyborach.
- (5) Granice każdego okręgu wyborczego winny być wyznaczane w taki sposób, aby liczba mieszkańców okręgu była maksymalnie zbliżona do przyjętej kwoty ludności⁵⁸, przy czym liczba mieszkańców okręgu może być większa albo mniejsza od tej kwoty jedynie, gdy spełnia wymogi określone w ust. 6 oraz uwzględnia:
 - (a) uwarunkowania geograficzne i wielkość ośrodków miejskich;
 - (b) wspólnotę interesów i więzów historycznych, gospodarczych i kulturowych; oraz
 - (c) dostępność środków komunikacji.
- (6) Liczba mieszkańców okręgu wyborczego w wyborach powszechnych oraz okręgu wyborczego w wyborach lokalnych może być większa bądź mniejsza od przyjętej kwoty ludności, o ile nie przekracza:
 - (a) czterdziestu procent kwoty dla miast i obszarów słabo zaludnionych; oraz
 - (b) trzydziestu procent kwoty dla pozostałych obszarów.
- (7) Komisja podczas aktualizacji granic okręgów wyborczych w wyborach powszechnych oraz okręgów wyborczych w wyborach lokalnych:
 - (a) przeprowadza konsultacje ze wszystkimi zainteresowanymi stronami; oraz
 - (b) stale dąży do zapewnienia, by liczba mieszkańców w każdym okręgu wyborczym była maksymalnie zbliżona do kwoty ludności.
- (8) W razie konieczności Komisja dokonuje zmiany nazw i granic okręgów wyborczych w wyborach powszechnych oraz liczby, nazw i granic okręgów wyborczych w wyborach lokalnych.

⁵⁸ W oryg. *population quota*.

- (9) Z zastrzeżeniem postanowień ust. 1, 2, 3 i 4 ustalone przez Komisję nazwy i szczegóły podziału okręgów wyborczych w wyborach powszechnych oraz w wyborach lokalnych ogłasza się w dzienniku urzędowym „Gazette”, wchodzi w życie z dniem pierwszego rozwiązania Parlamentu mającego miejsce po ich publikacji.
- (10) Każdy może zwrócić się do Wysokiego Sądu o ponowne rozpatrzenie decyzji Komisji podjętej na mocy niniejszego artykułu.
- (11) Wniosek o ponowne rozpatrzenie decyzji Komisji podjętej na mocy niniejszego artykułu składa się w terminie trzydziestu dni od dnia ogłoszenia decyzji w dzienniku urzędowym „Gazette” i rozpatruje się w terminie trzech miesięcy od daty jego złożenia.
- (12) Dla celów niniejszego artykułu, przez „kwotę ludności” rozumie się wartość otrzymaną z podzielenia liczby mieszkańców Kenii przez liczbę okręgów wyborczych w wyborach powszechnych albo przez liczbę okręgów wyborczych w wyborach lokalnych, będącą wynikiem podziału terytorium Kenii i zgodną z postanowieniami niniejszego artykułu.

Podział miejsc z list partyjnych⁵⁹

Artykuł 90

- (1) Wybory na miejsca w Parlamencie, określone w art. 97 ust. 1 pkt (c) i art. 98 ust. 1 pkt (b), (c) i (d), oraz wybór członków zgromadzeń hrabstw, określony w art. 177 ust. 1 pkt (b) i (c), dokonywany jest na podstawie list partyjnych zgodnie z zasadą proporcjonalnej reprezentacji.
- (2) Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic odpowiada za przeprowadzenie i nadzór nad wyborem na miejsca, o których mowa w ust. 1 oraz zapewnia, że:

⁵⁹ W oryg. *Allocation of party list seats*.

- (a) w terminie określonym w ustawodawstwie krajowym, każda partia tworzy i zgłasza listę wszystkich osób, które zostałyby wybrane, gdyby partii przysługiwały wszystkie miejsca, o których mowa w ust. 1;
 - (b) każda lista partyjna zawiera właściwą liczbę uprawnionych kandydatów, na przemian kobiet i mężczyzn, umieszczonych według kolejności na liście, z wyłączeniem miejsc określonych w art. 98 ust. 1 pkt (b);
 - (c) każda lista partyjna odzwierciedla regionalne i etniczne zróżnicowanie Narodu kenijskiego, z wyłączeniem miejsc w zgromadzeniach hrabstw.
- (3) Miejsca, o których mowa w ust. 1, są przydzielane partiom politycznym proporcjonalnie do ogólnej liczby miejsc uzyskanych przez kandydatów partii politycznych w wyborach powszechnych.

CZĘŚĆ 3 – PARTIE POLITYCZNE

Podstawowe wymogi wobec partii politycznych

Artykuł 91

- (1) Każda partia polityczna:
- (a) ma charakter krajowy, określony aktem Parlamentu;
 - (b) posiada wybrane w sposób demokratyczny władze partii;
 - (c) wspiera i podtrzymuje jedność narodową;
 - (d) kieruje się demokratycznymi zasadami dobrego rządzenia⁶⁰ oraz wspiera rozwój demokracji poprzez regularne, sprawiedliwe i wolne wybory do organów partii;
 - (e) uznaje prawo wszystkich osób, w tym mniejszości i grup marginalizowanych, do udziału w procesie politycznym;
 - (f) uznaje i wspiera prawa człowieka i podstawowe wolności, równość płci oraz sprawiedliwość⁶¹;

⁶⁰ W oryg. *principles of good governance*.

⁶¹ W oryg. *equity*.

- (g) promuje cele i zasady niniejszej Konstytucji oraz rządu prawa; oraz
 - (h) przyjmuje i przestrzega kodeksu etyki partii politycznych.
- (2) Partia polityczna nie może:
- (a) być tworzona na podstawie kryteriów: religijnych, językowych, rasowych, etnicznych, kryterium płci lub kryteriów regionalnych i wykorzystywać ich do szerzenia nienawiści;
 - (b) stosować przemoc i do niej nawoływać, lub zastraszać swoich członków, zwolenników, przeciwników oraz inne osoby;
 - (c) tworzyć lub utrzymywać sił paramilitarnych, milicji lub podobnych organizacji;
 - (d) stosować przekupstwa lub innych form korupcji; lub
 - (e) z wyjątkami przewidzianymi niniejszym Rozdziałem lub aktem Parlamentu, przyjmować lub wykorzystywać środków publicznych w celu realizacji interesów partii lub jej kandydatów w wyborach.

Ustawa o partiach politycznych

Artykuł 92

Parlament określa w ustawie:

- (a) odpowiedni i sprawiedliwy przydział czasu antenowego w mediach publicznych i innych określonych mediach radiowo-telewizyjnych dla partii politycznych zarówno w ich bieżącej działalności, jak i w okresie kampanii wyborczej;
- (b) zakres swobody przekazu medialnego, w celu zapewnienia przeprowadzenia uczciwej kampanii wyborczej;
- (c) zasady działalności⁶² partii politycznych;
- (d) cele i funkcje partii politycznych;
- (e) rejestrację i nadzór nad działalnością partii politycznych;

⁶² W oryg. *the regulation*.

- (f) utworzenie i zarządzanie środkami finansowymi partii politycznych;
- (g) rachunkowość i kontrolę finansową partii politycznych;
- (h) ograniczenia w zakresie wykorzystania środków publicznych w realizacji interesów partyjnych; oraz
- (i) inne sprawy niezbędne dla funkcjonowania partii politycznej i kierowania nią.

WŁADZA USTAWODAWCZA

WŁADZA USTAWODAWCZA

CZEŚĆ 1 – USTANOWIENIE PARLAMENTU I JEGO FUNKCJE

Ustanowienie Parlamentu

Artykuł 93

- (1) Ustanawia się Parlament Kenii, składający się ze Zgromadzenia Narodowego oraz Senatu.
- (2) Zgromadzenie Narodowe i Senat wykonują przypisane im zadania w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

Funkcje Parlamentu

Artykuł 94

- (1) Władza ustawodawcza Republiki pochodzi od Narodu, na szczeblu krajowym należy do Parlamentu i jest przez niego sprawowana.
- (2) Parlament, odzwierciedlając różnorodność etniczną, realizuje tym samym wolę Narodu oraz jest wykonawcą jego suwerenności.
- (3) Parlament może dokonać zmian niniejszej Konstytucji oraz zmian granic hrabstw, kierując się postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (4) Parlament stoi na straży niniejszej Konstytucji i wspiera demokratyczne rządy w Republice.
- (5) Poza Parlamentem żadna osoba ani organ nie posiada uprawnień do stanowienia w Kenii przepisów powszechnie obowiązujących, z wyjątkiem przepisów, do których tworzenia upoważniają postanowienia niniejszej Konstytucji lub przepisy ustawy.

- (6) Mając na uwadze postanowienia ust. 5, akt Parlamentu lub akt normatywny uchwalony przez władze hrabstwa, na mocy którego organowi Państwa, funkcjonariuszowi państwowemu lub innemu podmiotowi przyznaje się prawo stanowienia przepisów powszechnie obowiązujących w Kenii, winien precyzyjnie określać cel, przedmiot i zakres projektowanej regulacji oraz zasady i tryb wprowadzenia jej w życie.

Funkcje Zgromadzenia Narodowego

Artykuł 95

- (1) Zgromadzenie Narodowe reprezentuje ludność wszystkich okręgów wyborczych i jej interesy w Zgromadzeniu Narodowym.
- (2) Zgromadzenie Narodowe obraduje i stanowi w sprawach Narodu.
- (3) Zgromadzenie Narodowe uchwała akty normatywne zgodnie z postanowieniami Części 4 niniejszego Rozdziału.
- (4) Zgromadzenie Narodowe:
- (a) dokonuje podziału dochodu krajowego⁶³ pomiędzy poszczególne szczeble władz, zgodnie z postanowieniami Części 4 Rozdziału dwunastego;
 - (b) przydziela środki na wydatki władz centralnych i innych centralnych organów Państwa; oraz
 - (c) sprawuje nadzór nad dochodem krajowym i jego wydatkowaniem.
- (5) Zgromadzenie Narodowe:
- (a) dokonuje oceny sprawowania urzędu przez Prezydenta, Wiceprezydenta i innych funkcjonariuszy państwowych oraz inicjuje procedurę ich usunięcia z urzędu; oraz
 - (b) sprawuje nadzór nad organami Państwa.
- (6) Zgromadzenie Narodowe zatwierdza wypowiedzenie wojny oraz przedłużenie stanu wyjątkowego.

⁶³ W oryg. *national revenue*.

Funkcje Senatu

Artykuł 96

- (1) Senat reprezentuje hrabstwa i ich władze oraz chroni ich interesy.
- (2) Senat uczestniczy w wykonywaniu funkcji ustawodawczej przez Parlament, rozpatrując, debatując i zatwierdzając projekty ustaw dotyczące hrabstw, zgodnie z postanowieniami art. 109 do 113.
- (3) Senat dokonuje podziału dochodu krajowego pomiędzy hrabstwa zgodnie z postanowieniami art. 217 oraz sprawuje nadzór nad środkami przyznanymi władzom hrabstw.
- (4) Senat uczestniczy w sprawowaniu nadzoru nad funkcjonariuszami państwowymi, rozpatrując i podejmując uchwałę w sprawie usunięcia z urzędu Prezydenta lub Wiceprezydenta, zgodnie z art. 145.

CZĘŚĆ 2 – SKŁAD I CZŁONKOWIE PARLAMENTU

Członkowie Zgromadzenia Narodowego

Artykuł 97

- (1) Zgromadzenie Narodowe składa się z:
 - (a) dwustu dziewięćdziesięciu członków wybieranych przez wyborców zarejestrowanych w jednomandatowych okręgach wyborczych;
 - (b) czterdziestu siedmiu kobiet wybieranych przez wyborców zarejestrowanych w hrabstwach, z których każde stanowi jednomandatowy okręg wyborczy;
 - (c) dwunastu członków nominowanych przez partie polityczne proporcjonalnie do posiadanej przez nie liczby miejsc w Zgromadzeniu Narodowym, zgodnie z art. 90,

reprezentujących szczególne interesy, w tym interesy młodzieży, osób niepełnosprawnych i pracowników; oraz

(d) Przewodniczącego⁶⁴, będącego członkiem Zgromadzenia *ex officio*.

(2) Żadna część niniejszego artykułu nie może być przedmiotem wykładni wykluczającej kogokolwiek z uczestniczenia w wyborach zgodnie z ust. 1 pkt (a).

Członkowie Senatu

Artykuł 98

(1) Senat składa się z:

(a) czterdziestu siedmiu członków wybieranych przez wyborców zarejestrowanych w hrabstwach, z których każde stanowi jednomandatowy okręg wyborczy;

(b) szesnastu kobiet nominowanych przez partie polityczne proporcjonalnie do posiadanej liczby miejsc w Senacie zgodnie z ust. 1 pkt (a) oraz art. 90;

(c) dwóch członków – mężczyzny i kobiety, reprezentujących młodzież;

(d) dwóch członków – mężczyzny i kobiety, reprezentujących osoby niepełnosprawne; oraz

(e) Przewodniczącego, będącego członkiem Senatu *ex officio*.

(2) Członkowie, o których mowa w ust. 1 pkt (c) i (d) są wybierani zgodnie z postanowieniami art. 90.

(3) Żadna część niniejszego artykułu nie może być przedmiotem wykładni wykluczającej kogokolwiek z uczestniczenia w wyborach zgodnie z ust. 1 pkt (a).

⁶⁴ W oryg. *Speaker*.

Prawa kandydatów w wyborach parlamentarnych i ich ograniczenia

Artykuł 99

- (1) Prawo bycia wybranym na członka Parlamentu przysługuje osobie, która nie została pozbawiona tego uprawnienia na mocy ust. 2, i która:
 - (a) została zarejestrowana jako wyborca;
 - (b) spełnia wymogi wykształcenia, norm moralnych i etycznych wynikających z niniejszej Konstytucji lub aktu Parlamentu; oraz
 - (c) została wskazana przez partię polityczną albo występuje jako kandydat niezależny, który uzyskał poparcie:
 - (i) co najmniej tysiąc wyborców zarejestrowanych w danym okręgu – w wyborach do Zgromadzenia Narodowego; lub
 - (ii) co najmniej dwóch tysięcy wyborców zarejestrowanych w danym hrabstwie – w wyborach do Senatu.
- (2) Osoba jest pozbawiona prawa wybieralności do Parlamentu, jeżeli:
 - (a) jest funkcjonariuszem państwowym albo publicznym, innym niż członek Parlamentu;
 - (b) w okresie pięciu lat poprzedzających dzień przeprowadzenia wyborów była członkiem Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic;
 - (c) w okresie co najmniej dziesięciu lat poprzedzających dzień przeprowadzenia wyborów nie posiadała obywatelstwa Kenii;
 - (d) jest członkiem zgromadzenia hrabstwa;
 - (e) jest osobą o ograniczonej poczytalności;
 - (f) jest niewypłacalnym dłużnikiem⁶⁵;

⁶⁵ W oryg. *an undischarged bankrupt*.

- (g) w dniu rejestracji jako kandydat lub w dniu wyborów odbywała karę pozbawienia wolności w wymiarze co najmniej sześciu miesięcy; lub
 - (h) zgodnie z obowiązującym prawem, została uznana za winną przekroczenia uprawnień lub nadużycia jako urzędnik państwowy lub publiczny albo w inny sposób naruszyła postanowienia Rozdziału szóstego.
- (3) Osoba nie może być pozbawiona prawa wybieralności do Parlamentu na podstawie ust. 2, o ile nie zostały wyczerpane wszystkie możliwości odwołania lub apelacji od tego wyroku lub decyzji.

Promowanie reprezentacji grup marginalizowanych

Artykuł 100

Parlament uchwała ustawę o reprezentacji w Parlamencie:

- (a) kobiet;
- (b) osób niepełnosprawnych;
- (c) młodzieży;
- (d) mniejszości etnicznych i innych mniejszości; oraz
- (e) marginalizowanych wspólnot.

Wybór członków Parlamentu

Artykuł 101

- (1) Wybory powszechne członków Parlamentu przeprowadzane są co pięć lat, w drugi wtorek sierpnia.
- (2) Ilekroć miejsce deputowanego w Zgromadzeniu Narodowym, obsadzone zgodnie z dyspozycją art. 97 ust. 1 pkt (c), pozostaje nieobsadzone albo nieobsadzone pozostaje miejsce w Senacie, obsadzone zgodnie z dyspozycją art. 98 ust. 1 pkt (b), (c) lub (d), właściwy Przewodniczący, w ciągu dwudziestu jeden dni od zaistnienia wakatu, powiadamia o wakacie na piśmie:

- (a) Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic; oraz
 - (b) partię polityczną, z listy której członek ten został wybrany lub był wskazany.
- (3) Wakat, o którym mowa w ust. 2, z zastrzeżeniem ust. 5, winien zostać obsadzony w sposób określony aktem Parlamentu w ciągu dwudziestu jeden dni od dnia wystosowania pisemnego powiadomienia przez Przewodniczącą danej Izby.
- (4) Ilekroć miejsce deputowanego w Zgromadzeniu Narodowym, obsadzane zgodnie z dyspozycją art. 97 ust. 1 pkt (a) lub (b), pozostaje nieobsadzone albo nieobsadzone pozostaje miejsce w Senacie, obsadzane zgodnie z dyspozycją art. 98 ust. 1 pkt (a):
- (a) Właściwy Przewodniczący Izby w ciągu dwudziestu jeden dni od dnia powstania wakatu, powiadamia na piśmie o wakacie Niezależną Komisję do Spraw Wyborów i Granic; oraz
 - (b) wybory uzupełniające przeprowadza się w ciągu dziewięćdziesięciu dni od dnia powstania wakatu, z zastrzeżeniem ust. 5.
- (5) Wakatu, o którym mowa w ust. 4, nie zapełnia się w okresie trzech miesięcy przed wyborami powszechnymi.

Kadencja Parlamentu

Artykuł 102

- (1) Kadencja każdej z Izb Parlamentu⁶⁶ wygasa z dniem kolejnych wyborów powszechnych.
- (2) Jeżeli Kenia znajduje się w stanie wojny, Parlament w drodze uchwały podjętej przez każdą z Izb większością co najmniej dwóch trzecich głosów członków każdej z Izb, może przedłużyć swoją kadencję – jednorazowo jednak na okres nie dłuższy niż sześć miesięcy.
- (3) Kadencja Parlamentu może być przedłużona, w trybie przewidzianym w ust. 2, łącznie nie więcej niż o dwanaście miesięcy.

⁶⁶ W oryg. *House of Parliament*.

Wygaśnięcie mandatu członka Parlamentu

Artykuł 103

(1) Mandat członka Parlamentu wygasa w przypadku:

- (a) jego śmierci;
- (b) jego nieobecności na ośmiu posiedzeniach danej Izby podczas sesji Parlamentu, bez pisemnej zgody Przewodniczącego Izby lub nieprzedstawienia właściwej komisji zadowolającego usprawiedliwienia nieobecności;
- (c) pozbawienia mandatu na mocy niniejszej Konstytucji lub ustawy uchwalonej na podstawie art. 80;
- (d) pisemnej rezygnacji złożonej na ręce Przewodniczącego Izby;
- (e) gdy po wyborze do Parlamentu:
 - (i) członek partii politycznej zrezygnował z członkostwa w niej albo uznano, że złożył rezygnację, wypełniając warunki przewidziane w ustawie, o której mowa w ust. 2; lub
 - (ii) jako niezależny kandydat, wstąpił do partii politycznej;
- (f) końca kadencji danej Izby; lub
- (g) utraty prawa wybieralności do Parlamentu z przyczyn określonych w art. 99 ust. 2 pkt (d) do (h).

(3)⁶⁷ Parlament – mając na uwadze postanowienia ust. 1 pkt (e) – określa w ustawie kryteria, na podstawie których uznaje się, że członek partii politycznej zrezygnował z członkostwa w partii.

Prawo do odwołania członka Parlamentu

Artykuł 104

(1) Mając na uwadze art. 97 i art. 98, wyborcy mogą odwołać członka Parlamentu reprezentującego ich okręg wyborczy przed zakończeniem kadencji danej Izby.

⁶⁷ Winien być ust. 2 – ale w oficjalnym tekście, stanowiącym podstawę tłumaczenia jest ust. 3.

- (2) Parlament określa w ustawie przesłanki i tryb odwołania członka Parlamentu.

Ustalenie członkostwa

Artykuł 105

- (1) Wysoki Sąd orzeka w sprawie:
- (a) prawomocności wyboru członka Parlamentu; lub
 - (b) stwierdzenia wakatu na miejscu członka Parlamentu.
- (2) Sprawy, o których mowa w ust. 1, rozpoznaje się w ciągu sześciu miesięcy od dnia złożenia petycji.
- (3) Parlament uchwała ustawę zapewniającą pełną realizację postanowień niniejszego artykułu.

CZEŚĆ 3 – ORGANY PARLAMENTU

Przewodniczący i Wiceprzewodniczący Parlamentu

Artykuł 106

- (1) Organami Parlamentu są:
- (a) Przewodniczący obu Izb Parlamentu wybierani przez każdą z Izb, zgodnie z obowiązującym Regulaminem⁶⁸, spośród osób, które spełniają warunki wyboru na członka Parlamentu, ale nie są jego członkami;
 - (b) Wiceprzewodniczący obu Izb Parlamentu wybierani przez każdą z Izb, zgodnie z obowiązującym Regulaminem, spośród członków każdej z Izb.
- (2) Urząd Przewodniczącego oraz Wiceprzewodniczącego uznaje się za nieobsadzony:
- (a) w trakcie pierwszego posiedzenia nowo wybranej Izby Parlamentu;

⁶⁸ W oryg. *Standing Orders*.

- (b) jeżeli osoba sprawująca ten urząd, będąca członkiem właściwej Izby, opróżni urząd zgodnie z art. 103;
- (c) gdy właściwa Izba, w drodze uchwały podjętej większością co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby swoich członków, postanowi o samorozwiązaniu;
- (d) w przypadku rezygnacji ze sprawowania urzędu złożonej pisemnie i skierowanej do właściwej Izby.

Przewodniczenie obradom Parlamentu

Artykuł 107

- (1) Obradom Izby Parlamentu przewodniczy:
 - (a) Przewodniczący⁶⁹;
 - (b) Wiceprzewodniczący – w przypadku nieobecności Przewodniczącego;
 - (c) członek Izby – wybrany przez Izbę, w przypadku nieobecności Przewodniczącego oraz Wiceprzewodniczącego.
- (2) Wspólnym obradom obu Izb przewodniczy Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego w obecności⁷⁰ Przewodniczącego Senatu.

Liderzy partii

Artykuł 108

- (1) Partia większościowa i partia mniejszościowa posiadają swoich liderów.
- (2) Liderem partii większościowej jest przewodniczący największej partii albo koalicji partii w Zgromadzeniu Narodowym.
- (3) Liderem partii mniejszościowej jest przewodniczący drugiej co do wielkości partii albo koalicji partii w Zgromadzeniu Narodowym.

⁶⁹ W oryg. *Speaker*.

⁷⁰ W oryg. *assisted by*.

- (4) W Zgromadzeniu Narodowym przestrzega się następującego porządku pierwszeństwa⁷¹:
- (a) Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego;
 - (b) lider partii większościowej; oraz
 - (c) lider partii mniejszościowej.

CZEŚĆ 4 – PROCEDURY TWORZENIA PRAWA

Sprawowanie władzy ustawodawczej

Artykuł 109

- (1) Parlament sprawuje władzę ustawodawczą poprzez uchwalanie projektów ustaw, które winny otrzymać sankcję Prezydenta.
- (2) Zgromadzeniu Narodowemu przysługuje inicjatywa ustawodawcza w pełnym zakresie.
- (3) Projekt ustawy nie dotyczący władz hrabstw, rozpatrywany jest wyłącznie przez Zgromadzenie Narodowe i uchwalany w trybie art. 122 oraz przepisów Regulaminu Zgromadzenia Narodowego.
- (4) Projekt ustawy dotyczący władz hrabstw może zostać wniesiony przez Zgromadzenie Narodowe oraz Senat i rozpatrywany jest zgodnie z art. 110–113, art. 122 i 123 oraz Regulaminami Izb.
- (5) Wniesienie projektu ustawy przysługuje członkom lub komisjom właściwej Izby Parlamentu – z wyjątkiem projektu ustawy o finansach publicznych⁷², w przypadku którego – zgodnie z art. 114 – inicjatywa należy wyłącznie do Zgromadzenia Narodowego.

⁷¹ W oryg. *order of precedence*.

⁷² W oryg. *money Bill*.

Projekty ustaw dotyczące władztw hrabstw

Artykuł 110

- (1) W niniejszej Konstytucji przez „projekt ustawy dotyczący władz hrabstwa” rozumie się:
 - (a) projekt zawierający przepisy określające zadania i uprawnienia władz hrabstw zawarte w Załączniku czwartym;
 - (b) projekt dotyczący wyboru członków zgromadzeń i organów władzy wykonawczej hrabstw⁷³; oraz
 - (c) projekt, o którym mowa w Rozdziale dwunastym, mający wpływ na finanse władz hrabstw.
- (2) Projektem ustawy dotyczącym władz hrabstwa jest:
 - (a) projekt ustawy specjalnej⁷⁴, rozpatrywany w trybie art. 111, jeżeli dotyczy:
 - (i) wyboru członków zgromadzeń hrabstw lub organów władzy wykonawczej hrabstw; lub
 - (ii) dokonywanego corocznie podziału dochodów budżetowych hrabstwa, o którym mowa w art. 218; albo
 - (b) projekt ustawy zwykłej⁷⁵, rozpatrywany w trybie art. 112 – w pozostałych przypadkach.
- (3) Przed rozpatrzeniem projektu ustawy przez właściwą Izbę, Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego wraz z Przewodniczącym Senatu wspólnie decydują o uznaniu danego projektu za dotyczący hrabstwa i określają czy jest to projekt ustawy zwykłej, czy specjalnej.
- (4) Gdy jedna z Izb Parlamentu uchwali projekt ustawy dotyczący władz hrabstwa, Przewodniczący tej Izby przekazuje go Przewodniczącemu drugiej Izby.

⁷³ W oryg. *county executive*.

⁷⁴ W oryg. *special bill*.

⁷⁵ W oryg. *ordinary bill*.

- (5) Gdy obie Izby przyjmą projekt ustawy w tym samym brzmieniu, Przewodniczący Izby, która była inicjatorem projektu, w ciągu siedmiu dni przesyła uchwalony projekt Prezydentowi w celu udzielenia sankcji.

Projekty ustaw specjalnych dotyczące hrabstw

Artykuł 111

- (1) Projekt ustawy specjalnej dotyczący władz hrabstwa rozpatruje się w trybie przewidzianym dla projektu ustawy zwykłej dotyczącej hrabstwa, z zastrzeżeniem ust. 2 i 3.
- (2) Zgromadzenie Narodowe może wnieść poprawki albo odrzucić projekt ustawy specjalnej uchwalonej przez Senat jedynie w drodze uchwały podjętej przez co najmniej dwie trzecie ogólnej liczby członków.
- (3) Jeżeli Zgromadzenie Narodowe nie podejmie uchwały o wniesieniu poprawek lub odrzuceniu projektu ustawy specjalnej uchwalonej przez Senat, Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego w ciągu siedmiu dni przesyła projekt Prezydentowi w celu udzielenia sankcji.

Projekty ustaw zwykłych dotyczących władz hrabstw

Artykuł 112

- (1) Gdy jedna z Izb uchwali projekt ustawy zwykłej, który dotyczy hrabstw, a druga z Izb:
 - (a) odrzuci projekt, to zostaje on skierowany do komisji mediacyjnej powołanej na mocy art. 113; lub
 - (b) uchwali projekt w zmienionym brzmieniu, to zostaje on zwrócony Izbie, która była wnioskodawcą projektu do ponownego rozpatrzenia.
- (2) Gdy Izba, która była wnioskodawcą projektu, ponownie rozpatrzy projekt ustawy, który został jej zwrócony zgodnie z ust. 1 pkt (b), może ona:

- (a) uchwalić projekt w zmienionym brzmieniu a Przewodniczący tej Izby w ciągu siedmiu dni przesyła ustawę Prezydentowi w celu udzielenia sankcji; lub
- (b) odrzucić projekt w zmienionym brzmieniu i skierować go do komisji mediacyjnej zgodnie z art. 113.

Komisje mediacyjne

Artykuł 113

- (1) Gdy projekt ustawy został skierowany do komisji mediacyjnej zgodnie z art. 112, Przewodniczący obu Izb powołują komisję mediacyjną składającą się z równej liczby członków każdej z Izb w celu wypracowania wersji projektu, który zostanie uchwalony przez obie Izby.
- (2) Jeżeli Komisja mediacyjna uzgodni wersję projektu, każda z Izb w głosowaniu przyjmuje albo odrzuca projekt.
- (3) Jeżeli obie Izby zaaprobuje projekt w brzmieniu zaproponowanym przez komisję mediacyjną, Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego w ciągu siedmiu dni przesyła ustawę Prezydentowi w celu udzielenia sankcji.
- (4) Jeżeli komisja mediacyjna nie przyjmie wersji projektu ustawy w ciągu trzydziestu dni albo jeżeli przedłożony przez komisję projekt ustawy zostanie odrzucony przez którąkolwiek z Izb, postępowanie w tej sprawie uznaje się za zakończone.

Projekty ustaw o finansach publicznych

Artykuł 114

- (1) Projekt ustawy o finansach publicznych nie może obejmować innych materii poza wymienionymi w definicji „projektu ustawy o finansach publicznych” zawartej w ust. 3.
- (2) Jeżeli w opinii Przewodniczącego Zgromadzenia projekt zawiera przepisy dotyczące materii wymienionych w definicji „projektu ustawy o finansach publicznych” – Zgromadzenie

rozpatruje ten projekt kierując się wyłącznie stanowiskiem właściwej komisji Zgromadzenia, po uwzględnieniu opinii ministra⁷⁶ odpowiedzialnego za finanse.

- (3) W niniejszej Konstytucji przez „projekt ustawy o finansach publicznych” rozumie się projekt ustawy innej niż określony w art. 218 i zawierający przepisy dotyczące:
- (a) podatków;
 - (b) obciążania funduszy publicznych, zmian lub uchylecia tych obciążeń;
 - (c) określania przychodów, zatwierdzania, nadzoru, inwestowania lub alokowania środków publicznych;
 - (d) zaciągania lub gwarantowania pożyczek lub ich spłat;
 - (e) innych spraw powiązanych z tą materią.
- (4) W ust. 3 „podatki”, „środki publiczne” i „kredyty” nie dotyczą podatków, środków publicznych i kredytów hrabstw.

Sankcja Prezydenta i prawo weta

Artykuł 115

- (1) Prezydent w ciągu czternastu dni od dnia otrzymania projektu ustawy:
- (a) udziela sankcji projektowi ustawy; albo
 - (b) zwraca Parlamentowi projekt ustawy wraz z zastrzeżeniami, z wnioskiem o ponowne jego rozpatrzenie.
- (2) Jeżeli Prezydent zwróci Parlamentowi projekt ustawy do ponownego rozpatrzenia, Parlament w trybie określonym w niniejszej części Konstytucji, może:
- (a) wnieść do projektu ustawy poprawki uwzględniające zastrzeżenia Prezydenta; albo
 - (b) powtórnie uchwalić projekt ustawy bez zmian.

⁷⁶ W oryg. *Cabinet Secretary*.

- (3) Jeżeli Parlament uchwali projekt ustawy, uwzględniając wszystkie zastrzeżenia Prezydenta, Przewodniczący właściwej Izby ponownie przekazuje Prezydentowi projekt ustawy w celu udzielenia sankcji.
- (4) Parlament, po rozpatrzeniu zastrzeżeń Prezydenta, może ponownie uchwalić projekt ustawy bez zmian albo z poprawkami nie w pełni uwzględniającymi zastrzeżenia Prezydenta głosami:
 - (a) dwóch trzecich ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego; oraz
 - (b) dwóch trzecich reprezentantów Senatu, w przypadku projektu wymagającego zatwierdzenia przez Senat.
- (5) Jeżeli Parlament uchwali projekt ustawy, zgodnie z ust. 4:
 - (a) Przewodniczący właściwej Izby w ciągu siedmiu dni ponownie przekazuje projekt ustawy Prezydentowi, a:
 - (b) Prezydent w ciągu siedmiu dni udziela sankcji projektowi ustawy.
- (6) Gdy Prezydent nie udzieli projektowi sankcji lub nie skieruje projektu do ponownego rozpatrzenia w terminie przewidzianym w ust. 1 albo nie udzieli projektowi sankcji zgodnie z ust. 5 pkt (b), uznaje się, że projekt otrzymał sankcję po upływie tego terminu.

Wejście w życie ustaw

Artykuł 116

- (1) Projekt ustawy, który został uchwalony przez Parlament i otrzymał sankcję Prezydenta, jest ogłaszany w dzienniku urzędowym „Gazette” jako akt Parlamentu w ciągu siedmiu dni od uzyskania sankcji.
- (2) Z zastrzeżeniem ust. 3, akt Parlamentu wchodzi w życie czternastego dnia od jego publikacji w dzienniku urzędowym „Gazette”, chyba że akt przewiduje inną datę albo okres wejścia w życie.

- (3) Akt Parlamentu przyznający członkom Parlamentu bezpośrednie korzyści finansowe, wchodzi w życie nie wcześniej niż po następnych wyborach do Parlamentu.
- (4) Postanowienia ust. 3 nie mają zastosowania do korzyści uzyskiwanych przez członków Parlamentu w następstwie działalności publicznej.

CZĘŚĆ 5 – PROCEDURY I ZASADY DZIAŁANIA PARLAMENTU

Uprawnienia, przywileje i immunitety

Artykuł 117

- (1) Wolność wypowiedzi i debaty jest podstawą działania w Parlamencie.
- (2) Parlament, mając na uwadze potrzebę odpowiedniego i skutecznego rozstrzygnięcia spraw, przyznaje uprawnienia, przywileje i immunitety parlamentarne komisjom, liderom partii większościowej i mniejszościowej, przewodniczącym komisji oraz członkom Parlamentu.

Jawność i dostępność obrad

Artykuł 118

- (1) Parlament:
 - (a) realizując swoje zadania, działa w sposób jawny, a jego posiedzenia oraz posiedzenia komisji są dostępne dla publiczności; oraz
 - (b) sprzyja udziałowi obywateli w pracach legislacyjnych oraz innych działaniach podejmowanych przez Parlament i jego komisje.
- (2) Parlament nie może wykluczyć obywateli i przedstawicieli środków masowego przekazu z udziału w posiedzeniach, chyba że Przewodniczący jednej z Izb stwierdzi, iż zaistniały wyjątkowe okoliczności uzasadniające takie wykluczenie.

Prawo składania petycji do Parlamentu

Artykuł 119

- (1) Każdy ma prawo składania petycji do Parlamentu w sprawach pozostających w zakresie zadań i kompetencji Parlamentu, w tym uchwalania, zmiany albo uchylania aktów normatywnych.
- (2) Parlament określa tryb i zasady wykonywania powyższego prawa.

Języki urzędowe Parlamentu

Artykuł 120

- (1) Językami urzędowymi Parlamentu są: język suahili, angielski oraz kenijski język migowy – sprawy rozpatrywane przez Parlament prowadzone są w języku angielskim, suahili oraz w kenijskim języku migowym.
- (2) W przypadku zaistnienia niezgodności między różnymi wersjami językowymi aktu Parlamentu, rozstrzygająca jest wersja podpisana przez Prezydenta.

Kworum

Artykuł 121

Kworum Parlamentu stanowi:

- (a) pięćdziesięciu członków – w Zgromadzeniu Narodowym; albo
- (b) piętnastu członków – w Senacie.

Głosowanie w Parlamencie

Artykuł 122

- (1) Z wyjątkiem przypadków określonych niniejszą Konstytucją, obie Izby Parlamentu podejmują rozstrzygnięcia większością głosów członków obecnych w trakcie głosowania.
- (2) W sprawach poddanych pod głosowanie w każdej Izbie:
 - (a) Przewodniczący nie bierze udziału w głosowaniu; a

- (b) w przypadku równej liczby głosów, uznaje się, że wniosek nie został przyjęty.
- (3) Członek Izby nie bierze udziału w głosowaniu dotyczącym jego interesu materialnego⁷⁷.
- (4) W przypadku głosowania w Izbach, przy obliczaniu liczby członków Izby, nie uwzględnia się Przewodniczącego Izby.

Uchwały Senatu

Artykuł 123

- (1) Wszyscy członkowie Senatu, którzy w trakcie wyborów zostali zarejestrowani jako wyborcy w danym hrabstwie, dla celów określonych w ust. 4, wspólnie tworzą reprezentację, której Przewodniczącym zostaje członek reprezentacji wybrany zgodnie z art. 98 ust. 1 pkt (a).
- (2) Jeżeli Senat głosuje w innej sprawie niż projekt ustawy, Przewodniczący Senatu rozstrzyga, czy sprawa ta dotyczy, czy nie dotyczy hrabstw.
- (3) Jeżeli Senat głosuje nad sprawą, która nie ma wpływu na hrabstwa, każdy senator dysponuje jednym głosem.
- (4) Z wyjątkiem przypadków określonych niniejszą Konstytucją, w sprawach rozpatrywanych przez Senat, które dotyczą hrabstw:
 - (a) reprezentacja każdego hrabstwa dysponuje jednym głosem, który jest oddawany w imieniu danego hrabstwa przez przewodniczącego reprezentacji, a w przypadku jego nieobecności – przez członka reprezentacji wyznaczonego przez przewodniczącego;
 - (b) osoba oddająca głos w imieniu reprezentacji podejmuje decyzję o poparciu bądź odrzuceniu wniosku w danej sprawie, po konsultacji z innymi członkami reprezentacji;
 - (c) przyjęcie wniosku wymaga uzyskania większości głosów wszystkich reprezentacji.

⁷⁷ W oryg. *pecuniary interest*.

Komisje i regulamin

Artykuł 124

- (1) Każda Izba Parlamentu może powołać komisje i uchwalić Regulamin w celu zapewnienia prawidłowego przebiegu obrad Izby oraz posiedzeń komisji.
- (2) Parlament może powołać komisje wspólne, składające się z członków obu Izb oraz uchwalić regulamin prac tych komisji.
- (3) Obrady Izb nie mogą być uznane za nieważne wyłącznie z powodu:
 - (a) nieobsadzenia wszystkich miejsc w Izbie; lub
 - (b) obecności bądź uczestniczenia w obradach Izby osoby do tego nieuprawnionej.
- (4) Jeżeli postanowienia niniejszej Konstytucji lub przepisy aktu Parlamentu wymagają zgody Izby Parlamentu na nominację:
 - (a) nominację rozpatruje komisja właściwej Izby;
 - (b) komisja przedkłada Izbie rekomendację w celu wyrażenia zgody przez Izbę;
 - (c) posiedzenia komisji oraz posiedzenia Izb są jawne.

Prawo wezwania świadków

Artykuł 125

- (1) Każda z Izb Parlamentu oraz ich komisje mają prawo wezwania osoby do stawienia się przed nimi w celu złożenia zeznań lub dostarczenia informacji.
- (2) W celu realizacji postanowień ust. 1 Izba Parlamentu i jej komisje posiadają takie same uprawnienia jak Wysoki Sąd do:
 - (a) egzekwowania stawieństwa świadków i przesłuchania ich pod przysięgą albo po złożeniu przez nich oświadczenia⁷⁸, bądź też przesłuchania w inny sposób;

⁷⁸ W oryg. *on oath, affirmation*.

- (b) nałożenia obowiązku przedstawienia dokumentów; oraz
- (c) wystąpienia o przesłuchanie lub żądania przesłuchania świadka za granicą.

CZEŚĆ 6 – MISCELLANEA

Miejsce obrad Parlamentu

Artykuł 126

- (1) Posiedzenia Izby Parlamentu mogą odbywać się w dowolnym miejscu na terytorium Kenii i mogą rozpoczynać się w dowolnym czasie wyznaczonym przez Izbę.
- (2) Prezydent w drodze zawiadomienia w dzienniku urzędowym „Gazette” wyznacza miejsce i termin pierwszego posiedzenia nowo wybranej Izby Parlamentu, jednak nie później niż trzydzieści dni od daty przeprowadzenia wyborów powszechnych.

*Komisja Służby Parlamentarnej*⁷⁹

Artykuł 127

- (1) Tworzy się Komisję Służby Parlamentarnej.
- (2) Komisja składa się z:
 - (a) Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego jako przewodniczącego Komisji;
 - (b) Wiceprzewodniczącego, wybranego przez Komisję spośród członków powołanych na podstawie pkt (c);
 - (c) siedmiu członków powoływanych przez Parlament spośród członków Parlamentu:
 - (i) czterech zgłoszonych przez partię lub koalicję partii tworzących rząd – po dwóch z każdej Izby, w tym co najmniej dwie kobiety;

⁷⁹ W oryg. *Parliamentary Service Commission*.

- (ii) trzech zgłoszonych przez partie nie tworzące rządu – wśród których winni znaleźć się co najmniej jeden członek z każdej z Izb, w tym co najmniej jedna kobieta; oraz
 - (d) jednego mężczyzny i jednej kobiety, wybranych przez Parlament spośród osób posiadających doświadczenie w sprawach publicznych, lecz nie będących członkami Parlamentu.
- (3) Sekretarz Generalny Senatu⁸⁰ pełni funkcję Sekretarza Komisji⁸¹.
- (4) Członek Komisji ustępuje ze stanowiska:
- (a) będąc członkiem Parlamentu:
 - (i) z końcem kadencji Izby, której jest członkiem; lub
 - (ii) jeżeli przestaje być członkiem Parlamentu w trakcie jego kadencji; albo
 - (b) jeżeli osoba spoza składu Parlamentu jest członkiem powołanym przez Parlament – po odwołaniu jej przez Parlament.
- (5) Po zakończeniu kadencji Izby Parlamentu, członek Komisji powołany na podstawie ust. 2 pkt (c), niezależnie od postanowień ust. 4, kontynuuje sprawowanie funkcji, aż do wyboru nowego członka przez nowo wybraną Izbę.
- (6) Do zadań Komisji należy:
- (a) zapewnienie obsługi i warunków organizacyjno-technicznych w celu sprawnego i skutecznego funkcjonowania Parlamentu;
 - (b) tworzenie biur obsługi Parlamentu, powoływanie pracowników i sprawowanie nad nimi nadzoru;
 - (c) przygotowywanie rocznych preliminarzy wydatków przeznaczanych na obsługę Parlamentu, przedkładanie ich

⁸⁰ W oryg. *Clerk of the Senate*.

⁸¹ W oryg. *Secretary to the Commission*.

Zgromadzeniu Narodowemu w celu zatwierdzenia oraz sprawowanie kontroli wykonania budżetu służb;

- (d) podejmowanie, indywidualnie bądź wspólnie z innymi właściwymi organizacjami, programów wspierających idee demokracji parlamentarnej; oraz
- (e) wykonywanie innych zadań:
 - (i) niezbędnych do stworzenia sprzyjających warunków pracy dla członków Parlamentu i pracowników biur obsługi Parlamentu; lub
 - (ii) przewidzianych w ustawodawstwie krajowym.

Sekretarze Generalni Izb i pracownicy Parlamentu

Artykuł 128

- (1) W każdej Izbie Parlamentu powołuje się Sekretarza Generalnego Izby, zgłoszonego przez Komisję Służby Parlamentarnej i za zgodą właściwej Izby.
- (2) Biura podległe Sekretarzom Generalnym Izb oraz pracownicy biur tworzą służby parlamentarne.

WŁADZA WYKONAWCZA

Rozdział dziewiąty

WŁADZA WYKONAWCZA

CZEŚĆ 1 – ZASADY DZIAŁANIA I STRUKTURA WŁADZY WYKONAWCZEJ

Zasady działania władzy wykonawczej

Artykuł 129

- (1) Władza wykonawcza pochodzi od Narodu Kenii i jest sprawowana zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (2) Władza wykonawcza jest sprawowana w zgodzie z zasadą służby Narodowi Kenii, dla jego dobra i korzyści.

Władze wykonawcze

Artykuł 130

- (1) Władza wykonawcza w Republice należy do Prezydenta, Wiceprezydenta i pozostałych członków Gabinetu⁸².
- (2) Skład organów władzy wykonawczej odzwierciedla regionalną i etniczną różnorodność Narodu Kenii.

CZEŚĆ 2 – PREZYDENT I WICEPREZYDENT

Władza Prezydenta

Artykuł 131

- (1) Prezydent:
 - (a) jest głową Państwa i stoi na czele Rządu⁸³;
 - (b) sprawuje władzę wykonawczą w Republice wraz z Wiceprezydentem i ministrami;

⁸² W oryg. *Cabinet*.

⁸³ W oryg. *Head of State and Government*.

- (c) jest Naczelnym Dowódcą⁸⁴ Sił Obronnych Kenii;
- (d) przewodniczy Radzie Bezpieczeństwa Narodowego⁸⁵; oraz
- (e) jest symbolem jedności narodowej.

(2) Prezydent:

- (a) szanuje, przestrzega i strzeże niniejszej Konstytucji;
- (b) stoi na straży suwerenności Republiki;
- (c) działa na rzecz umacniania jedności Narodu;
- (d) działa na rzecz poszanowania różnorodności Narodu i wspólnot Kenii; oraz
- (e) zapewnia ochronę praw człowieka i podstawowych wolności oraz rządu prawa.

(3) Prezydent nie może sprawować innego urzędu państwowego ani pełnić innej funkcji publicznej.

Kompetencje Prezydenta

Artykuł 132

(1) Prezydent:

- (a) zwraca się z orędziem do nowo wybranego Parlamentu na jego pierwszym posiedzeniu;
- (b) wygłasza orędzie na zwoływanym raz do roku specjalnym posiedzeniu Parlamentu, ponadto z orędziem do Parlamentu może zwracać się w każdym czasie;
- (c) raz do roku:
 - (i) w orędziu do Narodu przedstawia sprawozdanie z podjętych działań oraz osiągniętych postępów w realizacji narodowych wartości, o których mowa w art. 10;

⁸⁴ W oryg. *Commander-in-Chief*.

⁸⁵ W oryg. *National Security Council*.

- (ii) ogłasza w dzienniku urzędowym „Gazette” szczegółowe informacje o podjętych działaniach i osiągniętych postępach, o których mowa w lit. (i); oraz
 - (iii) przedkłada Zgromadzeniu Narodowemu sprawozdanie z postępów w realizacji międzynarodowych zobowiązań Republiki, nad którym przeprowadza się debatę.
- (2) Prezydent nominuje oraz, za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje i odwołuje:
- (a) ministrów, o których mowa w art. 152;
 - (b) Rzecznika Interesu Publicznego⁸⁶, o którym mowa w art. 156;
 - (c) Sekretarza Gabinetu⁸⁷, o którym mowa w art. 154;
 - (d) Sekretarzy Generalnych⁸⁸, o których mowa w art. 155;
 - (e) wysokich komisarzy, ambasadorów, przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych; oraz
 - (f) innych funkcjonariuszy państwowych i publicznych, których powołuje lub odwołuje z mocy niniejszej Konstytucji.
- (3) Prezydent:
- (a) przewodniczy posiedzeniom Gabinetu;
 - (b) kieruje i koordynuje wykonywanie zadań przez ministrów i podległe im ministerstwa; oraz
 - (c) decyzją ogłaszaną w dzienniku urzędowym „Gazette” powierza ministrowi wdrożenie i wykonanie aktu Parlamentu, o ile nie pozostaje to w sprzeczności z innymi aktami Parlamentu.
- (4) Prezydent:
- (a) wykonuje inne, przewidziane w niniejszej Konstytucji i ustawach zadania władzy wykonawczej oraz, kierując się

⁸⁶ W oryg. *Attorney-General*.

⁸⁷ W oryg. *Secretary to the Cabinet*.

⁸⁸ W oryg. *Principal Secretaries*.

zaleceniami Komisji Służby Publicznej⁸⁹, może tworzyć urzędy służby publicznej poza przypadkami określonymi w Konstytucji;

- (b) przyjmuje zagranicznych przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych;
 - (c) nadaje odznaczenia w imieniu Narodu i Republiki;
 - (d) ogłasza stan wyjątkowy, zgodnie z art. 58;
 - (e) wypowiada wojnę, za zgodą Parlamentu.
- (5) Prezydent zapewnia wypełnianie międzynarodowych zobowiązań Republiki przez działania właściwych ministrów.

Prawo łaski

Artykuł 133

- (1) Prezydent w odpowiedzi na petycję osoby zainteresowanej, może zastosować prawo łaski po zasięgnięciu opinii Komitetu Doradczego⁹⁰ powołanego na podstawie ust. 2 poprzez:
- (a) całkowite albo warunkowe darowanie kary osobie skazanej za przestępstwo;
 - (b) odroczenie wykonania kary na czas określony albo nieokreślony;
 - (c) zastąpienie kary mniej dotkliwą formą; lub
 - (d) całkowite albo częściowe zmniejszenie wymiaru kary.
- (2) Powołuje się Komitet Doradczy do Spraw Stosowania Prawa Łaski, w skład którego wchodzi:
- (a) Rzecznik Interesu Publicznego;
 - (b) Minister odpowiedzialny za służbę więzienną;
 - (c) co najmniej pięciu innych członków określonych aktem Parlamentu nie będących funkcjonariuszami państwowymi ani nie będących członkami służby publicznej.

⁸⁹ W oryg. *Public Service Commission*.

⁹⁰ W oryg. *Advisory Committee*.

- (3) Parlament określa w ustawie:
- (a) kadencję członków Komitetu Doradczego;
 - (b) tryb działania Komitetu Doradczego; oraz
 - (c) kryteria, którymi Komitet Doradczy kieruje się w swoich opiniach.
- (4) Komitet Doradczy w rekomendacjach kierowanych do Prezydenta może uwzględnić racje ofiar przestępstwa.

Wykonywanie obowiązków i uprawnień Prezydenta w razie niemożności wykonywania przez niego funkcji

Artykuł 134

- (1) Osoba, która wykonuje obowiązki i uprawnienia Prezydenta, albo która mocą postanowień niniejszej Konstytucji jest uprawniona do ich wykonywania:
- (a) od dnia pierwszego głosowania w wyborach prezydenckich do dnia objęcia urzędu przez nowo wybranego Prezydenta;
 - (b) podczas nieobecności Prezydenta lub jego niezdolności do sprawowania urzędu albo w innych przypadkach przewidzianych w art. 147 ust. 3,
- nie może wykonywać obowiązków Prezydenta wymienionych w ust. 2.
- (2) Uprawnienia i obowiązki, o których mowa w ust. 1 obejmują:
- (a) nominowanie lub powoływanie sędziów sądów wyższej instancji⁹¹;
 - (b) nominowanie lub powoływanie innych funkcjonariuszy publicznych, których Prezydent powołuje na mocy niniejszej Konstytucji lub ustawy;
 - (c) nominowanie, powoływanie lub odwoływanie ministrów, innych funkcjonariuszy państwowych bądź publicznych;

⁹¹ W oryg. *superior courts*.

- (d) nominowanie, powoływanie lub odwoływanie wysokich komisarzy, ambasadorów, przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych;
- (e) stosowanie prawa łaski; oraz
- (f) prawo nadawania odznaczeń w imieniu Narodu i Republiki.

Akty Prezydenta

Artykuł 135

Wydawany na mocy niniejszej Konstytucji akt Prezydenta wymaga formy pisemnej i winien być opatrzony pieczęcią oraz podpisem Prezydenta.

Wybór Prezydenta

Artykuł 136

- (1) Prezydent jest wybierany przez zarejestrowanych wyborców w wyborach ogólnokrajowych, przeprowadzanych zgodnie z niniejszą Konstytucją i aktem Parlamentu określającym tryb i zasady wyboru Prezydenta.
- (2) Wybory prezydenckie przeprowadza się:
 - (a) w tym samym dniu, w którym odbywają się wybory do Parlamentu – co pięć lat, w drugi wtorek sierpnia; albo
 - (b) w przypadkach przewidzianych w art. 146.

Wymogi wobec kandydatów na urząd Prezydenta

Artykuł 137

- (1) Jako kandydat w wyborach na urząd Prezydenta może być zgłoszona osoba, która:
 - (a) jest obywatelem przez urodzenie;
 - (b) jest uprawniona do kandydowania w wyborach na członka Parlamentu;

- (c) została zgłoszona przez partię polityczną albo jest kandydatem niezależnym; oraz
 - (d) w każdym z większości hrabstw uzyskała poparcie co najmniej dwóch tysięcy wyborców.
- (2) Kandydatem w wyborach prezydenckich nie może być osoba, która:
- (a) jest zobowiązana do lojalności wobec obcego państwa; lub
 - (b) jest funkcjonariuszem publicznym albo sprawuje urząd państwowy bądź publiczny.
- (3) Postanowienia ust. 2 pkt (b) nie mają zastosowania wobec:
- (a) Prezydenta;
 - (b) Wiceprezydenta; lub
 - (c) członka Parlamentu.

Procedura wyboru Prezydenta

Artykuł 138

- (1) Gdy w wyborach prezydenckich zostanie zgłoszony tylko jeden kandydat, uznaje się go za wybranego na urząd Prezydenta.
- (2) Gdy zgłoszonych zostaje dwóch albo więcej kandydatów, wybory prezydenckie przeprowadza się we wszystkich okręgach wyborczych.
- (3) W wyborach prezydenckich:
- (a) uprawnione do głosowania są wszystkie osoby zarejestrowane jako wyborcy w wyborach do Parlamentu;
 - (b) wybory przeprowadza się w głosowaniu tajnym, w dniu określonym w art. 101 ust. 1, w czasie, miejscu i w trybie określonym aktem Parlamentu; a
 - (c) po przeliczeniu głosów oddanych w lokalach wyborczych, Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic sporządza, weryfikuje i ogłasza wyniki wyborów.

- (4) Kandydat zostaje wybrany na urząd Prezydenta, jeżeli:
- (a) otrzyma więcej niż połowę wszystkich głosów oddanych w wyborach; oraz
 - (b) uzyska co najmniej dwadzieścia pięć procent głosów w każdym z ponad połowy hrabstw.
- (5) Jeżeli żaden kandydat nie został wybrany, w ciągu trzydziestu dni od dnia poprzednich wyborów przeprowadza się nowe wybory, w których głosuje się na:
- (a) kandydata lub kandydatów, którzy uzyskali największą liczbę głosów; oraz
 - (b) kandydata lub kandydatów, którzy uzyskali drugą w kolejności liczbę głosów.
- (6) Jeżeli więcej niż jeden kandydat uzyska największą liczbę głosów, postanowień ust. 5 pkt (b) nie stosuje się, a w nowych wyborach biorą udział wyłącznie kandydaci, o których mowa w ust. 5 pkt (a).
- (7) Kandydat, który otrzyma największą liczbę głosów w nowych wyborach, zostaje wybrany na Prezydenta.
- (8) Wybory prezydenckie zostają odwołane⁹² i przeprowadza się nowe gdy:
- (a) nie zgłoszono kandydata przed upływem wyznaczonego terminu;
 - (b) nastąpiła śmierć kandydata na urząd Prezydenta albo Wiceprezydenta w dniu wyborów albo w okresie poprzedzającym wybory;
 - (c) śmierć kandydata na urząd Prezydenta nastąpiła po przeprowadzeniu wyborów, ale przed objęciem urzędu.
- (9) Nowe wybory prezydenckie, o których mowa w ust. 8, przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia, w którym miały odbyć się wcześniej planowane wybory.

⁹² W oryg. *cancelled*.

- (10) W ciągu siedmiu dni od dnia przeprowadzenia wyborów prezydenckich, przewodniczący Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic:
- (a) ogłasza wyniki wyborów; oraz
 - (b) przekazuje na piśmie wyniki wyborów Szefowi Wymiaru Sprawiedliwości i urzędującemu Prezydentowi.

Śmierć Prezydenta przed objęciem urzędu

Artykuł 139

- (1) W przypadku śmierci Prezydenta elekta, która nastąpiła po ogłoszeniu wyników wyborów, ale przed objęciem przez niego urzędu:
- (a) na urząd Prezydenta zostaje zaprzysiężony Wiceprezydent elekt, który pełni obowiązki głowy państwa od dnia, w którym Prezydent elekt zostałby zaprzysiężony; a
 - (b) nowe wybory prezydenckie przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od śmierci Prezydenta elekta.
- (2) W przypadku śmierci Wiceprezydenta elekta, która nastąpiła przed objęciem przez niego urzędu, osoba wybrana na Prezydenta informuje, że urząd Wiceprezydenta został opróżniony.
- (3) W przypadku śmierci Prezydenta elekta oraz Wiceprezydenta elekta przed objęciem przez nich urzędów:
- (a) Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego wykonuje obowiązki Prezydenta od dnia, w którym Prezydent elekt zostałby zaprzysiężony; a
 - (b) nowe wybory prezydenckie przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia śmierci Prezydenta elekta lub Wiceprezydenta elekta – w zależności od tego, czyja śmierć nastąpiła wcześniej.

Ważność wyboru Prezydenta

Artykuł 140

- (1) W ciągu siedmiu dni od ogłoszenia wyników wyborów prezydenckich, każdy może wystąpić do Sądu Najwyższego z petycją, w której wyraża protest przeciwko wyborowi Prezydenta elekta.
- (2) W ciągu czternastu dni od złożenia petycji, o której mowa w ust. 1, Sąd Najwyższy rozpatruje petycję i wydaje ostateczne postanowienie.
- (3) Jeżeli Sąd Najwyższy stwierdzi nieważność wyboru Prezydenta elekta, nowe wybory przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia wydania postanowienia.

Objęcie urzędu Prezydenta

Artykuł 141

- (1) Przysięgę Prezydenta elekta przyjmuje Szef Wymiaru Sprawiedliwości, a w przypadku jego nieobecności Zastępca Szefa Wymiaru Sprawiedliwości⁹³; zaprzysiężenie Prezydenta elekta ma charakter publiczny.
- (2) Prezydent elekt zostaje zaprzysiężony w pierwszy wtorek następujący po:
 - (a) czternastu dniach od ogłoszenia wyników wyborów prezydenckich, jeżeli nie złożono petycji, o której mowa w art. 140; albo
 - (b) siedmiu dniach od wydania przez sąd postanowienia o ważności wyborów, jeżeli złożono petycję, o której mowa w art. 140.
- (3) Prezydent elekt obejmuje urząd po złożeniu i podpisaniu przysięgi na wierność albo uroczystego oświadczenia wierności oraz przysięgi albo uroczystego oświadczenia o należyтым sprawowaniu urzędu, których tekst zawiera Załącznik trzeci.
- (4) Parlament określa w ustawie wymogi i przebieg ceremonii zaprzysiężenia Prezydenta elekta.

⁹³ W oryg. *Deputy Chief Justice*.

Kadencja Prezydenta

Artykuł 142

- (1) Prezydent obejmuje urząd w dniu zaprzysiężenia i składa urząd w dniu, w którym nowo wybrany Prezydent, zgodnie z art. 136 ust. 2 pkt (a) zostaje zaprzysiężony.
- (2) Ta sama osoba nie może sprawować urzędu Prezydenta dłużej niż przez dwie kadencje.

Ochrona przed wszczęciem postępowania w sprawie odpowiedzialności prawnej

Artykuł 143

- (1) Wobec urzędującego Prezydenta albo osoby wykonującej zadania Prezydenta nie może zostać wszczęte lub kontynuowane postępowanie w sprawach karnych.
- (2) Wobec urzędującego Prezydenta albo osoby wykonującej zadania Prezydenta nie może zostać wszczęte postępowanie cywilne w sprawie działań lub zaniechań w wykonywaniu zadań wynikających z postanowień niniejszej Konstytucji.
- (3) Do przewidzianego przepisami okresu przedawnienia w sprawach określonych w ust. 1 i ust. 2 nie wlicza się czasu sprawowania urzędu przez Prezydenta albo przez osobę wykonującą zadania Prezydenta.
- (4) Immunitet przysługujący Prezydentowi, na mocy niniejszego artykułu nie rozciąga się na przestępstwa, o których popełnienie Prezydent może zostać oskarżony na podstawie postanowień traktatów, których Kenia jest stroną.

Odwołanie Prezydenta z urzędu ze względu na niemożność sprawowania urzędu

Artykuł 144

- (1) Członek Zgromadzenia Narodowego, który uzyskał poparcie co najmniej jednej czwartej liczby członków Izby, może złożyć

wniosek o ustalenie fizycznej i psychicznej zdolności Prezydenta do sprawowania urzędu.

- (2) Jeżeli za przyjęciem wniosku, o którym mowa w ust. 1 opowiedzia się większość ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego:
 - (a) Przewodniczący Zgromadzenia w ciągu dwóch dni informuje Szefa Wymiaru Sprawiedliwości o podjęciu uchwały w tej sprawie; a
 - (b) Prezydent sprawuje urząd do czasu zakończenia postępowania określonego w niniejszym artykule.
- (3) W ciągu siedmiu dni od otrzymania od Przewodniczącego zawiadomienia o podjęciu uchwały Szef Wymiaru Sprawiedliwości powołuje trybunał, w którego skład wchodzi:
 - (a) trzy osoby uprawnione, zgodnie z prawem obowiązującym w Kenii, do wykonywania zawodu lekarza i wskazane przez podmiot odpowiedzialny z mocy prawa za nadzór nad wykonywaniem zawodu lekarza;
 - (b) osoba uprawniona do występowania przed Wysokim Sądem, wskazana przez podmiot odpowiedzialny z mocy prawa za nadzór nad wykonywaniem zawodu adwokata;
 - (c) osoba wskazana przez Prezydenta.
- (4) Jeżeli Szef Wymiaru Sprawiedliwości jest niezdolny do powołania trybunału zgodnie z ust. 3, trybunał powołuje Zastępca Szefa Wymiaru Sprawiedliwości.
- (5) Jeżeli Prezydent jest niezdolny do wskazania osoby, o której mowa w ust. 3 pkt (c), osobę tę wskazuje:
 - (a) członek rodziny Prezydenta; albo
 - (b) bliski krewny Prezydenta – jeżeli żaden z członków rodziny nie wykazuje woli bądź nie jest zdolny do dokonania tej czynności.
- (6) Trybunał przeprowadza postępowanie i w ciągu czternastu dni od powołania trybunału przedstawia sprawozdanie w tej

sprawie Szefowi Wymiaru Sprawiedliwości oraz Przewodniczącemu Zgromadzenia Narodowego.

- (7) Przewodniczący przedkłada sprawozdanie trybunału Zgromadzeniu Narodowemu w ciągu siedmiu dni od jego otrzymania.
- (8) Sprawozdanie trybunału jest ostateczne i nie podlega zażaleniu; w przypadku stwierdzenia przez trybunał zdolności Prezydenta do sprawowania urzędu Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego powiadamia o tym członków Zgromadzenia.
- (9) W przypadku orzeczenia przez trybunał niezdolności Prezydenta do sprawowania urzędu, w Zgromadzeniu Narodowym przeprowadza się głosowanie nad przyjęciem sprawozdania trybunału.
- (10) Jeżeli większość ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego opowie się za przyjęciem sprawozdania trybunału, Prezydent ustępuje z urzędu.

Usunięcie Prezydenta z urzędu w drodze impeachmentu

Artykuł 145

- (1) Członek Zgromadzenia Narodowego, który uzyskał poparcie co najmniej jednej trzeciej ogólnej liczby członków Zgromadzenia, może złożyć wniosek w sprawie postawienia Prezydenta w stan oskarżenia⁹⁴:
 - (a) z powodu rażącego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych;
 - (b) jeżeli zaistnieją uzasadnione przesłanki, by sądzić, że Prezydent popełnił przestępstwo w rozumieniu prawa krajowego lub międzynarodowego; lub
 - (c) w przypadku popełnienia rażącego wykroczenia.

⁹⁴ W oryg. *the impeachment of the President*.

- (2) Jeżeli wniosek, o którym mowa w ust. 1, zostanie przyjęty większością co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego:
 - (a) Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego w ciągu dwóch dni informuje Przewodniczącego Senatu o podjęciu uchwały w tej sprawie;
 - (b) Prezydent sprawuje urząd do czasu zakończenia postępowania określonego w niniejszym artykule.
- (3) W ciągu siedmiu dni od złożenia przez Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego zawiadomienia o podjęciu uchwały:
 - (a) Przewodniczący Senatu zwołuje posiedzenie Senatu w celu wysłuchania zarzutów wobec Prezydenta;
 - (b) Senat w drodze uchwały może powołać komisję specjalną złożoną z jedenastu swoich członków w celu zbadania sprawy.
- (4) Komisja specjalna powołana na podstawie ust. 3 pkt (b):
 - (a) bada sprawę;
 - (b) dokonawszy oceny zasadności przedstawionych Prezydentowi zarzutów, w ciągu dziesięciu dni przedstawia Senatowi sprawozdanie w tej sprawie.
- (5) Prezydentowi przysługuje prawo do stawienia się przed komisją specjalną bądź do bycia przed nią reprezentowanym w toku prowadzonego postępowania.
- (6) Jeżeli komisja specjalna uzna, że zarzuty postawione Prezydentowi:
 - (a) nie znajdują uzasadnienia – nie przeprowadza się dalszego postępowania, o którym mowa w niniejszym artykule;
 - (b) są uzasadnione – Senat, po umożliwieniu Prezydentowi złożenia wyjaśnień w sprawie, przeprowadza głosowanie nad usunięciem Prezydenta z urzędu.

- (7) Jeżeli co najmniej dwie trzecie ogólnej liczby członków Senatu zagłosuje za usunięciem Prezydenta z urzędu, Prezydent ustępuje z urzędu.

Opróżnienie urzędu Prezydenta

Artykuł 146

- (1) Urząd Prezydenta zostaje opróżniony w przypadku:
- (a) śmierci Prezydenta;
 - (b) pisemnej rezygnacji Prezydenta, złożonej na ręce Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego;
 - (c) zaprzestania sprawowania urzędu zgodnie z art. 144 lub art. 145 albo na mocy innych postanowień niniejszej Konstytucji.
- (2) W przypadku opróżnienia urzędu Prezydenta:
- (a) Wiceprezydent obejmuje urząd Prezydenta na okres pozostały do zakończenia kadencji Prezydenta;
 - (b) gdy urząd Wiceprezydenta jest opróżniony bądź Wiceprezydent jest niezdolny do objęcia urzędu Prezydenta, obowiązki Prezydenta wykonuje Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego, a wybory prezydenckie przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia opróżnienia urzędu Prezydenta.
- (3) Osoba obejmująca urząd Prezydenta na podstawie ust. 2 pkt (a) albo w następstwie wyborów określonych w ust. 2 pkt (b), o ile nie została usunięta z urzędu na podstawie niniejszej Konstytucji, sprawuje urząd Prezydenta do dnia zaprzysiężenia nowo wybranego Prezydenta po następnych regularnych wyborach przeprowadzonych na podstawie art. 136 ust. 2 pkt (a).
- (4) Jeżeli Wiceprezydent obejmuje urząd Prezydenta zgodnie z ust. 2 pkt (a) albo na urząd prezydenta została wybrana osoba na podstawie ust. 2 pkt (b), to mając na względzie postanowienia art. 142 ust. 2, uznaje się, że osoby te:

- (a) sprawują urząd Prezydenta przez pełną kadencję – jeżeli w dniu objęcia urzędu do dnia następnych regularnych wyborów, zgodnie z art. 136 ust. 2 pkt (a) pozostało więcej niż dwa i pół roku; albo
- (b) nie sprawują urzędu przez pełną kadencję w pozostałych przypadkach.

Uprawnienia i obowiązki Wiceprezydenta

Artykuł 147

- (1) Wiceprezydent zastępując Prezydenta wykonuje jego uprawnienia i obowiązki.
- (2) Wiceprezydent wykonuje uprawnienia i obowiązki przyznane Prezydentowi niniejszą Konstytucją oraz inne zadania wykonywane przez Prezydenta.
- (3) Z zastrzeżeniem art. 134, w przypadku nieobecności Prezydenta, jego tymczasowej niezdolności do pełnienia funkcji lub w okresie wskazanym przez Prezydenta, Wiceprezydent wykonuje kompetencje głowy państwa.
- (4) Wiceprezydent nie może sprawować innego urzędu państwowego ani pełnić innej funkcji publicznej.

Wybór i zaprzysiężenie Wiceprezydenta

Artykuł 148

- (1) Kandydat biorący udział w wyborach na Prezydenta wskazuje osobę spełniającą wymogi do kandydowania na urząd Prezydenta, jako kandydata na Wiceprezydenta.
- (2) Mając na celu wykonanie postanowień ust. 1, nie przewiduje się odrębnego trybu nominacji kandydata na urząd Wiceprezydenta, a postanowienia art. 137 ust. 1 pkt (d) nie mają zastosowania wobec kandydata na urząd Wiceprezydenta.
- (3) Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic ogłasza, że kandydat wskazany przez osobę wybraną na urząd Prezydenta, został wybrany na urząd Wiceprezydenta.

- (4) Przysięgę Wiceprezydenta elekta przyjmuje Szef Wymiaru Sprawiedliwości, a w przypadku jego nieobecności Zastępca Szefa Wymiaru Sprawiedliwości; zaprzysiężenie Wiceprezydenta elekta ma charakter publiczny.
- (5) Wiceprezydent elekt obejmuje urząd poprzez złożenie i podpisanie:
 - (a) przysięgi na wierność lub uroczystego oświadczenia wierności;
 - (b) przysięgi na wierność lub uroczystego oświadczenia o należytych sprawowaniu urzędu,których tekst zawiera Załącznik trzeci.
- (6) Kadencja Wiceprezydenta rozpoczyna się w dniu jego zaprzysiężenia i kończy się z dniem:
 - (a) zaprzysiężenia nowego Prezydenta wybranego w trybie art. 136 ust. 2 pkt (a);
 - (b) objęcia urzędu Prezydenta przez Wiceprezydenta; albo
 - (c) rezygnacji, śmierci bądź usunięcia z urzędu.
- (7) Wiceprezydent może złożyć rezygnację ze sprawowania urzędu poprzez złożenie na ręce Prezydenta pisemnego powiadomienia; rezygnacja nabiera mocy w terminie określonym w powiadomieniu, a w przypadku jego nieokreślenia, w południe następnego dnia po przekazaniu powiadomienia.
- (8) Ta sama osoba nie może sprawować urzędu Wiceprezydenta dłużej niż przez dwie kadencje.

Opróżnienie urzędu Wiceprezydenta

Artykuł 149

- (1) W ciągu czternastu dni od opróżnienia urzędu Wiceprezydenta, Prezydent wyznacza osobę do objęcia opróżnionego urzędu, a w ciągu sześćdziesięciu dni Zgromadzenie Narodowe przeprowadza głosowanie nad kandydaturą tej osoby.

- (2) Jeżeli osoba objęła urząd Wiceprezydenta zgodnie z ust. 1, to mając na względzie postanowienia art. 148 ust. 8, uznaje się, że osoba ta:
- (a) sprawowała urząd Wiceprezydenta przez pełną kadencję – jeżeli w dniu objęcia urzędu do dnia następnych regularnych wyborów – zgodnie z art. 136 ust. 2 pkt (a), pozostało więcej niż dwa i pół roku;
 - (b) nie sprawowała urzędu Wiceprezydenta przez całą kadencję – w pozostałych przypadkach.

Usunięcie Wiceprezydenta z Urzędu

Artykuł 150

- (1) Wiceprezydent może zostać usunięty z urzędu:
- (a) na podstawie stwierdzenia fizycznej lub psychicznej niezdolności do sprawowania urzędu;
 - (b) w drodze impeachmentu:
 - (i) z powodu rażącego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych;
 - (ii) jeżeli istnieją uzasadnione przesłanki by sądzić, że Wiceprezydent popełnił przestępstwo w rozumieniu prawa krajowego lub międzynarodowego; lub
 - (iii) w przypadku popełnienia rażącego wykroczenia.
- (2) Postanowienia art. 144 i art. 145 określające usunięcie Prezydenta z urzędu stosuje się odpowiednio, z uwzględnieniem zmian wynikających ze stosowania procedury dotyczącej usunięcia Wiceprezydenta z urzędu.

Wynagrodzenie i świadczenia Prezydenta i Wiceprezydenta

Artykuł 151

- (1) Wynagrodzenie i świadczenia przysługujące Prezydentowi i Wiceprezydentowi wypłacane są z Funduszu Skonsolidowanego⁹⁵.

⁹⁵ W oryg. *Consolidated Fund*.

- (2) Wynagrodzenie, świadczenia i przywileje przysługujące Prezydentowi i Wiceprezydentowi nie mogą ulec zmianie na niekorzyść w trakcie sprawowania urzędu.
- (3) Świadczenia emerytalne przysługujące byłemu Prezydentowi i byłemu Wiceprezydentowi, wszelkie należne świadczenia oraz przywileje, przysługują dożywotnio i nie mogą ulec zmianie na niekorzyść.

CZĘŚĆ 3 – GABINET

Gabinet

Artykuł 152

- (1) Gabinet tworzy:
 - (a) Prezydent;
 - (b) Wiceprezydent;
 - (c) Rzecznik Interesu Publicznego; oraz
 - (d) nie mniej niż czternastu i nie więcej niż dwudziestu dwóch ministrów.
- (2) Prezydent nominuje oraz, za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje ministrów.
- (3) Minister nie może być członkiem Parlamentu.
- (4) Osoba powołana na stanowisko ministra:
 - (a) obejmuje urząd po złożeniu przed Prezydentem przysięgi lub uroczystego oświadczenia wierności Narodowi i Republice Kenii oraz posłuszeństwa postanowieniom niniejszej Konstytucji, jak określono w Załączniku trzecim; oraz
 - (b) może złożyć rezygnację ze sprawowania urzędu poprzez złożenie pisemnego oświadczenia o rezygnacji na ręce Prezydenta.
- (5) Prezydent:
 - (a) może ponownie powołać ministra;

- (b) może odwołać ministra; oraz
 - (c) odwołuje ministra, jeżeli wymaga tego uchwała podjęta zgodnie z postanowieniami ust. 6–10.
- (6) Członek Zgromadzenia Narodowego, który uzyskał poparcie co najmniej jednej czwartej ogólnej liczby członków Zgromadzenia, może złożyć wniosek w sprawie odwołania ministra przez Prezydenta z powodu:
- (a) rażącego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych;
 - (b) zaistnienia uzasadnionych przesłanek aby sądzić, że minister popełnił przestępstwo w rozumieniu przepisów prawa krajowego lub międzynarodowego; lub
 - (c) popełnienia rażącego wykroczenia.
- (7) Jeżeli wniosek, o którym mowa w ust. 6 uzyska poparcie co najmniej jednej trzeciej głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego:
- (a) Zgromadzenie w celu rozpatrzenia wniosku powołuje komisję⁹⁶ składającą się z jedenastu członków tej Izby w celu zbadania sprawy;
 - (b) komisja w ciągu dziesięciu dni dokonuje oceny zasadności postawionych ministrowi zarzutów i przedstawia sprawozdanie Zgromadzeniu Narodowemu.
- (8) Ministrowi przysługuje prawo do stawienia się przed komisją bądź bycia przed nią reprezentowanym w toku prowadzonego postępowania.
- (9) Jeżeli komisja uzna zarzuty za:
- (a) nieuzasadnione – nie przeprowadza się dalszego postępowania;
 - (b) uzasadnione – Zgromadzenie Narodowe:
 - (i) umożliwi ministrowi złożenie wyjaśnień w sprawie; oraz

⁹⁶ W oryg. *select committee*.

- (ii) głosuje nad przyjęciem uchwały zobowiązującej ministra do złożenia dymisji.
- (10) Jeśli uchwała, o której mowa w ust. 9 pkt (b) lit. (ii), zobowiązująca Prezydenta do odwołania ministra została podjęta większością głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego:
- (a) Przewodniczący niezwłocznie przekazuje uchwałę Prezydentowi; a
 - (b) Prezydent odwołuje ministra.

Decyzje i odpowiedzialność Gabinetu

Artykuł 153

- (1) Decyzje podejmowane przez Gabinet wymagają formy pisemnej.
- (2) Ministrowie ponoszą przed Prezydentem indywidualną i solidarną odpowiedzialność w zakresie wykonywania swoich kompetencji i zadań.
- (3) Minister ma obowiązek stawienia się na wezwanie komisji Zgromadzenia Narodowego lub Senatu i udzielenia odpowiedzi na wszelkie pytania dotyczące spraw objętych zakresem odpowiedzialności ministra.
- (4) Ministrowie:
 - (a) działają zgodnie z postanowieniami Konstytucji; oraz
 - (b) regularnie składają Parlamentowi pełne sprawozdania dotyczące realizacji powierzonych im obowiązków w sprawach objętych zakresem ich odpowiedzialności.

Sekretarz Gabinetu

Artykuł 154

- (1) Tworzy się urząd Sekretarza Gabinetu jako organ służby publicznej.

- (2) Sekretarz Gabinetu:
- (a) jest nominowany oraz – za zgodą Zgromadzenia Narodowego – powoływany przez Prezydenta; oraz
 - (b) może zostać odwołany przez Prezydenta.
- (3) Sekretarz Gabinetu:
- (a) kieruje pracami Gabinetu;
 - (b) odpowiada, zgodnie z wytycznymi Gabinetu, za organizowanie jego prac oraz sporządzanie protokołów z posiedzeń Gabinetu;
 - (c) przekazuje decyzje Gabinetu właściwym osobom i organom władzy; oraz
 - (d) wykonuje inne zadania powierzone mu przez Gabinet.
- (4) Sekretarz Gabinetu może zrezygnować ze sprawowania urzędu poprzez złożenie pisemnego powiadomienia na ręce Prezydenta.

Sekretarze Generalni

Artykuł 155

- (1) Tworzy się urząd Sekretarza Generalnego, jako organ służby publicznej.
- (2) Każdy z działów administracji podlega Sekretarzowi Generalnemu.
- (3) Prezydent:
- (a) nominuje osobę na stanowisko Sekretarza Generalnego spośród kandydatów rekomendowanych przez Komisję Służby Publicznej; oraz
 - (b) za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje Sekretarzy Generalnych.
- (4) Prezydent może zmienić zakres obowiązków Sekretarzowi Generalnemu.

- (5) Sekretarz Generalny może zrezygnować ze sprawowania urzędu poprzez złożenie pisemnego powiadomienia na ręce Prezydenta.

CZEŚĆ 4 – INNE URZĘDY

Rzecznik Interesu Publicznego

Artykuł 156

- (1) Tworzy się urząd Rzecznika Interesu Publicznego.
- (2) Rzecznika Interesu Publicznego nominuje, i za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje Prezydent.
- (3) Rzecznik Interesu Publicznego winien posiadać takie same kwalifikacje jak Szef Wymiaru Sprawiedliwości.
- (4) Rzecznik Interesu Publicznego:
- (a) jest głównym doradcą prawnym Rządu⁹⁷;
 - (b) reprezentuje organy władz centralnych⁹⁸ przed sądem lub w innych postępowaniach, których stroną są organy władz centralnych, z wyłączeniem postępowań w sprawach karnych; oraz
 - (c) wykonuje inne zadania określone aktem Parlamentu lub powierzone przez Prezydenta.
- (5) Za zgodą sądu, Rzecznik Interesu Publicznego ma prawo występować jako przyjaciel sądu w postępowaniach w sprawach cywilnych, których stroną nie jest Rząd.
- (6) Rzecznik Interesu Publicznego wspiera, chroni i stoi na straży rządów prawa oraz jest obrońcą interesu publicznego.
- (7) Kompetencje Rzecznika Interesu Publicznego mogą być wykonywane osobiście lub przez podległych urzędników działających zgodnie z ogólnymi lub szczegółowymi instrukcjami.

⁹⁷ W oryg. *Government*.

⁹⁸ W oryg. *national government*.

*Prokurator Generalny*⁹⁹

Artykuł 157

- (1) Tworzy się urząd Prokuratora Generalnego.
- (2) Prokuratora Generalnego nominuje, i za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje Prezydent.
- (3) Prokurator Generalny winien posiadać takie same kwalifikacje jak sędzia Wysokiego Sądu.
- (4) Prokurator Generalny ma prawo zlecić Generalnemu Inspektorowi Narodowych Służb Policyjnych¹⁰⁰ dochodzenie w sprawie wszelkich podejrzeń o popełnieniu przestępstwa, a Generalny Inspektor ma obowiązek je przeprowadzić.
- (5) Prokurator Generalny sprawuje urząd przez osiem lat i nie może być ponownie powołany.
- (6) Prokurator Generalny jako przedstawiciel władzy państwowej jest oskarżycielem publicznym i ma prawo:
 - (a) wszczynać i prowadzić postępowania w sprawach karnych przed każdym sądem (z wyjątkiem sądu wojskowego) wobec osób, co do których istnieje domniemanie popełnienia przestępstwa;
 - (b) przejąć i kontynuować postępowania w sprawach karnych, wszczęte przed innymi sądami (z wyjątkiem sądu wojskowego), przez inne osoby lub organy Państwa za zgodą tych osób lub organów Państwa; oraz
 - (c) z zastrzeżeniem ust. 7 i 8, na każdym etapie postępowania w sprawach karnych wszczętych lub przejętych przez niego na podstawie pkt (b) umorzyć postępowanie przed wydaniem wyroku.
- (7) Jeżeli umorzenie postępowania na podstawie ust. 6 pkt (c) nastąpi po przedstawieniu aktu oskarżenia, oskarżonego uznaje się za niewinnego.

⁹⁹ W oryg. *Director of Public Prosecution*.

¹⁰⁰ W oryg. *Inspector-General of the National Police Service*.

- (8) Prokurator Generalny nie może umorzyć postępowania bez zgody sądu.
- (9) Uprawnienia Prokuratora Generalnego mogą być wykonywane osobiście lub przez podległych mu urzędników działających zgodnie z ogólnymi bądź szczegółowymi instrukcjami.
- (10) Wszczęcie przez Prokuratora Generalnego postępowania w sprawach karnych nie wymaga zgody danej osoby lub organu władzy a w wykonywaniu swoich kompetencji Prokurator Generalny nie podlega zwierzchnictwu innych osób lub organów władzy.
- (11) Wykonując kompetencje przyznane mocą niniejszego artykułu, Prokurator Generalny kieruje się interesem publicznym i interesem wymiaru sprawiedliwości oraz czuwa nad prawidłowym przebiegiem postępowania sądowego.
- (12) Parlament może uchwalić ustawę przyznającą uprawnienia do oskarżenia publicznego organom władzy innym niż Prokurator Generalny.

Usunięcie i rezygnacja Prokuratora Generalnego z urzędu

Artykuł 158

- (1) Prokurator Generalny może zostać usunięty z urzędu wyłącznie z powodu:
 - (a) stwierdzenia psychicznej lub fizycznej niezdolności do sprawowania urzędu;
 - (b) naruszeń postanowień Rozdziału szóstego;
 - (c) wszczęcia procedury upadłości¹⁰¹;
 - (d) nieudolności; lub
 - (e) rażącego wykroczenia lub niegodnego zachowania.

¹⁰¹ W oryg. *bankruptcy*.

- (2) Osoba żądająca usunięcia z urzędu Prokuratora Generalnego składa do Komisji Służby Publicznej petycję w formie pisemnej wraz z uzasadnieniem zawierającym powody odwołania.
- (3) Komisja Służby Publicznej rozpatruje petycję w sprawie usunięcia Prokuratora Generalnego na podstawie ust. 1, i jeżeli uzna jej zasadność, przesyła petycję Prezydentowi.
- (4) Po otrzymaniu i rozpatrzeniu petycji Prezydent w ciągu czterech dni zawieszka Prokuratora Generalnego w sprawowaniu urzędu do czasu zakończenia przez Prezydenta postępowania przewidzianego w ust. 5, a następnie, po uwzględnieniu stanowiska Komisji Służby Publicznej, powołuje trybunał, w którego skład wchodzi:
 - (a) czterech członkowie wybrani spośród osób, które sprawują bądź sprawowały urząd sędziego sądu wyższej instancji, albo osoby spełniające wymogi do bycia powołanym na to stanowisko;
 - (b) adwokat z co najmniej piętnastoletnim stażem zawodowym wskazany przez członków organizacji¹⁰² ustawowo powołanej do reprezentowania adwokatów i odpowiedzialnej za zgodne z normami etyki zawodowej wykonywanie zawodu adwokata;
 - (c) dwie inne osoby posiadające doświadczenie w sprawach publicznych.
- (5) Trybunał rozpatruje sprawę bezzwłocznie i przedstawia Prezydentowi sprawozdanie wraz ze swoim stanowiskiem, na którego podstawie Prezydent podejmuje decyzję.
- (6) Prokurator Generalny zawieszony w pełnieniu funkcji zgodnie z ust. 4, jest uprawniony do otrzymywania połowy wynagrodzenia do czasu usunięcia z urzędu albo przywrócenia na urząd Prokuratora.
- (7) Trybunał powołany na podstawie ust. 4 wybiera spośród swoich członków przewodniczącego.

¹⁰² W oryg. *statutory body*.

- (8) Trybunał powołany na podstawie ust. 4 przyjmuje regulamin obrad.
- (9) Prokurator Generalny może zrezygnować ze sprawowania urzędu poprzez złożenie na ręce Prezydenta pisemnego powiadomienia.

SYSTEM SĄDOWNICTWA

Rozdział dziesiąty

SYSTEM SĄDOWNICTWA

CZĘŚĆ 1 – WŁADZA SĄDOWNICZA I PRAWO

Władza sądownicza

Artykuł 159

- (1) Władza sądownicza pochodzi od Narodu, jest sprawowana i wykonywana przez sądy i trybunały, ustanowione mocą niniejszej Konstytucji.
- (2) W wykonywaniu władzy sądowniczej sądy i trybunały kierują się następującymi zasadami:
 - (a) sprawiedliwości, która przynależy wszystkim, niezależnie od ich statusu;
 - (b) bezzwłocznego i sprawiedliwego rozpatrywania spraw;
 - (c) wspierania alternatywnych form rozstrzygania sporów, w tym pojednania, mediacji, arbitrażu oraz tradycyjnych sposobów rozwiązywania sporów, z zastrzeżeniem postanowień ust. 3;
 - (d) sprawiedliwości, która winna być wymierzana bez nadmiernie skomplikowanych procedur;
 - (e) ochrony i wspierania celów oraz zasad niniejszej Konstytucji.
- (3) Tradycyjne sposoby rozstrzygania sporów nie mogą być stosowane gdy:
 - (a) naruszają postanowienia Karty Praw;
 - (b) są niezgodne z zasadami sprawiedliwości, moralności oraz dobrymi obyczajami lub je naruszają; lub
 - (c) są niezgodne z niniejszą Konstytucją lub innymi aktami prawa pisanego¹⁰³.

¹⁰³ W oryg. *written law*.

Niezależność sądownictwa

Artykuł 160

- (1) Wykonywanie władzy sądowniczej, określonej w art. 161, podlega wyłącznie niniejszej Konstytucji i ustawie oraz nie może być przedmiotem kontroli i wpływu jakiegokolwiek osoby lub organu władzy.
- (2) Stanowisko sędziego sądu wyższej instancji nie może zostać zlikwidowane w okresie sprawowania funkcji przez sędziego.
- (3) Wynagrodzenie i świadczenia należne z tytułu pełnienia funkcji sędziego wypłacane są z Funduszu Skonsolidowanego.
- (4) Z zastrzeżeniem postanowień art. 168 ust. 6, należne wynagrodzenie i świadczenia z tytułu pełnienia funkcji sędziego nie mogą zostać zmienione na jego niekorzyść; nie mogą być również zmieniane na niekorzyść świadczenia emerytalne należne sędziemu w stanie spoczynku.
- (5) Przedstawiciel wymiaru sprawiedliwości nie ponosi odpowiedzialności za podejmowane w dobrej wierze działania lub za zaniechania w trakcie zgodnego z prawem pełnienia funkcji sędziego.

Urzędy sądowe i funkcjonariusze sądowni

Artykuł 161

- (1) System sądownictwa tworzą: sędziowie sądów wyższej instancji, sędziowie sądów magistrałkich¹⁰⁴, funkcjonariusze sądowni¹⁰⁵ oraz pracownicy obsługi sądów.
- (2) Tworzy się urząd:
 - (a) Szefa Wymiaru Sprawiedliwości, który jest Zwierzchnikiem Systemu Sądownictwa¹⁰⁶;
 - (b) Zastępcy Szefa Wymiaru Sprawiedliwości, który jest Zastępcą Zwierzchnika Systemu Sądownictwa; oraz

¹⁰⁴ W oryg. *magistrates*.

¹⁰⁵ W oryg. *judicial officers*.

¹⁰⁶ W oryg. *Head of the Judiciary*.

- (c) Szefa Administracji Sądowej¹⁰⁷, odpowiedzialnego za funkcjonowanie administracji i finansowanie sądownictwa.
- (3) W uzasadnionych przypadkach, Komisja Służby Sądowniczej¹⁰⁸ może utworzyć inne urzędy w ramach administracji sądowej.

System sądów

Artykuł 162

- (1) Sądami wyższej instancji są: Sąd Najwyższy, Sąd Apelacyjny¹⁰⁹, Wysoki Sąd oraz sądy określone w ust. 2.
- (2) Parlament może utworzyć sądy o statusie równym Wysokiemu Sądowi do rozpatrywania i rozstrzygania sporów dotyczących:
 - (a) zatrudnienia i stosunków pracy; oraz
 - (b) środowiska naturalnego, użytkowania i posiadania gruntu oraz tytułu prawnego do gruntu.
- (3) Parlament określa zakres jurysdykcji i zadania sądów, o których mowa w ust. 2.
- (4) Sądami niższej instancji są sądy bezpośrednio ustanowione mocą art. 169 albo ustanowione przez Parlament zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu.

CZĘŚĆ 2 – SĄDY WYŻSZEJ INSTANCJI

Sąd Najwyższy

Artykuł 163

- (1) Ustanawia się Sąd Najwyższy, w którego skład wchodzi:
 - (a) Szef Wymiaru Sprawiedliwości, jako Prezes Sądu;
 - (b) Zastępca Szefa Wymiaru Sprawiedliwości, który:

¹⁰⁷ W oryg. *Chief Registrar of the Judiciary*.

¹⁰⁸ W oryg. *Judicial Service Commission*.

¹⁰⁹ W oryg. *Court of Appeal*.

- (i) zastępuje Szefa Wymiaru Sprawiedliwości; i
 - (ii) jest Wiceprezesem Sądu; oraz
 - (c) pięciu innych sędziów.
- (2) Sąd Najwyższy obraduje w składzie co najmniej pięciu sędziów.
- (3) Sąd Najwyższy:
- (a) posiada wyłączną jurysdykcję, jako sąd I instancji, w zakresie rozpoznawania sporów dotyczących wyborów na urząd Prezydenta wynikających z art. 140; oraz
 - (b) Z zastrzeżeniem ust. 4 i 5, jest organem uprawnionym do rozpatrywania odwołań od orzeczeń:
 - (i) Sądu Apelacyjnego; oraz
 - (ii) każdego innego sądu lub trybunału przewidzianego ustawodawstwem krajowym.
- (4) Wniesienie odwołania¹¹⁰ od orzeczeń Sądu Apelacyjnego do Sądu Najwyższego przysługuje:
- (a) z mocy prawa w sprawach dotyczących wykładni lub stosowania postanowień niniejszej Konstytucji; oraz
 - (b) w innych przypadkach, w których Sąd Najwyższy albo Sąd Apelacyjny wydał orzeczenie w sprawie doniosłej dla ogółu społeczeństwa i interesu publicznego, z zastrzeżeniem postanowień ust. 5.
- (5) Orzeczenie Sądu Apelacyjnego, o którym mowa w ust. 4 pkt (b), może być przedmiotem rozpatrzenia przez Sąd Najwyższy, który orzeka o nieważności tego orzeczenia, jego zmianie albo utrzymaniu orzeczenia w mocy.
- (6) Na wniosek rządu, organu Państwa lub władz hrabstwa, Sąd Najwyższy może wydać opinię prawną o charakterze doradczym¹¹¹ w sprawach dotyczących hrabstw.

¹¹⁰ W oryg. *appeal*.

¹¹¹ W oryg. *advisory opinion*.

- (7) Wszystkie sądy, poza Sądem Najwyższym, są związane orzeczeniami Sądu Najwyższego.
- (8) Sąd Najwyższy ustanawia regulamin, na którego podstawie wykonuje swoją jurysdykcję.
- (9) Akt Parlamentu może określić szczegółowe wymogi funkcjonowania Sądu Najwyższego.

Sąd Apelacyjny

Artykuł 164

- (1) Ustanawia się Sąd Apelacyjny:
 - (a) składający się z liczby sędziów określonej aktem Parlamentu, nie mniejszej jednak niż dwunastu;
 - (b) którego organizację, ustrój i sposób działania określa akt Parlamentu.
- (2) Prezes Sądu Apelacyjnego jest wybierany przez sędziów Sądu Apelacyjnego spośród swojego grona.
- (3) Sąd Apelacyjny jest właściwy do rozpoznawania apelacji od orzeczeń:
 - (a) Wysokiego Sądu; oraz
 - (b) innego sądu lub trybunału przewidzianego aktem Parlamentu.

Wysoki Sąd

Artykuł 165

- (1) Ustanawia się Wysoki Sąd:
 - (a) składający się z sędziów, których liczbę określa akt Parlamentu; oraz
 - (b) którego organizację, ustrój i sposób działania określa akt Parlamentu.

- (2) Sędziowie Wysokiego Sądu wybierają spośród swego grona Pierwszego Sędziego¹¹².
- (3) Z zastrzeżeniem ust. 5, Wysoki Sąd:
- (a) posiada wyłączną jurysdykcję sądu I instancji w sprawach karnych i cywilnych;
 - (b) jest właściwy do odpowiedzi na pytanie prawne, czy prawo lub fundamentalna wolność zostały zanegowane, naruszone, złamane lub są zagrożone;
 - (c) jest właściwy do rozpoznania odwołania od wyroku trybunału powołanego mocą niniejszej Konstytucji w sprawie usunięcia danej osoby z urzędu, z wyjątkiem odwołania od wyroku trybunału powołanego na podstawie art. 144;
 - (d) odpowiada na pytania prawne dotyczące wykładni niniejszej Konstytucji, w tym:
 - (i) czy określony akt normatywny jest zgodny z niniejszą Konstytucją;
 - (ii) czy przewidziane niniejszą Konstytucją lub innym aktem normatywnym działania władz nie naruszają niniejszej Konstytucji;
 - (iii) spraw dotyczących działania organów Państwa wykonujących konstytucyjne uprawnienia wobec władz hrabstw oraz określonych konstytucyjnie stosunków między poszczególnymi szczeblami administracji centralnej; oraz
 - (iv) związane z konfliktem aktów normatywnych, o którym mowa w art. 191; oraz
 - (e) sprawuje jurysdykcję jako sąd I instancji oraz jako sąd apelacyjny zgodnie z przepisami prawa.
- (4) Sprawy, które sąd na podstawie ust. 3 pkt (b) lub (d) uznał za pytania prawne o istotnym znaczeniu, rozpoznawane są w składach sędziowskich o nieparzystej liczbie sędziów, nie mniejszej niż trzech, wyznaczanych przez Szefa Wymiaru Sprawiedliwości.

¹¹² W oryg. *Principal Judge*.

- (5) Wysoki Sąd nie jest właściwy w sprawach:
- (a) zastrzeżonych do wyłącznej jurysdykcji Sądu Najwyższego, z mocy niniejszej Konstytucji; lub
 - (b) pozostających w jurysdykcji innych sądów określonych w art. 162 ust. 2.
- (6) Wysoki Sąd sprawuje nadzór orzeczniczy nad sądami niższej instancji oraz nadzoruje działania podmiotów, ciał kolegialnych, organów władzy wykonujących funkcję sądowniczą albo quasi-sądowniczą¹¹³, z wyłączeniem nadzoru nad sądami wyższej instancji.
- (7) Mając na względzie realizację postanowień ust. 6, Wysoki Sąd może wezwać podległe sądy, podmioty, ciała kolegialne lub organy władzy, o których mowa w ust. 6, do przekazania mu akt sprawy postępowania będącego w toku i wydać zalecenie właściwego rozpatrzenia sprawy albo wytyczne, mając na uwadze potrzebę rzetelnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Powołanie Szefa Wymiaru Sprawiedliwości, Zastępcy Szefa Wymiaru Sprawiedliwości i innych sędziów

Artykuł 166

- (1) Prezydent powołuje:
- (a) Szefa Wymiaru Sprawiedliwości oraz zastępcę Szefa Wymiaru Sprawiedliwości, zgodnie z rekomendacją Komisji Służby Sądowniczej i po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Narodowe; oraz
 - (b) pozostałych sędziów, zgodnie z rekomendacją Komisji Służby Sądowniczej.
- (2) Sędzia sądu wyższej instancji powoływany jest spośród osób, które:
- (a) uzyskały dyplom ukończenia studiów prawniczych wydany przez oficjalnie uznany¹¹⁴ uniwersytet lub są uprawnione

¹¹³ W oryg. *quasi-judicial function*.

¹¹⁴ W oryg. *recognised university*.

do występowania przed Wysokim Sądem bądź posiadają równorzędne kwalifikacje w ramach systemu *common law*;

- (b) posiadają doświadczenie określone w ust. 3–6, niezależnie od tego czy zostało ono nabyte w Kenii, czy w ramach systemu *common law* innych państw należących do Wspólnoty Narodów; oraz
 - (c) wyróżniają się nieskazitelnym charakterem, wysokimi kwalifikacjami moralnymi, prawością oraz bezstronnością.
- (3) Szef Wymiaru Sprawiedliwości oraz inni sędziowie Sądu Najwyższego powoływani są spośród osób:
- (a) posiadających co najmniej piętnastoletnie doświadczenie na stanowisku sędziego sądu wyższej instancji; lub
 - (b) posiadających co najmniej piętnastoletnie doświadczenie jako wybitni pracownicy naukowcy, funkcjonariusze sądowi lub praktykujący prawnicy bądź też takie doświadczenie w innych odpowiednich obszarach związanych z prawem; oraz
 - (c) spełniających wymogi określone w pkt (a) i (b) łącznie w okresie piętnastu lat.
- (4) Sędzia Sądu Apelacyjnego powoływany jest spośród osób:
- (a) posiadających co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie na stanowisku sędziego sądu wyższej instancji; lub
 - (b) posiadających co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie jako wybitni pracownicy naukowcy lub praktykujący prawnicy bądź też takie doświadczenie w innych odpowiednich obszarach związanych z prawem; oraz
 - (c) spełniających wymogi określone w pkt (a) i (b), łącznie w okresie dziesięciu lat.
- (5) Sędzia Wysokiego Sądu powoływany jest spośród osób:
- (a) posiadających co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie na stanowisku sędziego sądu wyższej instancji lub wysoкокwalifikowanego sędziego magistrackiego; lub

- (b) posiadających co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie jako wybitni pracownicy naukowcy lub praktykujący prawnicy bądź też takie doświadczenie w innych odpowiednich obszarach związanych z prawem; oraz
- (c) spełniających wymogi określone w pkt (a) i (b), łącznie w okresie dziesięciu lat.

Kadencja Szefa Wymiaru Sprawiedliwości oraz innych sędziów

Artykuł 167

- (1) Sędzia przechodzi w stan spoczynku z dniem ukończenia siedemdziesiątego roku życia, może jednak zdecydować o przejściu w stan spoczynku w dowolnym momencie po ukończeniu sześćdziesięciu pięciu lat.
- (2) Szef Wymiaru Sprawiedliwości sprawuje urząd przez okres nie dłuższy niż dziesięć lat albo do czasu przejścia w stan spoczynku, w zależności od tego co nastąpi wcześniej.
- (3) Jeżeli kadencja Szefa Wymiaru Sprawiedliwości upływa przed dniem przejścia w stan spoczynku, zgodnie z ust. 1 może on dalej pełnić funkcję sędziego Sądu Najwyższego.
- (4) Jeżeli w dniu wygaśnięcia kadencji Szefa Wymiaru Sprawiedliwości podejmie on – na podstawie ust. 3 – decyzję o dalszym pełnieniu funkcji sędziego Sądu Najwyższego, a na stanowisko Szefa Wymiaru Sprawiedliwości – na podstawie art. 166 ust. 1 – zostanie wybrany następcą, to mimo iż w następstwie jego powołania może ulec zwiększeniu ustawowo określona liczba sędziów Sądu Najwyższego, zaistniały stan nie będzie traktowany jako przekroczenie dozwolonej liczby sędziów Sądu Najwyższego.
- (5) Szef Wymiaru Sprawiedliwości oraz każdy inny sędzia mogą zrezygnować ze stanowiska poprzez złożenie pisemnego powiadomienia na ręce Prezydenta.

Usunięcie z urzędu

Artykuł 168

- (1) Sędzia sądu wyższej instancji może zostać usunięty z urzędu wyłącznie na podstawie:
 - (a) stwierdzenia psychicznej lub fizycznej niezdolności do sprawowania urzędu;
 - (b) naruszenia kodeksu etyki dotyczącego sędziów sądów wyższej instancji, określonego aktem Parlamentu;
 - (c) wszczęcia procedury upadłości;
 - (d) nieudolności; lub
 - (e) rażącego wykroczenia lub niegodnego zachowania się.
- (2) Procedura usunięcia sędziego z zajmowanego urzędu może być wszczęta wyłącznie przez Komisję Służby Sądowniczej, działającą z inicjatywy własnej albo na podstawie petycji złożonej do Komisji.
- (3) Petycja do Komisji Służby Sądowniczej, o której mowa w ust. 2, winna być złożona na piśmie wraz z uzasadnieniem przedstawiającym powody usunięcia sędziego z urzędu.
- (4) Komisja Służby Sądowniczej rozpatruje petycję i jeżeli uzna, że zawiera ona przesłanki uzasadniające usunięcie sędziego z urzędu na podstawie ust. 1, przesyła petycję Prezydentowi.
- (5) Po otrzymaniu petycji Prezydent w ciągu czternastu dni podejmuje decyzję o zawieszeniu sędziego w pełnieniu funkcji, a następnie, działając zgodnie z zaleceniem Komisji Służby Sądowniczej:
 - (a) w sprawie usunięcia z urzędu Szefa Wymiaru Sprawiedliwości – powołuje trybunał, w którego skład wchodzi:
 - (i) Przewodniczący Zgromadzenia Narodowego jako przewodniczący trybunału;
 - (ii) trzech sędziowie sądu wyższej instancji orzekający w ramach systemu *common law*;

- (iii) adwokat z co najmniej piętnastoletnią praktyką; oraz
 - (iv) dwie inne osoby posiadające doświadczenie w sprawach publicznych;
- (b) w sprawie usunięcia z urzędu sędziego Sądu Najwyższego – powołuje trybunał, w którego skład wchodzi:
- (i) przewodniczący i trzech członków wybranych spośród osób, które sprawują lub sprawowały urząd sędziego sądu wyższej instancji albo posiadają kwalifikacje wymagane do powołania na ten urząd i w okresie trzech lat poprzedzających rozpatrzenie sprawy usunięcia sędziego, nie były członkami Komisji Służby Sądowniczej;
 - (ii) adwokat z co najmniej piętnastoletnią praktyką; oraz
 - (iii) dwie inne osoby posiadające doświadczenie w sprawach publicznych.
- (6) niezależnie od postanowień art. 160 ust. 4 sędzia, zawieszony w pełnieniu funkcji zgodnie z ust. 5, jest uprawniony do otrzymywania połowy należnego wynagrodzenia i świadczeń do czasu wydania decyzji o usunięciu albo przywróceniu na urząd sędziego.
- (7) Trybunał powołany na podstawie postanowień ust. 5:
- (a) przyjmuje regulamin obrad, o którym mowa w ust. 10; oraz
 - (b) rozpatruje i niezwłocznie przedstawia Prezydentowi rozstrzygnięcie w tej sprawie wraz z wiążącym zaleceniem.
- (8) Sędzia, który czuje się pokrzywdzony rozstrzygnięciem trybunału podjętym na podstawie niniejszego artykułu, może wnieść odwołanie do Sądu Najwyższego w ciągu dziesięciu dni od przedstawienia przez trybunał decyzji w jego sprawie.
- (9) Prezydent podejmuje działanie zgodnie z zaleceniami trybunału:
- (a) po upływie terminu przewidzianego na złożenie apelacji, o którym mowa w ust. 8, gdy nie wniesiono apelacji w tej sprawie;

- (b) w przypadku złożenia apelacji zgodnie z ust. 8 – po wyczerpaniu środków odwoławczych i ostatecznym rozstrzygnięciu podtrzymującym rozstrzygnięcie trybunału w tej sprawie.
- (10) Parlament określa w ustawie zasady i tryb działania trybunału powołanego na podstawie postanowień niniejszego artykułu.

CZĘŚĆ 3 – SĄDY NIŻSZEJ INSTANCJI

Sądy niższej instancji

Artykuł 169

- (1) Sądami niższej instancji są:
- (a) sądy magistralne¹¹⁵;
 - (b) sądy kadich;
 - (c) sądy wojskowe¹¹⁶; oraz
 - (d) sąd albo trybunał miejscowy ustanowiony aktem Parlamentu, inny niż powołany mocą art. 162 ust. 2.
- (2) Parlament określa w ustawie zakres działania, zadania i kompetencje sądów ustanowionych na podstawie ust. 1.

Sądy kadich

Artykuł 170

- (1) Powołuje się Najwyższego Kadiego¹¹⁷ oraz kadich, których liczbę może określić akt Parlamentu, jednak nie mniej niż trzech.
- (2) Na stanowisko kadiego powołuje się osobę, która:
- (a) jest muzułmaninem¹¹⁸; oraz

¹¹⁵ W oryg. *Magistrates courts*.

¹¹⁶ W oryg. *Courts Martial*.

¹¹⁷ W oryg. *Chief Kadhi*.

¹¹⁸ W oryg. *professes the Muslim religion*.

- (b) posiada wiedzę w dziedzinie prawa muzułmańskiego stosowanego przez różne odłamy islamu, która, w opinii Komisji Służby Sądowniczej, uprawnia do sprawowania urzędu sędziego w sądzie kadich.
- (3) Parlament tworzy sądy kadich, których właściwość, zadania i kompetencje określa akt normatywny, z zastrzeżeniem ust. 5.
- (4) Najwyższy Kadi oraz inni kadiowie lub Najwyższy Kadi i kadiowie w liczbie określonej aktem Parlamentu – nie mniejszej niż trzech, są uprawnieni do sprawowania władzy sądowniczej na terytorium Kenii.
- (5) Właściwość sądów kadich ograniczona jest do rozpoznawania zgodnie z prawem muzułmańskim spraw dotyczących stanu cywilnego, małżeństwa, rozwodu i dziedziczenia w postępowaniach, w których strony są wyznania muzułmańskiego i podlegają jurysdykcji sądów kadich.

CZEŚĆ 4 – KOMISJA SŁUŻBY SĄDOWNICZEJ

Utworzenie Komisji Służby Sądowniczej

Artykuł 171

- (1) Ustanawia się Komisję Służby Sądowniczej.
- (2) W skład Komisji Służby Sądowniczej wchodzi:
 - (a) Szef Wymiaru Sprawiedliwości jako przewodniczący Komisji;
 - (b) sędzia Sądu Najwyższego wybrany przez sędziów Sądu Najwyższego;
 - (c) sędzia Sądu Apelacyjnego wybrany przez sędziów Sądu Apelacyjnego;
 - (d) sędzia Wysokiego Sądu i sędzia magistracki, z których jeden winien być kobietą, a drugi mężczyzną, wspólnie wybrani przez zgromadzenie sędziów oraz sędziów magistrackich;
 - (e) Rzecznik Interesu Publicznego;

- (f) dwaj adwokaci, z których jeden jest kobietą, a drugi mężczyzną, z co najmniej piętnastoletnim doświadczeniem wybrani przez członków organizacji¹¹⁹ ustawowo powołanej do reprezentowania adwokatów i odpowiedzialnej za zgodne z normami etyki zawodowej wykonywanie zawodu adwokata;
 - (g) osoba wskazana przez Komisję Służby Publicznej; oraz
 - (h) kobieta i mężczyzna niebędący prawnikami reprezentujący interes publiczny, powoływani przez Prezydenta za zgodą Zgromadzenia Narodowego.
- (3) Funkcję Sekretarza Komisji pełni Szef Administracji Sądowej.
- (4) Członkowie Komisji – z wyjątkiem Szefa Wymiaru Sprawiedliwości i Rzecznika Interesu Publicznego, którzy winni pozostawać na stanowisku – sprawują urząd przez pięć lat i mogą zostać wybrani ponownie na okres kolejnych pięciu lat.

Zadania Komisji Służby Sądowniczej

Artykuł 172

- (1) Komisja Służby Sądowniczej wspiera i tworzy warunki dla niezawisłości sądownictwa i jego odpowiedzialności za sprawowanie wymiaru sprawiedliwości oraz sprawne, skuteczne oraz przejrzyste jego funkcjonowanie poprzez:
- (a) rekomendowanie Prezydentowi kandydatur na stanowiska sędziów;
 - (b) kontrolowanie i formułowanie zaleceń dotyczących warunków pracy:
 - (i) sędziów i funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości, z wyjątkiem wynagrodzeń; oraz
 - (ii) urzędników sądowych;
 - (c) powoływanie na stanowisko, przyjmowanie skarg, prowadzenie dochodzeń, usuwanie z urzędu lub podejmowanie innych

¹¹⁹ W oryg. *statutory body*.

środków dyscyplinarnych wobec referendarzy sądowych¹²⁰, sędziów magistrackich oraz innych funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości, a także urzędników sądowych, w trybie określonym aktem Parlamentu;

- (d) przygotowanie i wdrażanie programów kształcenia ustawicznego i szkoleń sędziów oraz funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości; oraz
 - (e) doradzanie rządowi w zakresie poprawy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.
- (2) W wykonywaniu swoich zadań Komisja:
- (a) kieruje się zasadą równego dostępu i przejrzystości procedur powoływania funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości i urzędników sądowych; oraz
 - (b) promuje równość płci.

Fundusz Sądowy¹²¹

Artykuł 173

- (1) Tworzy się fundusz, zwany Funduszem Sądowym, administrowany przez Szefa Administracji Sądowej.
- (2) Środki z Funduszu przeznacza się na pokrycie kosztów administracyjnych funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz na inne cele związane ze sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości.
- (3) W każdym roku budżetowym Szef Administracji Sądowej przygotowuje preliminarz wydatków na kolejny rok i przedkłada go Zgromadzeniu Narodowemu do zatwierdzenia.
- (4) Po zatwierdzeniu preliminarza przez Zgromadzenie Narodowe, wydatki związane z funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości są pokrywane z środków Funduszu Skonsolidowanego przekazywanych bezpośrednio do Funduszu Sądowego.
- (5) Parlament określa w ustawie zasady funkcjonowania Funduszu.

¹²⁰ W orygu. *registrars*.

¹²¹ W orygu. *Judiciary Fund*.

DEWOLUCJA WŁADZY

Rozdział jedenasty

DEWOLUCJA WŁADZY¹²²

CZEŚĆ 1 – CELE I ZASADY DEWOLUCJI

Cele dewolucji

Artykuł 174

Dewolucja władzy ma na celu:

- (a) wspieranie demokratycznego i odpowiedzialnego sprawowania władzy;
- (b) umacnianie jedności narodowej poprzez poszanowanie różnorodności;
- (c) przekazanie uprawnień samorządowych Narodowi i zwiększanie jego udziału w wykonywaniu władztwa państwowego oraz w podejmowaniu decyzji go dotyczących;
- (d) uznanie praw wspólnot do zarządzania własnymi sprawami oraz ich prawa do rozwoju;
- (e) ochronę i wspieranie interesów oraz praw mniejszości, a także marginalizowanych wspólnot;
- (f) wspieranie społecznego i gospodarczego rozwoju oraz zapewnienie bezpośredniego i łatwego dostępu do usług publicznych na terytorium Kenii;
- (g) zapewnienie sprawiedliwego podziału narodowych i lokalnych zasobów Kenii;
- (h) stwarzanie dogodnych warunków do decentralizacji¹²³ ze stolicy Kenii organów Państwa, ich zadań i świadczonych przez nie usług;
- (i) wzmacnianie mechanizmów gwarantujących zachowanie równowagi politycznej oraz podziału władz.

¹²² W oryg. *devolved government*.

¹²³ W oryg. *decentralisation*.

Zasady przekazywania władzy

Artykuł 175

Władze hrabstw ustanowione mocą niniejszej Konstytucji kierują się następującymi zasadami:

- (a) władze hrabstw funkcjonują na zasadach demokratycznych i na zasadzie podziału władzy;
- (b) władze hrabstw wyposaża się w stałe źródła dochodów, które umożliwiają zarządzanie i skuteczne świadczenie usług; oraz
- (c) nie więcej niż dwie trzecie członków organów przedstawicielskich władz hrabstw winna być tej samej płci.

CZĘŚĆ 2 – WŁADZE HRABSTW

Władze hrabstw

Artykuł 176

- (1) Władze każdego hrabstwa tworzą: zgromadzenie hrabstwa i władze wykonawcze.
- (2) Władze każdego hrabstwa winny decentralizować swoje zadania i świadczenie usług wszędzie tam, gdzie jest to efektywne i możliwe do wykonania.

Członkostwo w zgromadzeniu hrabstwa

Artykuł 177

- (1) W skład zgromadzenia hrabstwa wchodzi:
 - (a) członkowie wybierani co pięć lat w dniu wyborów do Parlamentu, to jest w drugi wtorek sierpnia, przez wyborców zarejestrowanych w jednomandatowych okręgach wyborczych;
 - (b) członkowie zajmujący miejsca specjalne, gwarantujący, iż nie więcej niż dwie trzecie członków zgromadzenia jest tej samej płci;

- (c) członkowie będący przedstawicielami grup marginalizowanych, w tym osoby niepełnosprawne i młodzież, o których mowa w akcie Parlamentu; oraz
 - (d) Przewodniczący, będący członkiem *ex officio*.
- (2) W każdym przypadku członkowie, o których mowa w ust. 1 pkt (b) i (c), są nominowani przez partie polityczne proporcjonalnie do liczby miejsc uzyskanych przez nie w wyborach w danym hrabstwie zgodnie z pkt (a) niniejszego artykułu i zgodnie z art. 90.
- (3) Obsadzanie miejsc specjalnych na podstawie ust. 1 pkt (b) odbywa się po ogłoszeniu wyników wyborów w poszczególnych okręgach¹²⁴.
- (4) Zgromadzenie hrabstwa jest wybierane na okres pięciu lat.

Przewodniczący zgromadzenia hrabstwa

Artykuł 178

- (1) Zgromadzenie hrabstwa wybiera Przewodniczącego spoza grona swoich członków.
- (2) Posiedzeniom zgromadzenia hrabstwa przewodniczy:
- (a) Przewodniczący zgromadzenia; lub
 - (b) inny członek zgromadzenia wybrany przez zgromadzenie, w przypadku nieobecności Przewodniczącego.
- (3) Parlament określa w ustawie tryb wyboru i usunięcia z funkcji Przewodniczącego zgromadzenia hrabstwa.

Komitety wykonawcze hrabstw

Artykuł 179

- (1) Władzę wykonawczą w hrabstwie sprawuje i wykonuje komitet wykonawczy hrabstwa.

¹²⁴ W oryg. *ward*.

- (2) W skład komitetu wykonawczego hrabstwa wchodzi:
 - (a) gubernator hrabstwa¹²⁵ i wicegubernator hrabstwa; oraz
 - (b) członkowie powołani przez gubernatora hrabstwa za zgodą zgromadzenia spośród osób, które nie są członkami zgromadzenia.
- (3) Liczba członków powołanych na podstawie ust. 2 pkt (b) nie może przekroczyć:
 - (a) jednej trzeciej ogólnej liczby członków zgromadzenia hrabstwa, jeżeli zgromadzenie liczy mniej niż trzydziestu członków; albo
 - (b) dziesięciu, jeżeli zgromadzenie liczy trzydziestu lub więcej członków.
- (4) Gubernator hrabstwa i wicegubernator hrabstwa pełnią odpowiednio funkcję przewodniczącego i wiceprzewodniczącego organu władzy wykonawczej¹²⁶.
- (5) W przypadku nieobecności gubernatora hrabstwa jego funkcje pełni wicegubernator.
- (6) Członkowie komitetu wykonawczego hrabstwa odpowiadają przed gubernatorem hrabstwa za wykonanie zadań i korzystanie z uprawnień.
- (7) W przypadku opróżnienia urzędu gubernatora hrabstwa, członkowie komitetu wykonawczego powołani na podstawie ust. 2 pkt (b) zaprzestają pełnienia funkcji.

Wybór gubernatora hrabstwa i wicegubernatora hrabstwa

Artykuł 180

- (1) Gubernator hrabstwa jest wybierany co pięć lat w wyborach bezpośrednich przez wyborców zarejestrowanych w danym hrabstwie, w dniu wyborów do Parlamentu, to jest w drugi wtorek sierpnia.

¹²⁵ W oryg. *county governor*.

¹²⁶ W oryg. *chief executive and deputy chief executive of the county*.

- (2) Prawo wybieralności na urząd gubernatora hrabstwa przysługuje osobom, które spełniają wymogi do bycia wybranym do zgromadzenia hrabstwa.
- (3) W przypadku zgłoszenia tylko jednego kandydata w wyborach na urząd gubernatora, uznaje się go za wybranego na urząd gubernatora.
- (4) W przypadku zgłoszenia dwóch lub większej liczby kandydatów, przeprowadza się wybory w hrabstwie, a urząd gubernatora obejmuje kandydat, który uzyskał największą liczbę głosów.
- (5) Kandydat biorący udział w wyborach na urząd gubernatora wskazuje osobę spełniającą kryteria wyboru na urząd gubernatora, jako kandydata na wicegubernatora.
- (6) Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic nie przeprowadza odrębnych wyborów na urząd wicegubernatora hrabstwa, ale ogłasza wybór kandydata, który został uprzednio wskazany przez osobę wybraną na urząd gubernatora.
- (7) Nie można pełnić urzędu:
 - (a) gubernatora hrabstwa – dłużej niż przez dwie kadencje; lub
 - (b) wicegubernatora hrabstwa – dłużej niż przez dwie kadencje.
- (8) Mając na względzie postanowienia ust. 7, osobę, która objęła urząd gubernatora uznaje się za sprawującą urząd przez okres pełnej kadencji, z zastrzeżeniem art. 182 ust. 3 pkt (b).

Usunięcie z urzędu gubernatora hrabstwa

Artykuł 181

- (1) Gubernator hrabstwa może zostać usunięty z urzędu z powodu:
 - (a) rażącego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych;
 - (b) zaistnienia poważnych przesłanek, by sądzić, że gubernator hrabstwa popełnił przestępstwo w rozumieniu prawa krajowego lub międzynarodowego;

- (c) nadużycia uprawnień lub popełnienia rażącego wykroczenia; lub
 - (d) fizycznej lub psychicznej niezdolności do sprawowania urzędu gubernatora hrabstwa.
- (2) Parlament określa w ustawie tryb wyboru i usunięcia z urzędu gubernatora hrabstwa z powodów wymienionych w ust. 1.

Opróżnienie urzędu gubernatora hrabstwa

Artykuł 182

- (1) Urząd gubernatora hrabstwa uznaje się za opróżniony w przypadku:
- (a) śmierci gubernatora;
 - (b) złożenia na piśmie rezygnacji na ręce Przewodniczącego zgromadzenia hrabstwa;
 - (c) utraty prawa wybieralności na urząd gubernatora zgodnie z art. 180 ust. 2;
 - (d) skazania gubernatora za przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności na okres co najmniej dwunastu miesięcy; albo
 - (e) usunięcia gubernatora z urzędu na podstawie postanowień niniejszej Konstytucji.
- (2) W przypadku opróżnienia urzędu gubernatora hrabstwa, urząd ten, na okres pozostały do zakończenia kadencji, obejmuje wicegubernator.
- (3) Jeżeli osoba obejmuje urząd gubernatora hrabstwa na podstawie ust. 2, to mając na względzie postanowienia art. 180 ust. 7, uznaje się, że osoba ta:
- (a) sprawowała urząd gubernatora hrabstwa przez pełną kadencję – jeżeli w dniu objęcia urzędu do dnia przeprowadzenia regularnych wyborów zgodnie z art. 180 ust. 1, pozostało więcej niż dwa i pół roku; albo
 - (b) nie sprawowała urzędu gubernatora hrabstwa przez okres kadencji – w pozostałych przypadkach.

- (4) W przypadku opróżnienia urzędu gubernatora hrabstwa i urzędu zastępcy gubernatora hrabstwa oraz, gdy wicegubernator jest niezdolny do sprawowania urzędu, urząd gubernatora sprawuje Przewodniczący zgromadzenia hrabstwa.
- (5) W przypadku opróżnienia urzędu z powodów przewidzianych w ust. 4, wybory na urząd gubernatora hrabstwa przeprowadza się w ciągu sześćdziesięciu dni od objęcia stanowiska gubernatora przez przewodniczącego zgromadzenia.
- (6) Osoba obejmująca urząd gubernatora hrabstwa na podstawie niniejszego artykułu, jeżeli nie została usunięta z urzędu na podstawie niniejszej Konstytucji, sprawuje urząd do czasu objęcia urzędu przez nowo wybranego gubernatora w wyborach przeprowadzonych na podstawie art. 180 ust. 1.

Kompetencje komitetu wykonawczego hrabstwa

Artykuł 183

- (1) Komitet wykonawczy hrabstwa:
 - (a) wdraża akty normatywne hrabstw;
 - (b) wdraża na obszarze hrabstwa ustawodawstwo krajowe w zakresie określonym przepisami prawa;
 - (c) kieruje i koordynuje wykonywaniem zadań przez administrację hrabstw i jej jednostki; oraz
 - (d) wykonuje inne zadania powierzone niniejszą Konstytucją lub przez ustawodawstwo krajowe.
- (2) Komitet wykonawczy hrabstwa może przygotować projekty rozwiązań legislacyjnych¹²⁷ i przedstawiać je zgromadzeniu hrabstwa do rozpatrzenia.
- (3) Komitet wykonawczy hrabstwa regularnie składa zgromadzeniu hrabstwa wyczerpujące sprawozdania ze spraw dotyczących hrabstwa.

¹²⁷ W oryg. *proposed legislation*.

Obszary zurbanizowane i miasta

Artykuł 184

- (1) Ustawodawstwo krajowe określa sposób zarządzania i gospodarowania obszarami zurbanizowanymi oraz miastami, w szczególności:
 - (a) ustanawia kryteria klasyfikacji obszarów jako obszary zurbanizowane i miasta;
 - (b) ustanawia zasady zarządzania i gospodarowania obszarami zurbanizowanymi i miastami; oraz
 - (c) zapewnia udział mieszkańców w zarządzaniu obszarami zurbanizowanymi i miastami.
- (2) Ustawodawstwo krajowe, o którym mowa w ust. 1, może określać mechanizmy wyodrębnienia innych kategorii obszarów zurbanizowanych i miast oraz sposoby zarządzania nimi.

Władza ustawodawcza zgromadzenia hrabstwa

Artykuł 185

- (1) Władza ustawodawcza w hrabstwie należy do zgromadzenia hrabstwa i jest przez nie sprawowana.
- (2) Zgromadzenie hrabstwa uchwała akty normatywne niezbędne dla skutecznego wykonywania zadań i realizacji władztwa przez władze hrabstw lub z nimi powiązane, w zakresie określonym w Załączniku czwartym.
- (3) Zgromadzenie hrabstwa, szanując zasadę podziału władz, sprawuje nadzór nad komitetem wykonawczym i innymi organami władzy wykonawczej hrabstwa.
- (4) Zgromadzenie hrabstwa może otrzymywać i zatwierdzać plany oraz wytyczne polityki w zakresie:
 - (a) gospodarowania zasobami hrabstwa i ich wykorzystania; oraz
 - (b) rozwijania infrastruktury i instytucji hrabstw oraz administrowania nimi.

CZĘŚĆ 3 – ZADANIA I KOMPETENCJE WŁADZ HRABSTW

Rozgraniczenie zadań i uprawnień władz centralnych i władz hrabstw

Artykuł 186

- (1) Z wyjątkiem przypadków określonych w niniejszej Konstytucji, zadania i uprawnienia władz centralnych i władz hrabstw zostały określone w Załączniku czwartym.
- (2) Zadania lub uprawnienia przyznane władzom więcej niż jednego szczebla, uznaje się za wspólne zadania i uprawnienia tych szczebli władz.
- (3) Zadania lub uprawnienia, które nie zostały mocą niniejszej Konstytucji lub ustaw przyznane hrabstwom, należą do uprawnień i zadań władzy centralnej.
- (4) W celu zagwarantowania większej pewności w tej sprawie, Parlament może uregulować inne materie dotyczące Republiki.

Przekazywanie zadań i uprawnień pomiędzy władzami poszczególnych szczebli

Artykuł 187

- (1) Zadanie lub uprawnienie władzy jednego szczebla może zostać przekazane władzy innego szczebla na mocy porozumienia stron, gdy:
 - (a) zadanie lub uprawnienie będzie skuteczniej realizowane lub wykonywane przez przejmujący je organ władzy; oraz
 - (b) przekazanie zadania lub uprawnienia nie jest zabronione aktami normatywnymi, na podstawie których zadanie to lub uprawnienie ma być realizowane lub wykonywane.
- (2) Przekazując zadania lub uprawnienia władzy jednego szczebla na rzecz władzy innego szczebla:

- (a) zawiera się porozumienie o przekazaniu niezbędnych środków na wykonywanie zadań i realizację uprawnień, które zostały przekazane;
- (b) odpowiedzialność konstytucyjną za wykonywanie zadania lub uprawnienia ponosi organ władzy określony w Załączniku czwartym.

CZEŚĆ 4 – GRANICE HRABSTW

Granice hrabstw

Artykuł 188

- (1) Granice hrabstw mogą zostać zmienione wyłącznie uchwałą:
 - (a) rekomendowaną przez niezależną komisję, powołaną w tym celu przez Parlament; oraz
 - (b) podjętą przez:
 - (i) Zgromadzenie Narodowe – większością co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia; oraz
 - (ii) Senat – większością co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby reprezentantów hrabstw.
- (2) Dokonując zmiany granic hrabstw, należy mieć na względzie:
 - (a) gęstość zaludnienia i trendy demograficzne;
 - (b) infrastrukturę realizującą fizyczne i społeczne potrzeby ludzkie¹²⁸;
 - (c) więzi historyczne i kulturowe;
 - (d) koszty administracji;
 - (e) opinie wspólnot, których dotyczy zmiana;
 - (f) cele dewolucji władzy; oraz
 - (g) uwarunkowania geograficzne.

¹²⁸ W oryg. *physical and human infrastructure*.

CZĘŚĆ 5 – STOSUNKI MIĘDZY WŁADZAMI

Współpraca między władzami centralnymi a władzami hrabstw

Artykuł 189

- (1) Władza każdego szczebla:
 - (a) realizuje przydzielone zadania oraz wykonuje przyznane uprawnienia z poszanowaniem funkcjonalnej i instytucjonalnej integralności władz innego szczebla oraz z poszanowaniem konstytucyjnego statusu i instytucji władz innego szczebla, a w przypadku władz hrabstw – stosunków między organami hrabstw;
 - (b) pomaga, wspiera, doradza a w razie potrzeby wdraża akty normatywne władz innego szczebla; oraz
 - (c) współdziała z organami władz innego szczebla w celu wymiany informacji, koordynacji wspólnych działań, administrowania oraz rozwoju.
- (2) Władze każdego szczebla i wyspecjalizowane organy władz hrabstw, kierując się potrzebą współdziałania w wykonywaniu zadań i kompetencji, mogą tworzyć wspólne komisje i organy.
- (3) W przypadku sporu kompetencyjnego organy władz będące stronami sporu dokładają wszelkich starań w celu jego rozwiązania, stosując procedury przewidziane ustawodawstwem krajowym.
- (4) Ustawodawstwo krajowe określa procedury rozstrzygnięcia sporów kompetencyjnych między władzami poszczególnych szczebli z wykorzystaniem mechanizmów alternatywnego rozstrzygnięcia sporów – negocjacji, mediacji oraz arbitrażu.

Wsparcie dla władz hrabstw

Artykuł 190

- (1) Parlament w drodze ustawy zapewnia władzom hrabstw właściwe wsparcie, gwarantujące wykonywanie przez nie zadań.

- (2) Władze hrabstw prowadzą politykę finansową zgodnie z wymogami określonymi ustawą.
- (3) Parlament określa w ustawie zakres interwencji władz centralnych w przypadku, gdy władze hrabstwa:
 - (a) są niezdolne do realizowania swoich zadań; lub
 - (b) nie prowadzą polityki finansowej zgodnej z wymogami określonymi ustawą.
- (4) Ustawa, o której mowa w ust. 3, w szczególnych przypadkach może upoważniać rząd krajowy:
 - (a) do podjęcia odpowiednich kroków w celu zapewnienia wykonania zadań przez władze hrabstw i prowadzenia polityki finansowej zgodnej z wymogami określonymi ustawą; oraz
 - (b) w razie konieczności – do przejęcia odpowiedzialności za wykonywanie niezbędnych zadań.
- (5) Ustawa, o której mowa w ust. 3:
 - (a) przewiduje wymóg powiadomienia władz hrabstw o zamiarze podjęcia jakichkolwiek środków przez rząd krajowy;
 - (b) zezwala rządowi na podejmowanie środków jedynie w niezbędnym zakresie;
 - (c) w przypadku interwencji rządu – nakłada na niego wymóg podjęcia określonych środków mających na celu umożliwienie władzom hrabstwa wykonywanie zadań należących do ich zakresu działań;
 - (d) określa procedurę, na podstawie której Senat może podjąć decyzję o zaprzestaniu interwencji rządu krajowego.

Konflikt ustawodawstwa

Artykuł 191

- (1) Postanowienia niniejszego artykułu mają zastosowanie w przypadku konfliktu ustawodawstwa krajowego z ustawodawstwem

hrabstw w sprawach należących do wspólnych kompetencji władz obu szczebli.

- (2) Ustawodawstwo krajowe ma pierwszeństwo przed ustawodawstwem hrabstw, gdy:
 - (a) ustawodawstwo krajowe stosowane jest jednolicie na całym terytorium Kenii oraz spełniony został przynajmniej jeden z warunków określonych w ust. 3; lub
 - (b) ustawodawstwo krajowe ma na celu zapobieganie nieuzasadnionym działaniom organów władz hrabstwa, gdy:
 - (i) są one szkodliwe dla interesów Kenii w dziedzinie gospodarki, ochrony zdrowia bądź bezpieczeństwa lub innego hrabstwa; lub
 - (ii) utrudniają prowadzenie krajowej polityki gospodarczej.
- (3) Mając na uwadze ust. 2 pkt (a), winny być spełnione następujące przesłanki:
 - (a) ustawodawstwo krajowe reguluje sprawy, które nie mogą być przedmiotem unormowań prawnych poszczególnych hrabstw;
 - (b) ustawodawstwo krajowe reguluje sprawy, których realizacja na terenie całego kraju wymaga skutecznego i jednolitego unormowania, a jednolitość ustawodawstwa krajowego zapewnia się przez stanowienie:
 - (i) norm i standardów; bądź
 - (ii) wytycznych polityki krajowej; lub
 - (c) ustawodawstwo krajowe jest konieczne dla:
 - (i) utrzymania bezpieczeństwa narodowego;
 - (ii) utrzymania jedności gospodarczej;
 - (iii) ochrony wspólnego rynku w zakresie przepływu dóbr, usług, kapitału oraz siły roboczej;
 - (iv) wspierania wspólnych działań gospodarczych hrabstw;

- (v) wspierania równości szans i równego dostępu do usług publicznych; lub
 - (vi) ochrony środowiska.
- (4) Gdy żadna z przesłanek wymienionych w ust. 2 nie została spełniona, akty normatywne stanowione przez władze hrabstw mają pierwszeństwo przed ustawodawstwem krajowym.
- (5) W sprawach oczywistej kolizji przepisów aktów normatywnych ustanowionych przez władze różnych szczebli, sąd winien stosować interpretację racjonalną, pozwalającą unikać konfliktów wynikających z odmiennych interpretacji.
- (6) Wyrok sądu przyznający pierwszeństwo przepisowi aktu normatywnego władzy danego szczebla przed przepisem aktu normatywnego organu władzy innego szczebla, nie pociąga za sobą utraty mocy obowiązującej tego przepisu, a skutkuje jedynie brakiem zastosowania tego przepisu w zakresie orzeczonej niezgodności.

CZĘŚĆ 6 – ZAWIESZENIE ORGANÓW WŁADZ HRABSTW

Zawieszenie organów władz hrabstwa

Artykuł 192

- (1) Prezydent może zawiesić organy władz hrabstwa:
- (a) w nagłych przypadkach konfliktu wewnętrznego lub wojny;
 - (b) w innych wyjątkowych przypadkach.
- (2) Zawieszenie organów władz hrabstwa na podstawie ust. 1 pkt (b) może mieć miejsce, gdy niezależna komisja śledcza zbada zarzuty wobec organów władz hrabstwa, Prezydent uzna je za zasadne, a Senat wyrazi zgodę na zawieszenie.
- (3) W okresie zawieszenia organów władz hrabstwa, o którym mowa w niniejszym artykule, wszelkie działania związane

z wykonywaniem zadań przez organy władz hrabstwa winny być podejmowane w zakresie określonym aktem Parlamentu.

- (4) Senat może w dowolnym czasie zdecydować o zakończeniu okresu zawieszenia.
- (5) Okres zawieszenia, o którym mowa w niniejszym artykule, nie może być dłuższy niż dziewięćdziesiąt dni.
- (6) Po upływie okresu przewidzianego w ust. 5 przeprowadza się wybory do właściwych organów władz hrabstwa.

CZĘŚĆ 7 – POSTANOWIENIA OGÓLNE

Wymogi dotyczące wyboru kandydatów na członka zgromadzenia hrabstwa

Artykuł 193

- (1) Z zastrzeżeniem ust. 2, prawo bycia wybranym do zgromadzenia hrabstwa przysługuje osobie, która:
 - (a) została zarejestrowana jako wyborca;
 - (b) spełnia wymogi wykształcenia, norm moralnych i etycznych wynikających z niniejszej Konstytucji lub aktu Parlamentu; oraz
 - (c) bierze udział w wyborach jako:
 - (i) osoba zgłoszona przez partię polityczną; albo
 - (ii) kandydat niezależny, który uzyskał poparcie co najmniej pięciuset wyborców zarejestrowanych w danym okręgu wyborczym.
- (2) Do zgromadzenia hrabstwa nie może być wybrana osoba, która:
 - (a) jest funkcjonariuszem państwowym lub publicznym, z wyjątkiem członków zgromadzenia hrabstwa;
 - (b) w okresie pięciu lat poprzedzających dzień przeprowadzenia wyborów była członkiem Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic;

- (c) w okresie co najmniej dziesięciu lat poprzedzających dzień przeprowadzenia wyborów nie posiadała obywatelstwa Kenii;
 - (d) jest osobą o ograniczonej poczytalności;
 - (e) jest niewypłacalnym dłużnikiem;
 - (f) odbywała karę pozbawienia wolności przez okres co najmniej sześciu miesięcy; lub
 - (g) zgodnie z obowiązującym prawem, została uznana za winną przekroczenia uprawnień lub nadużycia jako funkcjonariusz państwowy lub publiczny lub w inny sposób naruszyła postanowienia Rozdziału szóstego.
- (3) Osoba nie może być pozbawiona prawa wybieralności do zgromadzenia hrabstwa na podstawie ust. 2, jeżeli nie zostały wyczerpane wszystkie możliwości apelacji lub ponownego rozpatrzenia sprawy przez sąd.

Utrata członkostwa w zgromadzeniu hrabstwa

Artykuł 194

- (1) Członkostwo w zgromadzeniu hrabstwa wygasa w przypadku:
- (a) śmierci członka zgromadzenia;
 - (b) nieobecności członka na ośmiu posiedzeniach zgromadzenia bez uzyskania pisemnej zgody Przewodniczącego Zgromadzenia na nieobecność oraz nieprzedstawienia zadowolającego usprawiedliwienia nieobecności;
 - (c) usunięcia ze zgromadzenia mocą postanowień niniejszej Konstytucji lub przepisów ustawy wykonującej postanowienia art. 80;
 - (d) pisemnej rezygnacji złożonej na ręce Przewodniczącego zgromadzenia;
 - (e) gdy po wyborze do zgromadzenia:
 - (i) członek partii politycznej zrezygnował z członkostwa albo uznaje się, że zrezygnował z członkostwa w partii,

- gdyż zaistniały przesłanki określone ustawą, o której mowa w ust. 2; albo
- (ii) będąc kandydatem niezależnym, wstąpił do partii politycznej;
 - (f) wygasła kadencja zgromadzenia; lub
 - (g) został pozbawiony prawa wybieralności do Zgromadzenia z przyczyn określonych w art. 193 ust. 2.
- (2) Parlament określa w ustawie kryteria, na podstawie których uznaje się, że członek partii politycznej zrezygnował z członkostwa w partii w rozumieniu ust. 1 pkt (e).

Uprawnienie zgromadzenia hrabstwa do wzywania świadków

Artykuł 195

- (1) Zgromadzenie hrabstwa lub jego komisje mają prawo wezwania osoby do stawienia się w celu złożenia zeznań lub dostarczenia informacji.
- (2) W celu realizacji postanowień ust. 1 zgromadzenie hrabstwa posiada takie same uprawnienia jak Wysoki Sąd do:
- (a) egzekwowania stawiennictwa świadków i przesłuchania ich pod przysięgą albo po złożeniu przez nich oświadczenia, bądź też przesłuchania w inny sposób;
 - (b) nałożenia obowiązku przedstawienia dokumentów; oraz
 - (c) wystąpienia o przesłuchanie lub żądania przesłuchania świadka za granicą.

Udział społeczeństwa, uprawnienia, przywileje i immunitety zgromadzenia hrabstwa

Artykuł 196

- (1) Zgromadzenie hrabstwa:
- (a) funkcjonuje w sposób jawny, a jego posiedzenia oraz posiedzenia jego komisji mają charakter publiczny; oraz

- (b) umożliwia udział i zaangażowanie członków społeczeństwa w proces stanowienia prawa oraz w inne kwestie proceduralne przez zgromadzenie i jego komisje.
- (2) Zgromadzenie hrabstwa nie może wykluczyć z udziału w posiedzeniach członków społeczeństwa lub przedstawicieli mediów, z wyjątkiem okoliczności, które zdaniem Przewodniczącego Izby uzasadniają wprowadzenie zakazu.
- (3) Parlament określa w ustawie uprawnienia, przywileje i immunitety zgromadzeń hrabstw ich komisji oraz członków.

Zasada równowagi płci i różnorodności w zgromadzeniu hrabstwa

Artykuł 197

- (1) W zgromadzeniu hrabstwa lub w komitecie wykonawczym hrabstwa, nie więcej niż dwie trzecie członków jest tej samej płci.
- (2) Parlament uchwali ustawę:
 - (a) zapewniającą odzwierciedlenie struktury wspólnoty oraz różnorodności kulturowej hrabstwa w zgromadzeniu tego hrabstwa i w komitecie wykonawczym hrabstwa; oraz
 - (b) określającą mechanizmy ochrony mniejszości w hrabstwach.

Władze hrabstwa w okresie przejściowym

Artykuł 198

W trakcie wyborów do zgromadzenia hrabstwa, o których mowa w niniejszym Rozdziale, komitet wykonawczy nie ulega rozwiązaniu i wykonuje funkcje administracyjne do chwili powołania po wyborach nowego komitetu wykonawczego.

Ogłaszanie aktów normatywnych hrabstw

Artykuł 199

- (1) Akty normatywne hrabstw nie wchodzą w życie, jeżeli nie zostały ogłoszone w dzienniku urzędowym „Gazette”.

- (2) Ustawodawstwo krajowe i ustawodawstwo hrabstw mogą określać dodatkowe wymogi ogłaszania aktów normatywnych hrabstw.

***Akty normatywne wykonujące postanowienia
niniejszego Rozdziału***

Artykuł 200

- (1) Parlament określa w ustawie wszelkie materie niezbędne i umożliwiające wprowadzenie w życie postanowień niniejszego Rozdziału.
- (2) W szczególności przepisy ustawy regulują:
- (a) zarządzanie miastem stołecznym, innymi miastami i obszarami zurbanizowanymi;
 - (b) przekazywanie zadań i kompetencji między szczeblami władzy, w tym uprawnień ustawodawczych ze szczebla centralnego do organów władz hrabstw;
 - (c) tryb wyboru albo powoływania na urząd oraz usunięcia z urzędu osób pełniących stanowiska w organach władz hrabstw oraz wymogów, jakie winni spełniać wyborcy i kandydaci;
 - (d) tryb procedowania przez zgromadzenia hrabstw i komitety wykonawcze, w tym przewodniczenia obradom, częstotliwość zwoływania posiedzeń, określanie kworum i sposób głosowania; oraz
 - (e) zawieszenie zgromadzeń hrabstw i komitetów wykonawczych.

FINANSE PUBLICZNE

Rozdział dwunasty

FINANSE PUBLICZNE

CZĘŚĆ 1 – ZASADY I STRUKTURA FINANSÓW PUBLICZNYCH

Zasady finansów publicznych

Artykuł 201

Następujące zasady są przewodnimi w tworzeniu finansów publicznych Republiki:

- (a) jawność i przejrzystość, w tym partycypacja społeczna w sprawach finansów;
- (b) wspieranie przez system finansów publicznych sprawiedliwego społeczeństwa, a w szczególności:
 - (i) sprawiedliwy podział obciążeń podatkowych;
 - (ii) równy podział przychodów krajowych między władze centralne a władze hrabstw; oraz
 - (iii) wydatkowanie środków wspierające zrównoważony rozwój kraju, uwzględniające specjalnie zabezpieczenie obszarów i grup marginalizowanych;
- (c) sprawiedliwy podział pomiędzy obecne a przyszłe pokolenia ciężarów i korzyści związanych z wykorzystaniem zasobów i z dłużeniem publicznym;
- (d) rozważne i rzetelne wydatkowanie środków publicznych; oraz
- (e) odpowiedzialne zarządzanie finansami i przejrzysta sprawozdawczość finansowa.

Sprawiedliwy podział dochodów krajowych

Artykuł 202

- (1) Dochód uzyskany na poziomie krajowym winien być dzielony sprawiedliwie między władze centralne a władze hrabstw.
- (2) Z dochodów krajowych władzom hrabstw mogą zostać przyznane – warunkowo bądź bezwarunkowo – dodatkowe środki.

Sprawiedliwy podział a akty normatywne o finansach publicznych

Artykuł 203

- (1) Dokonując sprawiedliwego podziału, określonego w art. 202 oraz w aktach normatywnych dotyczących władz hrabstwa, uchwalonych w wykonaniu postanowień niniejszego Rozdziału, należy mieć na względzie:
 - (a) interes narodowy;
 - (b) konieczność ustanowienia rezerw, mając na uwadze dług publiczny i inne zobowiązania państwa;
 - (c) potrzeby rządu krajowego, wynikające z obiektywnych przesłanek;
 - (d) konieczność zapewnienia władzom hrabstw środków na realizację powierzonych im zadań;
 - (e) możliwości budżetowe i skuteczność działań władz hrabstw;
 - (f) rozwój oraz inne potrzeby hrabstw;
 - (g) dysproporcje ekonomiczne w obrębie hrabstwa oraz między hrabstwami i potrzebę zmniejszania tych nierówności;
 - (h) konieczność działań mających na celu wyrównanie szans grup i obszarów defaworyzowanych;
 - (i) potrzebę osiągnięcia przez każde z hrabstw optymalnego poziomu dochodów oraz wspieranie hrabstw w optymalizacji ich zdolności dochodowej;

- (j) potrzebę stabilności i przewidywalności środków otrzymanych z podziału dochodów; oraz
 - (k) potrzebę elastycznego reagowania w sytuacjach kryzysowych i konieczność realizacji niezbędnych potrzeb potwierdzonych jednolitymi i obiektywnymi kryteriami.
- (2) Sprawiedliwy podział dochodu krajowego osiągniętego w danym roku budżetowym, w części przypadającej hrabstwom, nie może wynosić mniej niż piętnaście procent wszystkich dochodów zgromadzonych przez rząd krajowy.
- (3) Kwota, określona w ust. 2, obliczana jest na podstawie aktualnego sprawozdania o uzyskanych dochodach, przyjętego przez Zgromadzenie Narodowe.

Fundusz Wyrównawczy¹²⁹

Artykuł 204

- (1) Tworzy się Fundusz Wyrównawczy, do którego przekazuje się pół procenta dochodów uzyskanych przez rząd krajowy w danym roku budżetowym, obliczonych na podstawie aktualnego sprawozdania o uzyskanych dochodach, przyjętego przez Zgromadzenie Narodowe.
- (2) Rząd krajowy wykorzystuje środki Funduszu Wyrównawczego jedynie w celu zapewnienia podstawowych usług, w tym: wody, budowy dróg, placówek służby zdrowia, elektryfikacji na obszarach marginalizowanych w zakresie niezbędnym do osiągnięcia poziomu zbliżonego do poziomu usług, z jakich korzysta pozostała część społeczeństwa.
- (3) Rząd krajowy wykorzystuje środki Funduszu Wyrównawczego:
- (a) jedynie w takim zakresie, w jakim wydatki zostały przewidziane w projekcie ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów¹³⁰ przyjętej przez Parlament; oraz

¹²⁹ W oryg. *Equalisation Fund*.

¹³⁰ W oryg. *Appropriation Bill*.

- (b) bezpośrednio albo pośrednio w formie dotacji przyznawanych hrabstwom, w których istnieją marginalizowane wspólnoty.
- (4) Przyznanie środków z Funduszu podlega konsultacji z Komisją do Spraw Podziału Dochodu¹³¹, a jej stanowisko w tej sprawie Parlament rozpatruje przed uchwaleniem projektu ustawy o przyznaniu środków z Funduszu Wyrównawczego.
 - (5) Niewydatkowane w danym roku budżetowym środki z Funduszu Wyrównawczego są wydatkowane – zgodnie z postanowieniami ust. 2 i 3 – w następnym roku budżetowym.
 - (6) Niniejszy artykuł traci moc po upływie dwudziestu lat od dnia wejścia w życie Konstytucji, z zastrzeżeniem ust. 7.
 - (7) Parlament może uchwalić ustawę zawieszającą skutek ust. 6 na kolejny określony okres, z zastrzeżeniem ust. 8.
 - (8) Ustawę, o której mowa w ust. 7, uchwała się większością głosów ponad połowy wszystkich członków Zgromadzenia Narodowego oraz większością głosów ponad połowy wszystkich przedstawicieli hrabstw w Senacie.
 - (9) Wypłata środków z Funduszu Wyrównawczego następuje po zatwierdzeniu przez Kontrolera Budżetu¹³².

Konsultacje ustaw finansowych dotyczących hrabstw

Artykuł 205

- (1) W przypadku publikacji projektu ustawy zawierającego przepisy dotyczące podziału dochodów lub finansów hrabstw Komisja do Spraw Podziału Dochodu, po zapoznaniu się z projektem, może przedstawić swoje rekomendacje Zgromadzeniu Narodowemu oraz Senatowi.
- (2) Przedstawione Parlamentowi rekomendacje Komisji są rozpatrywane przez każdą z Izb przed podjęciem głosowania nad projektem.

¹³¹ W oryg. *Commission on Revenue Allocation*.

¹³² W oryg. *Controller of Budget*.

CZĘŚĆ 2 – INNE FUNDUSZE PUBLICZNE

Fundusz Skonsolidowany i inne fundusze publiczne

Artykuł 206

- (1) Tworzy się Fundusz Skonsolidowany, na rzecz którego przekazywane są wszelkie dochody i środki pozyskane przez rząd krajowy lub w jego imieniu, z wyjątkiem środków, które:
 - (a) w sposób uzasadniony zostały wyłączone z Funduszu mocą aktu Parlamentu i przekazane do innego funduszu publicznego, który został ustanowiony w określonym celu; lub
 - (b) na podstawie aktu Parlamentu zostały przydzielone organowi Państwa, na pokrycie jego wydatków.
- (2) Środki mogą zostać wypłacone z Funduszu Skonsolidowanego wyłącznie:
 - (a) zgodnie z określonym przeznaczeniem przewidzianym aktem Parlamentu;
 - (b) zgodnie z art. 222 i 223; albo
 - (c) zgodnie z celem Funduszu określonym niniejszą Konstytucją i aktem Parlamentu.
- (3) Nie dopuszcza się wypłaty środków z innych funduszy publicznych niż Fundusz Skonsolidowany, chyba że zezwała na to akt Parlamentu.
- (4) Wypłata środków z Funduszu Skonsolidowanego następuje po zatwierdzeniu przez Kontrolera Budżetu.

Fundusze Środków Własnych¹³³ hrabstw

Artykuł 207

- (1) Tworzy się Fundusz Środków Własnych dla każdego z hrabstw, do którego przekazywane są wszelkie środki pozyskane lub otrzymane przez hrabstwa i w ich imieniu, z wyjątkiem środków w sposób uzasadniony wyłączonych mocą aktu Parlamentu.

¹³³ W oryg. *Revenue Funds*.

- (2) Środki zgromadzone w Funduszu Środków Własnych mogą być wykorzystywane wyłącznie:
 - (a) zgodnie z celem Funduszu określonym aktem Parlamentu i ustawodawstwem hrabstw; lub
 - (b) gdy tytuł do ich wydatkowania został ustanowiony ustawodawstwem hrabstwa.
- (3) Wypłata środków zgromadzonych w Funduszu Środków Własnych następuje po zatwierdzeniu przez Kontrolera Budżetu.
- (4) Aktem Parlamentu można:
 - (a) wprowadzić dodatkowe przepisy regulujące wypłaty z Funduszu Środków Własnych hrabstwa w przyszłości; oraz
 - (b) dopuścić możliwość tworzenia przez hrabstwa innych funduszy oraz określić sposób zarządzania nimi.

Fundusz Rezerwy Budżetowej¹³⁴

Artykuł 208

- (1) Tworzy się Fundusz Rezerwy Budżetowej, którego funkcjonowanie określa akt Parlamentu.
- (2) Akt Parlamentu upoważnia do przyznania zaliczek z Funduszu Rezerwy Budżetowej w sytuacji stwierdzenia przez ministra Gabinetu odpowiedzialnego za finanse publiczne zaistnienia nagłej i nieprzewidzianej potrzeby wydatkowania środków, których nie może zapewnić inny organ władzy.

CZEŚĆ 3 – ŹRÓDŁA DOCHODÓW PAŃSTWA¹³⁵ I DŁUG PUBLICZNY

Prawo do nakładania podatków i opłat

Artykuł 209

- (1) Rząd krajowy posiada wyłączne uprawnienie do nakładania:

¹³⁴ W oryg. *Contingencies Fund*.

¹³⁵ W oryg. *Revenue-Raising Powers*.

- (a) podatku dochodowego;
 - (b) podatku od towarów i usług;
 - (c) ceł i innych opłat związanych z przywozem i wywozem towarów; oraz
 - (d) podatku akcyzowego.
- (2) Akt Parlamentu może upoważnić rząd krajowy do określenia innego podatku lub opłaty, z wyjątkiem podatku określonego ust. 3 pkt (a) i (b).
- (3) Hrabstwa mogą nakładać:
- (a) podatki od nieruchomości;
 - (b) podatki od widowisk; oraz
 - (c) inne podatki przewidziane aktem Parlamentu.
- (4) Rząd krajowy i władze hrabstw mogą określić i pobierać opłaty z tytułu świadczonych usług.
- (5) Nakładanie podatków i określenie źródeł dochodów przez władze hrabstw nie może godzić w politykę ekonomiczną kraju, działalność ekonomiczną prowadzoną na obszarze więcej niż jednego hrabstwa oraz w swobodny przepływ dóbr, usług, kapitału i siły roboczej w Kenii.

Nakładanie podatków

Artykuł 210

- (1) Żaden podatek ani opłata licencyjna nie mogą być nałożone, zniesione lub zmienione, o ile nie przewiduje tego akt normatywny.
- (2) W przypadku, gdy akt normatywny dopuszcza odstępnie od poboru podatku lub opłaty licencyjnej:
- (a) sporządza się publiczny rejestr zwolnień od poboru wraz z uzasadnieniem decyzji w tej sprawie; a

- (b) każde zwolnienie z poboru podatku lub opłaty licencyjnej, wraz z uzasadnieniem, zgłasza się Audytorowi Generalnemu¹³⁶.
- (3) Żaden akt normatywny nie może zwalniać ani upoważniać do zwolnienia funkcjonariusza państwowego z obowiązku płacenia podatku z racji:
 - (a) sprawowania urzędu; lub
 - (b) charakteru pracy wykonywanej przez funkcjonariusza państwowego.

Pożyczki zaciągane przez rząd krajowy

Artykuł 211

- (1) Parlament w drodze ustawy może określić:
 - (a) warunki zaciągania pożyczek przez rząd krajowy; oraz
 - (b) wymogi dotyczące sprawozdawczości w tym zakresie.
- (2) W ciągu siedmiu dni od dnia wezwania przez jedną z Izb Parlamentu, wyrażonego w formie uchwały, minister odpowiedzialny za finanse publiczne przedstawia właściwej komisji danej Izby informacje dotyczące pożyczki lub gwarancji, w tym:
 - (a) wysokość całkowitego zadłużenia, obejmującego zadłużenie podstawowe wraz z należnymi odsetkami;
 - (b) sposób, w jaki były lub będą wykorzystywane środki z pożyczek;
 - (c) środki przewidziane na obsługę lub spłatę pożyczki; oraz
 - (d) stopień zaawansowania spłaty pożyczki.

Pożyczki hrabstwa

Artykuł 212

Władze hrabstw mogą zaciągnąć pożyczkę:

¹³⁶ W oryg. *Auditor-General*.

- (a) pod warunkiem udzielenia gwarancji kredytowych przez rząd krajowy; oraz
- (b) za zgodą zgromadzenia hrabstwa.

Gwarancje kredytowe udzielane przez rząd krajowy

Artykuł 213

- (1) Warunki udzielania gwarancji kredytowych przez rząd krajowy określa akt Parlamentu.
- (2) W ciągu dwóch miesięcy od zakończenia roku budżetowego rząd krajowy publikuje raport o udzielonych w danym roku gwarancjach kredytowych.

Dług publiczny

Artykuł 214

- (1) Obsługa długu publicznego należy do Funduszu Skonsolidowanego, chyba że na mocy aktu Parlamentu obsługę przekazuje się, w całości lub w części, innym funduszom publicznym.
- (2) Dla celów niniejszego artykułu przez „dług publiczny” rozumie się wszystkie zobowiązania finansowe rządu krajowego z tytułu zaciągniętych pożyczek lub udzielonych gwarancji oraz emitowanych lub gwarantowanych obligacji państwowych.

CZĘŚĆ 4 – PODZIAŁ DOCHODU

Komisja do Spraw Podziału Dochodu

Artykuł 215

- (1) Tworzy się Komisję do Spraw Podziału Dochodu.
- (2) W skład Komisji wchodzi następujące osoby powoływane przez Prezydenta:

- (a) przewodniczący, którego kandydaturę wskazuje Prezydent, a następnie zatwierdza Zgromadzenie Narodowe;
 - (b) dwaj członkowie wskazani przez partie polityczne reprezentowane w Zgromadzeniu Narodowym, proporcjonalnie do liczby ich członków w Zgromadzeniu Narodowym;
 - (c) pięciu członków wskazanych przez partie polityczne reprezentowane w Senacie, proporcjonalnie do liczby ich członków w Senacie; oraz
 - (d) Sekretarz Generalny w ministerstwie odpowiedzialnym za finanse.
- (3) Osoby wskazane w ust. 2 nie mogą być członkami Parlamentu.
- (4) Warunkiem powołania na członka komisji na podstawie ust. 2 pkt (a), (b) oraz (c), jest posiadanie bogatego doświadczenia zawodowego w dziedzinie finansów i gospodarki.

Zadania Komisji do Spraw Podziału Dochodu

Artykuł 216

- (1) Naczelnym zadaniem Komisji do Spraw Podziału Dochodu jest wydawanie rekomendacji będących podstawą sprawiedliwego podziału dochodu osiągniętego w danym roku budżetowym przez rząd krajowy pomiędzy:
- (a) rząd krajowy a władze hrabstw; oraz
 - (b) poszczególne hrabstwa.
- (2) Komisja wydaje także rekomendacje w innych sprawach dotyczących finansowania oraz zarządzania finansami przez władze hrabstw zgodnie z wymogami niniejszej Konstytucji i ustawodawstwa krajowego.
- (3) Komisja wydając rekomendacje dąży do:
- (a) wspierania i wdrożenia wymogów, o których mowa w art. 203 pkt (1);

- (b) w stosownych przypadkach – wskazania źródeł zwiększania dochodu krajowego i dochodu hrabstw; oraz
 - (c) wspierania dyscypliny finansowej¹³⁷.
- (4) Komisja określa, publikuje i poddaje regularnym przeglądom wytyczne identyfikujące obszary marginalizowane dla realizacji celów określonych w art. 204 ust. 2.
- (5) Komisja przedkłada rekomendacje Senatowi, Zgromadzeniu Narodowemu, władzy wykonawczej, zgromadzeniom hrabstw oraz władzom wykonawczym hrabstw.

Podział dochodu

Artykuł 217

- (1) Raz na pięć lat Senat w formie uchwały określa zasady podziału między hrabstwa części dochodu krajowego, która corocznie przyznawana jest władzom hrabstw.
- (2) Senat, określając zasady podziału dochodu krajowego, o którym mowa w ust. 1:
- (a) uwzględni przesłanki określone w art. 203 pkt (1);
 - (b) występuje do Komisji do Spraw Podziału Dochodu z wnioskiem o przedstawienie zaleceń, które podlegają rozpatrzeniu;
 - (c) zasięga opinii gubernatorów hrabstw, ministra odpowiedzialnego za finanse oraz organów władz wykonawczych hrabstw; oraz
 - (d) tworzy warunki do zgłaszania przez społeczności, w tym przedstawicieli organizacji zawodowych, sugestii w tej sprawie.
- (3) W ciągu dziesięciu dni od podjęcia przez Senat uchwały, o której mowa w ust. 1, Przewodniczący Senatu przekazuje ją Przewodniczącemu Zgromadzenia Narodowego.

¹³⁷ W oryg. *fiscal responsibility*.

- (4) W ciągu sześćdziesięciu dni od dnia przekazania uchwały Senatu, o której mowa w ust. 3, Zgromadzenie Narodowe może rozpatrzyć uchwałę i przyjąć ją bez zmian, z poprawkami albo odrzucić ją w całości.
- (5) Jeżeli Zgromadzenie Narodowe:
- (a) w ciągu sześćdziesięciu dni nie przeprowadzi głosowania nad uchwałą – uznaje się ją za podjętą;
 - (b) przeprowadzi głosowanie nad uchwałą, to:
 - (i) może zostać ona zmieniona jedynie, gdy co najmniej dwie trzecie członków Zgromadzenia opowiedziało się za przyjęciem poprawek;
 - (ii) dla jej odrzucenia konieczne jest uzyskanie większości co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego, bez względu na to czy wcześniej wprowadzono do niej poprawki;
 - (iii) zostaje przyjęta – w pozostałych przypadkach.
- (6) Jeżeli Zgromadzenie Narodowe przyjmie uchwałę z poprawkami albo odrzuci uchwałę w całości, Senat może:
- (a) podjąć nową uchwałę zgodnie z ust. 1, a postanowienia niniejszego ustępu, ust. 4 i ust. 5 stosuje się odpowiednio; albo
 - (b) złożyć wniosek o skierowanie uchwały do wspólnej komisji obu Izb Parlamentu w celu mediacji, kierując się postanowieniami art. 113 wraz z niezbędnymi modyfikacjami.
- (7) Uchwała, o której mowa w niniejszym artykule, przyjęta z zgodnie z postanowieniami ust. 5, obowiązuje do czasu podjęcia kolejnej uchwały.
- (8) Niezależnie od postanowień ust. 1, Senat w drodze uchwały podjętej większością dwóch trzecich głosów swoich członków może w dowolnym czasie wprowadzić poprawki do wcześniej podjętej uchwały.

- (9) Do uchwały, o której mowa w ust. 8, mają zastosowanie postanowienia ust. 2–8, wraz z koniecznymi modyfikacjami.

Projekty ustaw o rocznym podziale i alokacji dochodów

Artykuł 218

- (1) Co najmniej dwa miesiące przed końcem roku budżetowego przedkłada się w Parlamencie:
- (a) projekt ustawy o podziale dochodu krajowego, na mocy którego dokonuje się podziału dochodu uzyskanego przez rząd krajowy pomiędzy szczebel centralny i hrabstwa, zgodnie z niniejszą Konstytucją;
 - (b) projekt ustawy o podziale środków między hrabstwa, na mocy którego dokonuje się podziału dochodu przyznanego hrabstwom zgodnie z założeniami obowiązującej uchwały, o której mowa w art. 217.
- (2) Do każdego projektu ustawy, o którym mowa w ust. 1, dołącza się memorandum zawierające:
- (a) uzasadnienie proponowanego w projekcie podziału dochodu;
 - (b) ocenę projektu uwzględniającą przesłanki określone w art. 203 ust. 1; oraz
 - (c) zestawienie istotnych różnic między projektem a zaleceniami Komisji do Spraw Podziału Dochodu wraz z wyjaśnieniem każdej z różnic.

Przekazywanie należnych przychodów¹³⁸

Artykuł 219

Część należną hrabstwom przekazuje się bez zbędnej zwłoki oraz bez odliczeń, z wyjątkiem przypadku gdy przekazanie zostało wstrzymane w następstwie zaistnienia okoliczności określonych w art. 225.

¹³⁸ W oryg. *Transfer of equitable share*.

CZEŚĆ 5 – BUDŻETY I ICH WYKONYWANIE

Forma i struktura budżetu oraz terminy

Artykuł 220

- (1) Budżet rządu krajowego i budżety hrabstw zawierają:
 - (a) preliminarze dochodów i wydatków, z uwzględnieniem podziału na wydatki bieżące oraz wydatki na rozwój;
 - (b) propozycje źródeł finansowania przewidywanego deficytu w danym okresie budżetowym; oraz
 - (c) propozycje planowanych pożyczek i innych form zobowiązań publicznych, zwiększających dług publiczny w bieżącym roku budżetowym.
- (2) Ustawodawstwo krajowe określa:
 - (a) strukturę planów rozwoju i budżetów hrabstw;
 - (b) terminy przedkładania planów i budżetów hrabstw zgromadzeniom hrabstw; oraz
 - (c) tryb i sposób prowadzenia konsultacji między rządem krajowym a władzami hrabstw w trakcie sporządzania planów i tworzenia budżetów.

Planowanie wydatków i projekt ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów w danym roku

Artykuł 221

- (1) Co najmniej dwa miesiące przed zakończeniem roku budżetowego minister odpowiedzialny za finanse publiczne przedkłada Zgromadzeniu Narodowemu plan dochodów i wydatków rządu krajowego przewidzianych na następny rok budżetowy.
- (2) Plany, o których mowa w ust. 1:
 - (a) zawierają szacunkowe zestawienie wydatków z Funduszu Wyrównawczego; oraz

- (b) przedkładane są w formie i w trybie określonymi aktem Parlamentu.
- (3) Zgromadzenie Narodowe rozpatruje plany przedłożone zgodnie z ust. 1 łącznie z planami przedłożonymi przez Komisję Służby Parlamentarnej oraz Szefa Administracji Sądowej na podstawie art. 127 i art. 173.
- (4) Przed rozpatrzeniem planów dochodów i wydatków przez Zgromadzenie Narodowe komisja Zgromadzenia przeprowadza debatę i dokonuje oceny planów oraz przedstawia Zgromadzeniu zalecenia.
- (5) W trakcie debaty i dokonywania oceny planów, komisja dąży do zapewnienia w dyskusji udziału przedstawicieli społeczeństwa i zapoznania się z ich opiniami, które winny być uwzględnione w zaleceniach Komisji przedstawianych Zgromadzeniu Narodowemu.
- (6) Po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Narodowe planów wydatków rządu krajowego, planów władzy sądowniczej oraz ustawodawczej, plany te zostają włączone do projektu ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów przedstawianego Zgromadzeniu Narodowemu w celu wyrażenia zgody na wypłatę z Funduszu Skonsolidowanego środków koniecznych na pokrycie wydatków na cele określone w projekcie ustawy.
- (7) Projekt ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów, o którym mowa w ust. 6, nie zawiera wydatków z Funduszu Skonsolidowanego przewidzianych niniejszą Konstytucją lub aktem Parlamentu.

Wydatkowanie w przypadku nieuchwalenia budżetu

Artykuł 222

- (1) Jeżeli projekt ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów na dany rok nie otrzymał sankcji albo istnieje uzasadnione przypuszczenie, że nie otrzyma

sankcji przed rozpoczęciem roku budżetowego, Zgromadzenie Narodowe może zezwolić na wypłatę środków z Funduszu Skonsolidowanego.

- (2) Środki wypłacane na podstawie ust. 1:
- (a) przeznaczają się na pokrycie wydatków niezbędnych do kontynuowania przez rząd krajowy świadczeń publicznych w danym roku do momentu udzielenia sankcji ustawie upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów;
 - (b) łącznie nie mogą przekroczyć połowy kwoty wydatków przewidzianych w planach wydatków na dany rok, przedstawionych Zgromadzeniu Narodowemu; oraz
 - (c) zostaną włączone do ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów w podziale na poszczególne cele.

Dodatkowe środki budżetowe

Artykuł 223

- (1) Mając na względzie postanowienia ust. 2–4, rząd krajowy może podjąć decyzję o wykorzystaniu środków, których cel nie został wcześniej określony¹³⁹ w ustawie, jeżeli:
- (a) kwota przeznaczona w ustawie upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów na dany cel okazała się być niewystarczająca albo zaistniała potrzeba realizacji celu, dla którego w ustawie nie przewidziano środków finansowania; lub
 - (b) wypłacono środki z Funduszu Rezerwy Budżetowej.
- (2) O wyrażenie zgody przez Parlament na wydatkowanie środków na podstawie niniejszego artykułu należy wystąpić w ciągu dwóch miesięcy od dnia pierwszej wypłaty środków, z zastrzeżeniem ust. 3.

¹³⁹ W oryg. *has not been appropriated*.

- (3) Jeżeli Parlament nie obraduje w okresie, o którym mowa w ust. 2, albo jego posiedzenie zostało odroczone przed wystąpieniem o wyrażenie zgody na wydatkowanie środków – o wyrażenie zgody należy wystąpić w ciągu dwóch tygodni od dnia najbliższego posiedzenia.
- (4) Jeżeli Zgromadzenie Narodowe wyraziło zgodę na wydatkowanie środków zgodnie z ust. 2, należy przedłożyć projekt ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów określający środki wydatkowane.
- (5) Rząd krajowy, działając zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu, w roku budżetowym nie może wydatkować więcej niż dziesięć procent ogólnej kwoty zatwierdzonej przez Parlament na dany rok budżetowy, chyba że Parlament wyjątkowo wyrazi zgodę na wyższy wskaźnik procentowy.

Projekty ustaw upoważniających do wydatkowania środków i zaciągania kredytów przez hrabstwa

Artykuł 224

Na podstawie projektu ustawy o podziale dochodu, uchwalonego przez Parlament zgodnie z art. 218, władze hrabstw przygotowują i uchwalają własne budżety roczne oraz projekt ustawy upoważniającej do wydatkowania środków i zaciągania kredytów w formie i trybie określonym aktem Parlamentu.

CZĘŚĆ 6 – KONTROLA FINANSÓW PUBLICZNYCH

Kontrola finansowa

Artykuł 225

- (1) Mocą aktu Parlamentu tworzy się Skarb Państwa, określa jego zadania oraz odpowiedzialność Skarbu Państwa.

- (2) Parlament określa w ustawie zasady kontroli i przejrzystości wydatków na wszystkich szczeblach władzy oraz mechanizmy ich wdrażania.
- (3) Ustawa, o której mowa w ust. 2, może upoważnić ministra odpowiedzialnego za finanse do wstrzymania przekazu środków organowi Państwa albo innemu podmiotowi publicznemu:
 - (a) wyłącznie w przypadku rażącego lub uporczywego naruszenia wymogów określonych w tej ustawie; oraz
 - (b) z zastrzeżeniem postanowień ust. 4–7.
- (4) Decyzja w sprawie wstrzymania przekazu środków, o której mowa w ust. 3, nie może wstrzymywać przekazu więcej niż pięćdziesięciu procent środków należnych hrabstwu.
- (5) Decyzja w sprawie wstrzymania przekazu środków, o której mowa w ust. 3:
 - (a) nie może wstrzymywać przekazu przez okres dłuższy niż sześćdziesiąt dni; oraz
 - (b) podlega natychmiastowemu wykonaniu, ale wygasa z mocą wsteczną, o ile w ciągu trzydziestu dni od dnia wydania decyzji obie Izby Parlamentu nie podjęły w tej sprawie aprobującej uchwały.
- (6) Parlament może przedłużyć okres obowiązywania decyzji w sprawie wstrzymania przekazu środków, ale jednorazowo nie dłużej niż na okres sześćdziesięciu dni.
- (7) Parlament może nie zatwierdzić decyzji w sprawie wstrzymania przekazu środków lub nie wyrazić zgody na przedłużenie okresu jej obowiązywania, jeżeli:
 - (a) Kontroler Budżetu nie przedstawił Parlamentowi stanowiska w tej sprawie; oraz
 - (b) podmiot publiczny nie uzyskał możliwości udzielenia odpowiedzi na stawiane mu zarzuty i przedstawienia swoich argumentów przed właściwą komisją parlamentarną.

Sprawozdania finansowe i audyt podmiotów publicznych

Artykuł 226

(1) Aktem Parlamentu:

- (a) określa się zasady prowadzenia dokumentacji finansowej i audytu finansowego wszystkich podmiotów państwowych oraz innych podmiotów publicznych, określa się też inne działania w celu zapewnienia skutecznego i przejrzystego zarządzania finansami; oraz
 - (b) powołuje się funkcjonariusza odpowiedzialnego za prowadzenie ksiąg rachunkowych¹⁴⁰ przez każdy podmiot sektora publicznego na szczeblu władzy centralnej i na szczeblu hrabstw.
- (2) Funkcjonariusz odpowiedzialny za prowadzenie ksiąg rachunkowych w jednostce sektora publicznego o zasięgu ogólnokrajowym odpowiada za zarządzanie finansami przed Zgromadzeniem Narodowym, zaś funkcjonariusz odpowiedzialny za prowadzenie ksiąg rachunkowych w jednostce sektora publicznego hrabstwa odpowiada za zarządzanie finansami przed zgromadzeniem hrabstwa.
- (3) Z zastrzeżeniem ust. 4, sprawozdania finansowe wszystkich władz i organów Państwa podlegają kontroli Audytora Generalnego.
- (4) Sprawozdanie Audytora Generalnego podlega ocenie wykwalifikowanego księgowego powołanego przez Zgromadzenie Narodowe, który przedstawia raport w tej sprawie.
- (5) Jeżeli osoba sprawująca urząd publiczny, jak również osoba pełniąca stanowisko z politycznego wyboru, nakaże albo zatwierdzi wykorzystanie środków publicznych niezgodnie z prawem lub instrukcjami, to ponosi ona odpowiedzialność za wszelkie straty powstałe z tego tytułu i jest zobowiązana do pokrycia tych strat, niezależnie od tego czy sprawuje urząd, czy też przestała go sprawować.

¹⁴⁰ W oryg. *accounting officer*.

Zamówienia publiczne na towary i usługi

Artykuł 227

- (1) Organ Państwa albo inny podmiot publiczny, udzielając zamówień na określone towary lub usługi, czyni to w sposób zgodny z zasadami uczciwości, sprawiedliwości, przejrzystości, konkurencyjności oraz w sposób, który jest optymalny kosztowo.
- (2) Akt Parlamentu określa ramy, w których wdraża się politykę zamówień publicznych i zbywania składników majątkowych, oraz może określić:
 - (a) rodzaje preferencji przy udzielaniu zamówień;
 - (b) wspieranie i ochronę osób, kategorii osób i grup uprzednio pokrzywdzonych w wyniku nieuczciwej konkurencji albo dyskryminacji;
 - (c) sankcje nakładane na wykonawców nieprzestrzegających procedur przewidzianych przez korporacje zawodowe, zawartych umów lub ustawodawstwa; oraz
 - (d) sankcje nakładane na podmioty niewywiązujące się ze zobowiązań podatkowych lub uznane winnymi korupcji bądź poważnych naruszeń uczciwych zasad zatrudniania.

CZĘŚĆ 7 – ORGANY I FUNKCJONARIUSZE ODPOWIEDZIALNI ZA FINANSE PUBLICZNE

Kontroler Budżetu

Artykuł 228

- (1) Kontrolera Budżetu nominuje i, za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje Prezydent.
- (2) Kontrolerem może zostać osoba posiadająca kompleksową wiedzę w zakresie finansów publicznych lub co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie w zakresie kontroli finansów publicznych.

- (3) Kontroler, z zastrzeżeniem art. 251, sprawuje urząd przez okres ośmiu lat i nie może zostać ponownie powołany.
- (4) Kontroler Budżetu czuwa nad wykonaniem budżetu rządu krajowego i budżetów hrabstw, zatwierdzając wypłaty środków z funduszy publicznych zgodnie z art. 204, art. 206 oraz art. 207.
- (5) Kontroler nie zatwierdza wypłaty środków z funduszu publicznego jeżeli uzna, że wypłata jest niezgodna z prawem.
- (6) Co cztery miesiące Kontroler przedkłada każdej z Izb Parlamentu sprawozdanie z wykonania budżetu rządu krajowego i budżetów hrabstw.

Audytor Generalny

Artykuł 229

- (1) Audytora Generalnego nominuje i, za zgodą Zgromadzenia Narodowego, powołuje Prezydent.
- (2) Audytorem Generalnym może zostać osoba posiadająca kompleksową wiedzę w zakresie finansów publicznych lub co najmniej dziesięcioletnie doświadczenie w zakresie kontroli finansów publicznych.
- (3) Audytor Generalny, z zastrzeżeniem art. 251, sprawuje urząd przez okres ośmiu lat i nie może zostać ponownie powołany.
- (4) W ciągu sześciu miesięcy od zakończenia roku budżetowego, Audytor Generalny przeprowadza audyt i przedstawia sprawozdanie dotyczące:
 - (a) stanu rachunków rządu krajowego i hrabstw;
 - (b) stanu wszystkich funduszy, zarówno rządu krajowego, jak i hrabstw;
 - (c) stanu rachunków wszystkich sądów;
 - (d) stanu rachunków wszystkich komisji oraz niezależnych urzędów utworzonych mocą niniejszej Konstytucji;

- (e) stanu rachunków Zgromadzenia Narodowego, Senatu i zgromadzeń hrabstw;
 - (f) stanu rachunków partii politycznych w zakresie funduszy pochodzących z środków publicznych;
 - (g) wysokości długu publicznego; oraz
 - (h) stanu rachunków innych podmiotów, ustawowo podlegających kontroli Audytora Generalnego.
- (5) Audytor Generalny może przeprowadzić audyt oraz sporządzić sprawozdanie o stanie rachunków każdego podmiotu, który korzysta z środków funduszy publicznych.
- (6) W sprawozdaniu z audytu stwierdza się, czy środki zostały wydatkowane zgodnie z prawem i w sposób efektywny.
- (7) Sprawozdanie z audytu przedkłada się Parlamentowi albo właściwemu zgromadzeniu hrabstwa.
- (8) W ciągu trzech miesięcy od dnia otrzymania sprawozdania z audytu Parlament albo zgromadzenie hrabstwa przeprowadza debatę, rozpatruje sprawozdanie i podejmuje stosowne działanie.

Komisja do Spraw Uposażzeń i Wynagrodzeń¹⁴¹

Artykuł 230

- (1) Ustanawia się Komisję do Spraw Uposażzeń i Wynagrodzeń.
- (2) W skład Komisji do Spraw Uposażzeń i Wynagrodzeń wchodzi następujący członek powołani przez Prezydenta:
- (a) przewodniczący; oraz
 - (b) po jednej osobie nominowanej przez poniżej wymienione organy spośród osób, które nie są ich członkami lub pracownikami:
 - (i) Komisję Służby Parlamentu;

¹⁴¹ W oryg. *Salaries and Remuneration Commission*.

- (ii) Komisję Służby Publicznej;
 - (iii) Komisję Służby Sądowniczej;
 - (iv) Komisję Służby Nauczycieli¹⁴²;
 - (v) Komisję Narodowych Służb Policyjnych¹⁴³;
 - (vi) Radę Obrony¹⁴⁴; oraz
 - (vii) Senat – w imieniu władz hrabstw;
- (c) po jednej osobie, nominowanej przez:
- (i) centralny organ związków zawodowych;
 - (ii) centralny organ pracodawców; oraz
 - (iii) forum porozumienia organizacji zawodowych, określone ustawą;
- (d) po jednej osobie, nominowanej przez:
- (i) Ministra odpowiedzialnego za sprawy finansowe; oraz
 - (ii) Rzecznika Interesu Publicznego; oraz
- (e) jedna osoba posiadająca doświadczenie w zarządzaniu zasobami ludzkimi w służbie publicznej wyznaczona przez ministra odpowiedzialnego za służbę publiczną.
- (3) Członkowie Komisji, o których mowa w ust. 1 pkt (d) i (e)¹⁴⁵ nie posiadają prawa głosu.
- (4) Uprawnienia i zadania Komisji do Spraw Uposażen i Wynagrodzeń obejmują:
- (a) ustalanie oraz dokonywanie regularnego przeglądu systemu wynagrodzeń i świadczeń przysługujących funkcjonariuszom państwowym; oraz

¹⁴² W oryg. *Teachers Service Commission*.

¹⁴³ W oryg. *National Police Service Commission*.

¹⁴⁴ W oryg. *Defence Council*.

¹⁴⁵ W niniejszej Konstytucji w art. 230 ust. 1 nie ma punktów (d) i (e), prawdopodobnie winno być: ust. 2 pkt (d) oraz (e).

- (b) doradzanie rządowi krajowemu i władzom hrabstw w zakresie wynagrodzeń i świadczeń przysługujących wszystkim innym funkcjonariuszom publicznym.
- (5) W wykonywaniu swoich zadań, Komisja kieruje się następującymi zasadami:
- (a) wymogiem, by planowane w ustawie wynagrodzenia w sektorze publicznym nie naruszały równowagi budżetowej;
 - (b) potrzebą tworzenia i utrzymywania przez służby publiczne umiejętności niezbędnych do wykonywania ich zadań;
 - (c) potrzebą wspierania wydajności i efektywności; oraz
 - (d) przejrzystości i uczciwości.

Bank Centralny Kenii

Artykuł 231

- (1) Ustanawia się Bank Centralny Kenii.
- (2) Bank Centralny Kenii jest odpowiedzialny za prowadzenie polityki pieniężnej, utrzymywanie stabilnego poziomu cen, emisję pieniądza oraz wykonywanie innych zadań określonych aktem Parlamentu.
- (3) Bank Centralny Kenii w zakresie wykonywania swoich uprawnień i zadań nie podlega nadzorowi i kontroli jakiegokolwiek podmiotu lub organu władzy.
- (4) Na banknotach i monetach emitowanych przez Bank Centralny Kenii mogą być umieszczone obrazy przedstawiające lub symbolizujące Kenię lub dla niej charakterystyczne ale nie mogą one zawierać wizerunków osób.
- (5) Akt Parlamentu określa organizację, uprawnienia, zadania oraz zakres działania Centralnego Banku Kenii.

SŁUŻBA PUBLICZNA

SŁUŻBA PUBLICZNA

Rozdział trzynasty
SŁUŻBA PUBLICZNA

CZĘŚĆ 1 – WARTOŚCI I ZASADY SŁUŻBY
PUBLICZNEJ

Wartości i zasady służby publicznej

Artykuł 232

- (1) Wartości i zasady służby publicznej tworzone są przez:
- (a) wysokie standardy etyki zawodowej;
 - (b) wydajne, skuteczne i efektywne korzystanie z zasobów;
 - (c) odpowiadające potrzebom, bezzwłoczne, skuteczne, bezstronne i rzetelne świadczenie usług;
 - (d) zaangażowanie obywateli w proces kształtowania polityk;
 - (e) odpowiedzialność za decyzje administracyjne;
 - (f) przejrzystość oraz terminowe i rzetelne dostarczanie informacji społeczeństwu;
 - (g) uczciwą konkurencję i zasługi jako podstawę nominacji i awansów, z zastrzeżeniem pkt (h) i (i);
 - (h) reprezentację różnorodności wspólnot Kenii; oraz
 - (i) zapewnienie odpowiednich i równych szans w systemie nominacji, dostępie do szkoleń i doskonalenia zawodowego na wszystkich szczeblach służby publicznej:
 - (i) mężczyznom i kobietom;
 - (ii) członkom wszystkich grup etnicznych; oraz
 - (iii) osobom niepełnosprawnym.
- (2) Wartości i zasady służby publicznej mają zastosowanie do służby publicznej:

- (a) wszystkich organów Państwa na obu szczeblach władzy; oraz
 - (b) wszystkich instytucji państwowych.
- (3) Parlament uchwała ustawę mającą na celu pełną realizację postanowień niniejszego artykułu.

CZĘŚĆ 2 – KOMISJA SŁUŻBY PUBLICZNEJ

Komisja Służby Publicznej

Artykuł 233

- (1) Ustanawia się Komisję Służby Publicznej.
- (2) Komisja Służby Publicznej składa się z przewodniczącego, wiceprzewodniczącego i siedmiu członków powoływanych przez Prezydenta za zgodą Zgromadzenia Narodowego.
- (3) Z zastrzeżeniem ust. 4, nie można powołać na stanowisko członka Komisji osoby, która:
- (a) w okresie pięciu lat poprzedzających powołanie, sprawowała urząd lub kandydowała w wyborach:
 - (i) do Parlamentu lub zgromadzenia hrabstwa; lub
 - (ii) do organu władzy partii politycznej; lub
 - (b) sprawuje inny urząd państwowy;
 - (c) kandyduje bądź kiedykolwiek kandydowała w wyborach na członka Parlamentu albo zgromadzenia hrabstwa; lub
 - (d) sprawuje bądź sprawowała funkcję w jakiegokolwiek organizacji politycznej, która finansuje bądź w inny sposób wspiera albo kiedykolwiek finansowała lub w inny sposób wspierała kandydata w wyborach na członka Parlamentu albo zgromadzenia hrabstwa.
- (4) Postanowienia ust. 3 pkt (c) i (d) nie mają zastosowania, jeżeli od momentu kandydowania tych osób w wyborach bądź zaprzestania pełnienia przez nie funkcji publicznej dwukrotnie przeprowadzono wybory do Parlamentu.

- (5) Powołuje się sekretarza Komisji.
- (6) Sekretarz:
 - (a) jest organem wykonawczym¹⁴⁶ Komisji; oraz
 - (b) jest powoływany przez Komisję na okres pięciu lat z możliwością jednokrotnego ponownego wyboru.

Zadania i kompetencje Komisji Służby Publicznej

Artykuł 234

- (1) Niniejszy artykuł określa zadania i kompetencje Komisji.
- (2) Komisja:
 - (a) działając w ramach uprawnień przyznanych niniejszą Konstytucją i ustawodawstwem:
 - (i) tworzy i znosi urzędy służby publicznej; oraz
 - (ii) wyznacza osoby sprawujące stanowiska w tych urzędach i zatwierdza ich nominacje;
 - (b) sprawuje nadzór dyscyplinarny oraz decyduje o usunięciu osób ze sprawowanych urzędów;
 - (c) wspiera w całej służbie publicznej wartości i zasady, o których mowa w art. 10 i art. 232;
 - (d) bada, monitoruje i dokonuje oceny organizacji, zarządzania i polityki kadrowej w służbie publicznej;
 - (e) zapewnia sprawność i skuteczność działania służby publicznej;
 - (f) rozwija zasoby ludzkie służby publicznej;
 - (g) dokonuje przeglądu warunków pełnienia służby, kodeksu etyki, kwalifikacji urzędników służby publicznej oraz przedstawia rządowi krajowemu rekomendacje w tym zakresie;

¹⁴⁶ W oryg. *chief executive of the Commission*.

- (h) dokonuje oceny i przedstawia Prezydentowi i Parlamentowi sprawozdanie na temat stopnia realizacji przez służbę publiczną wartości i zasad, o których mowa w art. 10 i art. 232;
 - (i) rozpoznaje skargi dotyczące służb publicznych hrabstw; oraz
 - (j) realizuje inne zadania i wykonuje kompetencje określone ustawodawstwem krajowym.
- (3) Postanowienia ust. 1 i 2 nie mają zastosowania wobec następujących urzędów w służbie publicznej:
- (a) urzędów państwowych¹⁴⁷;
 - (b) urzędu wysokiego komisarza, ambasadora lub innych dyplomatycznych bądź konsularnych przedstawicieli Republiki;
 - (c) urzędów lub stanowisk podległych:
 - (i) Komisji Służby Parlamentu;
 - (ii) Komisji Służby Sądowniczej;
 - (iii) Komisji Służby Nauczycieli;
 - (iv) Komisji Narodowych Służb Policyjnych; lub
 - (d) urzędów podległych władzom hrabstw, z zastrzeżeniem sytuacji określonej w ust. 2 pkt (i).
- (4) Komisja, korzystając z uprawnień przewidzianych w ust. 2, nie może powoływać na stanowiska osobistych współpracowników Prezydenta lub byłego Prezydenta bez zgody Prezydenta lub byłego Prezydenta.
- (5) Komisja może w formie pisemnej, warunkowo albo bezwarunkowo, przekazać swoje zadania lub kompetencje określone niniejszym artykułem jednemu lub większej liczbie swoich członków albo innemu funkcjonariuszowi bądź organowi służby publicznej.

¹⁴⁷ Patrz słowniczek – tam enumeratywna lista urzędów.

Stanowiska i urzędy we władzach hrabstw

Artykuł 235

- (1) Władze hrabstw, jednolicie stosując normy i standardy określone aktem Parlamentu, są odpowiedzialne za:
 - (a) tworzenie i znoszenie urzędów służby publicznej;
 - (b) powoływanie osób sprawujących stanowiska w tych urządach i potwierdzanie ich powołania;
 - (c) sprawowanie nadzoru dyscyplinarnego i podejmowanie decyzji o usunięciu osób ze stanowisk.
- (2) Postanowienia ust. 1 nie mają zastosowania do urzędu lub stanowiska podlegającego Komisji Służby Nauczycieli.

Ochrona funkcjonariuszy publicznych

Artykuł 236

Funkcjonariusz publiczny:

- (a) nie może być poddany represjom lub dyskryminowany w związku z wykonywaniem swoich zadań zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji bądź innego aktu normatywnego; lub
- (b) nie może zostać odwołany, usunięty z urzędu, zdegradowany lub w inny sposób poddany postępowaniu dyscyplinarnemu bez przeprowadzenia rzetelnego procesu¹⁴⁸.

CZĘŚĆ 3 – KOMISJA SŁUŻBY NAUCZYCIELI

Komisja Służby Nauczycieli

Artykuł 237

- (1) Ustanawia się Komisję Służby Nauczycieli.
- (2) Do zadań Komisji Służby Nauczycieli należy:

¹⁴⁸ W oryg. *without due process of law*.

- (a) prowadzenie rejestru wykwalifikowanych nauczycieli;
 - (b) pozyskiwanie i zatrudnianie zarejestrowanych nauczycieli;
 - (c) przydzielanie nauczycieli zatrudnianych przez Komisję do służby w szkole lub w instytucji publicznej;
 - (d) wspieranie i przenoszenie nauczycieli;
 - (e) sprawowanie nadzoru dyscyplinarnego nad nauczycielami; oraz
 - (f) rozwiązywanie stosunku pracy z nauczycielami.
- (3) Komisja:
- (a) dokonuje przeglądu standardów kształcenia oraz szkolenia osób przygotowujących się do świadczenia usług edukacyjnych;
 - (b) dokonuje przeglądu kadry nauczycielskiej – liczby osób zatrudnionych i określenia zapotrzebowania na nowe etaty; oraz
 - (c) doradza organom rządu krajowego w sprawach dotyczących zawodu nauczyciela.

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

CZEŚĆ 1 – ORGANY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

Fundamenty bezpieczeństwa narodowego

Artykuł 238

- (1) Przez bezpieczeństwo narodowe rozumie się ochronę przed wewnętrznymi i zewnętrznymi zagrożeniami integralności terytorialnej i suwerenności Kenii, ochronę jej mieszkańców, ich praw, wolności, własności, pokoju, stabilności i dobrobytu oraz innych interesów narodowych.
- (2) Bezpieczeństwo narodowe Kenii jest wspierane i gwarantowane poprzez realizację następujących zasad:
 - (a) bezpieczeństwo narodowe podlega postanowieniom niniejszej Konstytucji i Parlamentowi;
 - (b) bezpieczeństwo narodowe zapewnia się zgodnie z prawem oraz z najwyższym poszanowaniem rządów prawa, demokracji, praw człowieka i podstawowych wolności;
 - (c) organy bezpieczeństwa narodowego realizują zadania i wykonują kompetencje z poszanowaniem różnorodności kulturowej wspólnot zamieszkujących terytorium Kenii; oraz
 - (d) nabór pracowników przez organy bezpieczeństwa narodowego winien uwzględniać w sprawiedliwych proporcjach różnorodność Narodu kenijskiego.

Organy bezpieczeństwa narodowego

Artykuł 239

- (1) Organy bezpieczeństwa narodowego tworzą:

- (a) Siły Obronne Kenii;
 - (b) Narodowe Służby Wywiadowcze¹⁴⁹; oraz
 - (c) Narodowe Służby Policyjne.
- (2) Podstawowym celem organów bezpieczeństwa narodowego i systemu bezpieczeństwa jest wspieranie i zapewnianie bezpieczeństwa narodowego zgodnie z zasadami, o których mowa w art. 238 ust. 2.
- (3) Realizując zadania i wykonując kompetencje, organy bezpieczeństwa narodowego oraz członkowie tych organów nie mogą:
- (a) działać w sposób stronnicy;
 - (b) wspierać interesów partii politycznej ani działać na rzecz określonej sprawy; lub
 - (c) działać przeciwko interesom i celom politycznym prawnie umocowanym niniejszą Konstytucją.
- (4) Nikt nie może tworzyć organizacji zbrojnej, paramilitarnej lub organizacji o podobnym charakterze, która miałaby promować i zapewniać bezpieczeństwo narodowe, z wyjątkiem przypadków przewidzianych niniejszą Konstytucją lub aktem Parlamentu.
- (5) Organy bezpieczeństwa narodowego podlegają władzom cywilnym.
- (6) Parlament określa w ustawie zadania, organizację i zasady zarządzania organami bezpieczeństwa narodowego.

Utworzenie Rady Bezpieczeństwa Narodowego

Artykuł 240

- (1) Tworzy się Radę Bezpieczeństwa Narodowego.
- (2) W skład Rady wchodzi:
- (a) Prezydent;
 - (b) Wiceprezydent;

¹⁴⁹ W oryg. *National Intelligence Service*.

- (c) Minister odpowiedzialny za sprawy obronne;
 - (d) Minister odpowiedzialny za sprawy zagraniczne;
 - (e) Minister odpowiedzialny za sprawy bezpieczeństwa wewnętrznego;
 - (f) Rzecznik Interesu Publicznego;
 - (g) Szef Sił Obronnych Kenii¹⁵⁰;
 - (h) Szef Narodowych Służb Wywiadowczych; oraz
 - (i) Generalny Inspektor Narodowych Służb Policyjnych.
- (3) Rada sprawuje nadzór i kontrolę nad organami bezpieczeństwa narodowego oraz wykonuje inne zadania określone w ustawodawstwie krajowym.
- (4) Posiedzeniom Rady przewodniczy Prezydent.
- (5) Rada powołuje swojego sekretarza.
- (6) Do zadań Rady należy:
- (a) działanie na rzecz wspólnej polityki krajowej, zagranicznej i wojskowej w zakresie bezpieczeństwa narodowego w celu efektywnej współpracy i skutecznego funkcjonowania organów bezpieczeństwa narodowego; oraz
 - (b) kształtowanie i ocena kierunków działania, zakresu zobowiązań i stopnia zagrożeń wobec Republiki w celu zapewnienia jej rzeczywistego i przyszłego bezpieczeństwa narodowego.
- (7) Rada corocznie przekazuje Parlamentowi sprawozdanie o stanie bezpieczeństwa w Kenii.
- (8) Rada za zgodą Parlamentu:
- (a) decyduje o użyciu sił narodowych poza granicami Kenii w ramach:
 - (i) regionalnych albo międzynarodowych operacji pokojowych; lub

¹⁵⁰ W oryg. *Chief of Kenya Defence Forces*.

- (ii) innych operacji wsparcia; oraz
- (b) zatwierdza rozmieszczenie obcych sił zbrojnych na terytorium Kenii.

CZEŚĆ 2 – SIŁY OBRONNE KENII

Utworzenie Sił Obronnych i Rady Obrony

Artykuł 241

- (1) Tworzy się Siły Obronne Kenii.
- (2) Siły Obronne Kenii tworzą:
 - (a) Armia Kenii;
 - (b) Siły Powietrzne Kenii; oraz
 - (c) Marynarka Wojenna Kenii.
- (3) Siły Obronne:
 - (a) odpowiadają za obronę i ochronę suwerenności oraz integralności terytorialnej Republiki;
 - (b) wspierają inne organy władzy i z nimi współpracują w stanach zagrożenia lub w przypadku klęsk żywiołowych, informując Zgromadzenie Narodowe o podejmowanych działaniach;
 - (c) mogą zostać użyte w celu przywrócenia pokoju na dowolnej części terytorium Kenii, gdzie doszło do zamieszek albo destabilizacji i wyłącznie za zgodą Zgromadzenia Narodowego.
- (4) Skład dowództwa Sił Obronnych winien odzwierciedlać regionalną i etniczną różnorodność Narodu Kenii.
- (5) Tworzy się Radę Obrony.
- (6) W skład Rady Obrony wchodzi:
 - (a) Minister odpowiedzialny za sprawy obronne jako przewodniczący;

- (b) Szef Sił Obronnych Kenii;
 - (c) trzech dowódcy sił obronnych; oraz
 - (d) Sekretarz Generalny w ministerstwie odpowiedzialnym za sprawy obronne.
- (7) Rada:
- (a) odpowiada za całokształt polityki, kontrolę i nadzór nad Siłami Obronnymi Kenii; oraz
 - (b) wykonuje inne zdania określone ustawodawstwem krajowym.

CZĘŚĆ 3 – NARODOWE SŁUŻBY WYWIADOWCZE

Utworzenie Narodowych Służb Wywiadowczych

Artykuł 242

- (1) Tworzy się Narodowe Służby Wywiadowcze.
- (2) Narodowe Służby Wywiadowcze:
 - (a) odpowiadają za zapewnienie ochrony wywiadowczej i kontrwywiadowczej w celu zwiększenia bezpieczeństwa narodowego zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji; oraz
 - (b) wykonują inne zdania określone ustawodawstwem krajowym.

CZĘŚĆ 4 – NARODOWE SŁUŻBY POLICYJNE

Utworzenie Narodowych Służb Policyjnych

Artykuł 243

- (1) Tworzy się Narodowe Służby Policyjne.
- (2) Narodowe Służby Policyjne tworzą:

- (a) Kenijskie Służby Policyjne; oraz
 - (b) Administracyjne Służby Policyjne.
- (3) Narodowe Służby Policyjne jako służba narodowa działają na całym obszarze Kenii.
- (4) Parlament uchwali ustawę zapewniającą wykonanie postanowień niniejszego artykułu.

Cele i zadania Narodowych Służb Policyjnych

Artykuł 244

Narodowe Służby Policyjne:

- (a) dążą do osiągnięcia najwyższych standardów profesjonalizmu i dyscypliny wśród swoich członków;
- (b) zapobiegają korupcji oraz wdrażają zasady przejrzystości i odpowiedzialności;
- (c) przestrzegają konstytucyjnych standardów praw człowieka i podstawowych wolności;
- (d) szkolą kadry w celu zapewnienia najwyższego poziomu kompetencji i uczciwości oraz poszanowania praw człowieka, podstawowych wolności i godności; oraz
- (e) rozwijają i wspierają relacje z całym społeczeństwem.

Dowództwo Narodowych Służb Policyjnych

Artykuł 245

- (1) Tworzy się urząd Generalnego Inspektora Narodowych Służb Policyjnych.
- (2) Generalny Inspektor:
- (a) jest powoływany przez Prezydenta za zgodą Parlamentu; oraz

- (b) sprawuje niezależne dowództwo nad Narodowymi Służbami Policyjnymi i wykonuje inne zadania określone ustawodawstwem krajowym.
- (3) Kenijskimi Służbami Policyjnymi i Administracyjnymi Służbami Policyjnymi kieruje zastępca Generalnego Inspektora, powoływany przez Prezydenta na wniosek Komisji Narodowych Służb Policyjnych.
- (4) Minister odpowiedzialny za służby policyjne, w ramach swoich uprawnień, może wydawać Generalnemu Inspektorowi zalecenia w sprawach należących do zakresu polityki Narodowych Służb Policyjnych, jednak żaden inny podmiot nie może wydawać Generalnemu Inspektorowi zaleceń w zakresie:
 - (a) prowadzenia dochodzeń w przypadku popełnienia określonego przestępstwa lub przestępstw;
 - (b) egzekwowania prawa wobec jednostki lub grupy osób; lub
 - (c) zatrudniania, przydzielania określonych zadań, awansowania, zawieszania w czynnościach albo odwoływania członków Narodowych Służb Policyjnych.
- (5) Zalecenia przekazywane Generalnemu Inspektorowi przez ministra odpowiedzialnego za służby policyjne zgodnie z ust. 4 lub zalecenia przekazywane Generalnemu Inspektorowi przez Prokuratora Generalnego na podstawie art. 157 ust. 4, wymagają formy pisemnej.
- (6) Generalny Inspektor jest powoływany na okres czterech lat i nie może być powołany ponownie.
- (7) Generalny Inspektor może zostać usunięty z urzędu przez Prezydenta wyłącznie z powodu:
 - (a) poważnego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych, w tym z powodu naruszenia postanowień Rozdziału szóstego;
 - (b) rażącego wykroczenia w trakcie sprawowania urzędu lub poza nim;

- (c) fizycznej lub psychicznej niezdolności do sprawowania urzędu;
 - (d) nieudolności;
 - (e) wszczęcia procedury upadłości; lub
 - (f) innych uzasadnionych przesłanek.
- (8) Parlament uchwała ustawę zapewniającą wykonanie postanowień niniejszego artykułu.

Komisja Narodowych Służb Policyjnych

Artykuł 246

- (1) Tworzy się Komisję Narodowych Służb Policyjnych.
- (2) W skład Komisji wchodzi:
- (a) następujący członkowie powoływani przez Prezydenta:
 - (i) osoba spełniająca wymogi do objęcia stanowiska Sędziego Wysokiego Sądu;
 - (ii) dwaj oficerowie policji wyższej rangi w stanie spoczynku; oraz
 - (iii) trzy osoby o nieposzlakowanej opinii, zasłużone dla społeczeństwa, wyróżniające się w czasie służby;
 - (b) Generalny Inspektor Narodowych Służb Policyjnych; oraz
 - (c) dwaj Zastępcy Generalnego Inspektora Narodowych Służb Policyjnych.
- (3) Komisja:
- (a) zatrudnia i powołuje na określone stanowiska służbowe, zatwierdza nominacje, określa zasady awansów i przeniesień w obrębie Narodowych Służb Policyjnych;
 - (b) monitoruje działania, sprawuje nadzór dyscyplinarny i decyduje o usunięciu ze stanowisk członków Służby; oraz

- (c) wykonuje inne zadania określone ustawodawstwem krajowym.
- (4) Skład Narodowych Służb Policyjnych winien odzwierciedlać regionalną i etniczną różnorodność Narodu Kenii.

Inne służby policyjne

Artykuł 247

Parlament może uchwalić ustawę o powołaniu innej służby policyjnej pod nadzorem Narodowych Służb Policyjnych i pod dowództwem Generalnego Inspektora Służb.

KOMISJE I NIEZALEŻNE URZĘDY

KOMISJE I NIEZALEŻNE URZĘDY

Zakres stosowania postanowień niniejszego Rozdziału

Artykuł 248

- (1) Postanowienia niniejszego Rozdziału mają zastosowanie do komisji wymienionych w ust. 2 i niezależnych urzędów wymienionych w ust. 3, z wyjątkiem przypadków określonych niniejszą Konstytucją.
- (2) Komisjami są:
 - (a) Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości;
 - (b) Narodowa Komisja Gruntowa;
 - (c) Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic;
 - (d) Komisja Służb Parlamentu;
 - (e) Komisja Służby Sądowniczej;
 - (f) Komisja do Spraw Podziału Dochodu;
 - (g) Komisja Służby Publicznej;
 - (h) Komisja do Spraw Uposażeń i Wynagrodzeń;
 - (i) Komisję Służby Nauczycieli; oraz
 - (j) Komisję Narodowych Służb Policyjnych.
- (3) Niezależne urzędy to:
 - (a) Auditor Generalny; oraz
 - (b) Kontroler Budżetu.

Cele, kompetencje oraz finansowanie komisji i niezależnych urzędów

Artykuł 249

- (1) Celem działania komisji i niezależnych urzędów jest:

- (a) ochrona suwerenności Narodu;
 - (b) zapewnienie przestrzegania przez organy Państwa demokratycznych zasad i wartości; oraz
 - (c) wspieranie konstytucjonalizmu.
- (2) Komisje oraz sprawujący niezależne urzędy:
- (a) podlegają wyłącznie niniejszej Konstytucji i ustawie; oraz
 - (b) są niezależne i nie podlegają zwierzchnictwu lub kontroli jakiegokolwiek podmiotu lub organu władzy.
- (3) Parlament przydziela środki umożliwiające każdej komisji oraz niezależnemu urzędowi wykonywanie statutowych zadań, a każda komisja oraz niezależny urząd posiadają własny budżet.

Skład, powołanie i kadencja

Artykuł 250

- (1) Każda komisja składa się z co najmniej trzech i nie więcej niż dziewięciu członków.
- (2) Przewodniczący oraz każdy członek komisji, a także osoba sprawująca niezależny urząd:
- (a) są wskazywani i rekomendowani na stanowiska w sposób określony ustawodawstwem krajowym;
 - (b) podlegają zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Narodowe; oraz
 - (c) są powoływani na stanowisko przez Prezydenta.
- (3) Na stanowisko może być powołana jedynie osoba posiadająca kwalifikacje wymagane niniejszą Konstytucją lub ustawodawstwem krajowym.
- (4) Powołania w skład Komisji i niezależnych urzędów winny uwzględniać wartości narodowe, o których mowa w art. 10, oraz zasadę, że skład Komisji i urzędów odzwierciedla regionalną i etniczną różnorodność Narodu Kenii.

- (5) Członek komisji może wykonywać obowiązki w niepełnym wymiarze czasu pracy.
- (6) Członek komisji lub osoba sprawująca niezależny urząd:
 - (a) jeżeli została powołana *ex officio*, jest powoływana na okres sześciu lat i nie może ponownie zostać powołana na to stanowisko; oraz
 - (b) jeżeli została powołana *ex officio* lub wykonuje obowiązki w niepełnym wymiarze czasu pracy, nie może zajmować innych stanowisk lub wykonywać pracy zarobkowej w sektorze prywatnym lub publicznym.
- (7) Wynagrodzenie i świadczenia należne z tytułu członkostwa w komisji albo sprawowania niezależnego urzędu wypłacane są z Funduszu Skonsolidowanego.
- (8) Wynagrodzenie i świadczenia należne z tytułu członkostwa w komisji albo sprawowania niezależnego urzędu nie mogą ulec zmianie na niekorzyść osób pełniących te funkcje.
- (9) Członek komisji lub osoba sprawująca niezależny urząd nie ponosi odpowiedzialności za działania podjęte w dobrej wierze w trakcie sprawowania funkcji.
- (10) Członkowie komisji wybierają spośród swego grona wiceprzewodniczącego:
 - (a) na pierwszym posiedzeniu komisji; oraz
 - (b) ilekroć jest konieczne zapewnienie wakatu na stanowisku wiceprzewodniczącego.
- (11) Przewodniczący i wiceprzewodniczący komisji nie mogą być osobami tej samej płci.
- (12) Każda komisja posiada Sekretarza:
 - (a) powoływanego przez komisję; oraz
 - (b) będącego organem wykonawczym Komisji.

Usunięcie z urzędu

Artykuł 251

- (1) Członek komisji (nie powołany *ex officio*) albo osoba sprawująca niezależny urząd, mogą zostać usunięci wyłącznie z powodu:
 - (a) poważnego naruszenia postanowień niniejszej Konstytucji lub innych aktów normatywnych, w tym z powodu naruszenia postanowień Rozdziału szóstego;
 - (b) rażącego wykroczenia w trakcie pełnienia funkcji członka komisji albo sprawowania niezależnego urzędu lub poza nim;
 - (c) fizycznej lub psychicznej niezdolności do sprawowania urzędu;
 - (d) nieudolności; lub
 - (e) wszczęcia procedury upadłości.
- (2) Osoba pragnąca usunięcia członka komisji lub osoby sprawującej niezależny urząd z przyczyn określonych w ust. 1, może przedłożyć Zgromadzeniu Narodowemu petycję w tej sprawie wraz z uzasadnieniem przedstawiającym przesłanki usunięcia.
- (3) Zgromadzenie Narodowe rozpatruje petycję i jeżeli uzna przesłanki, o których mowa w ust. 1, przekazuje petycję Prezydentowi.
- (4) Prezydent po otrzymaniu petycji, o której mowa w ust. 3:
 - (a) może zawiesić członka komisji lub osobę sprawującą niezależny urząd do czasu rozpatrzenia petycji; oraz
 - (b) powołuje trybunał zgodnie z ust. 5.
- (5) W skład trybunału wchodzi:
 - (a) przewodniczący – osoba, która sprawuje albo sprawowała urząd sędziego wyższej instancji;
 - (b) co najmniej dwie osoby, które spełniają wymogi bycia powołanym na stanowisko sędziego Wysokiego Sądu; oraz

- (c) osoba posiadająca kwalifikacje do dokonania oceny stanu faktycznego wskazanego w petycji, jako przesłanki usunięcia ze stanowiska.
- (6) Trybunał bezzwłocznie przeprowadza dochodzenie i przedstawia Prezydentowi sprawozdanie wraz z wiążącym zaleceniem, a Prezydent, działając zgodnie z zaleceniem trybunału, podejmuje ostateczną decyzję w ciągu trzydziestu dni.
- (7) Osoba zawieszona w pełnieniu funkcji na podstawie postanowień niniejszego artykułu, do czasu wydania decyzji o usunięciu albo przywróceniu na zajmowane uprzednio stanowisko, jest uprawniona do otrzymywania połowy należnego wynagrodzenia i połowy należnych świadczeń.

Podstawowe zadania i uprawnienia

Artykuł 252

- (1) Każda komisja i każda osoba sprawująca niezależny urząd:
 - (a) może prowadzić postępowanie wyjaśniające z inicjatywy własnej lub w odpowiedzi na skargę złożoną przez obywatela;
 - (b) posiada kompetencje niezbędne do prowadzenia postępowania rozjemczego, mediacji i postępowania pojednawczego;
 - (c) może zatrudniać własnych pracowników; oraz
 - (d) może, poza zadaniami i uprawnieniami przyznanymi niniejszą Konstytucją, wykonywać inne zadania i kompetencje określone ustawodawstwem.
- (2) Skargę do komisji lub osoby sprawującej niezależny urząd może wnieść jedynie osoba uprawniona do wszczęcia postępowania sądowego zgodnie z art. 22 ust. 1 i 2.
- (3) Uprawnienie do wydania nakazu stawienia się w charakterze świadka i złożenia zeznań na potrzeby postępowania posiadają następujące komisje i niezależne urzędy:

- (a) Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości;
- (b) Komisja Służby Sądowniczej;
- (c) Narodowa Komisja Gruntów; oraz
- (d) Auditor Generalny.

Status prawny komisji i niezależnych urzędów

Artykuł 253

Każda komisja i każdy niezależny urząd:

- (a) posiada osobowość prawną, została powołana na czas nieoznaczony i posiada własną pieczęć; oraz
- (b) jako osoba prawna jest uprawniona do pozywania i może być pozywana.

Sprawozdawczość komisji i niezależnych urzędów

Artykuł 254

- (1) Po zakończeniu danego roku budżetowego, w możliwie najkrótszym terminie, każda komisja i każda osoba sprawująca niezależny urząd przedkłada sprawozdanie Prezydentowi i Parlamentowi.
- (2) Prezydent, Zgromadzenie Narodowe lub Senat mogą w każdej chwili zażądać od Komisji lub osoby sprawującej niezależny urząd przedstawienia sprawozdania w określonej sprawie.
- (3) Każde sprawozdanie komisji lub osoby sprawującej niezależny urząd, wymagane na podstawie niniejszego artykułu, podlega publikacji i jest podawane do wiadomości publicznej.

ZMIANA KONSTYTUCJI

ZMIANA KONSTYTUCJI

ZMIANA KONSTYTUCJI

Zmiana Konstytucji

Artykuł 255

- (1) Proponowana zmiana niniejszej Konstytucji jest uchwalana zgodnie z postanowieniami art. 256 lub 257 i zgodnie z ust. 2 podlega zatwierdzeniu w referendum, gdy dotyczy:
 - (a) zwierzchnictwa niniejszej Konstytucji;
 - (b) terytorium Kenii;
 - (c) suwerenności Narodu;
 - (d) wartości narodowych oraz zasad sprawowania rządów, o których mowa w art. 10 ust. 2 pkt (a) – pkt (d);
 - (e) Karty Praw;
 - (f) kadencji Prezydenta;
 - (g) niezawisłości sądownictwa i komisji oraz niezależnych urzędów określonych postanowieniami Rozdziału piętnastego;
 - (h) kompetencji Parlamentu;
 - (i) celów i zasad oraz struktury dewolucji władz; lub
 - (j) postanowień niniejszego Rozdziału.
- (2) Zmiana zostaje przyjęta w referendum przeprowadzonym zgodnie z ust. 1, gdy:
 - (a) w każdym z co najmniej połowy wszystkich hrabstw w głosowaniu wzięło udział co najmniej dwadzieścia procent zarejestrowanych wyborców; oraz
 - (b) za zmianą opowiedziała się zwykła większość obywateli głosujących w referendum.
- (3) Zmiana niniejszej Konstytucji, która nie dotyczy materii, o których mowa w ust. 1, może być uchwalona:

- (a) przez Parlament, zgodnie z art. 256, jak również
- (b) przez Naród i Parlament – w myśl art. 257.

Zmiana Konstytucji z inicjatywy Parlamentu

Artykuł 256

- (1) Projekt ustawy o zmianie niniejszej Konstytucji:
 - (a) może zostać wniesiony przez każdą z Izb Parlamentu;
 - (b) nie może dotyczyć innych materii niż dopuszczalne przedmiotowym zakresem poprawek przewidzianych projektem;
 - (c) nie może być przedmiotem drugiego czytania w żadnej z Izb przed upływem dziewięćdziesięciu dni od pierwszego czytania;
 - (d) przyjmuje się za uchwalony przez Parlament, gdy każda z izb Parlamentu uchwaliła projekt w drugim i trzecim czytaniu, większością co najmniej dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków każdej z Izb.
- (2) Parlament udostępnia do publicznej wiadomości projekt ustawy o zmianie niniejszej Konstytucji i zapewnia nad nim publiczną debatę.
- (3) Po uchwaleniu przez Parlament projektu ustawy o zmianie niniejszej Konstytucji Przewodniczący obu Izb Parlamentu wspólnie przedkładają Prezydentowi:
 - (a) projekt ustawy, w celu udzielenia sankcji i ogłoszenia; oraz
 - (b) dokument potwierdzający fakt uchwalenia ustawy przez Parlament zgodnie z postanowieniami niniejszego artykułu.
- (4) Z zastrzeżeniem ust. 5, Prezydent udziela projektom sankcji i zarządza jego ogłoszenie w ciągu trzydziestu dni od dnia uchwalenia przez Parlament.
- (5) Jeżeli projekt ustawy o zmianie niniejszej Konstytucji dotyczy materii wymienionych w art. 255 ust. 1:

- (a) Prezydent przed udzieleniem sankcji zwraca się do Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic z wnioskiem o przeprowadzenie w ciągu dziewięćdziesięciu dni referendum ogólnokrajowego w celu uzyskania aprobaty dla projektu ustawy; oraz
- (b) w ciągu trzydziestu dni od dnia przedłożenia Prezydentowi przez przewodniczącego Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic dokumentu poświadczającego zaaprobowanie projektu ustawy w trybie art. 255 ust. 2, Prezydent udziela sankcji i zarządza jego ogłoszenie.

Inicjatywa ludowa zmiany Konstytucji

Artykuł 257

- (1) Propozycja zmiany niniejszej Konstytucji może być przedstawiona jako inicjatywa ludowa, jeżeli poparło ją swoim podpisem co najmniej milion zarejestrowanych wyborców.
- (2) Inicjatywa ludowa w zakresie zmiany niniejszej Konstytucji może być przedstawiona w formie ogólnej propozycji kierunku zmian albo w formie przygotowanego projektu ustawy.
- (3) Jeżeli inicjatywa ludowa została zgłoszona w formie ogólnej propozycji kierunku zmian, inicjatorzy winni przedstawić ją następnie w formie projektu ustawy.
- (4) Inicjatorzy projektu ustawy o zmianie Konstytucji składają go wraz z zebranymi podpisami do Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic, która sprawdza, czy inicjatywa uzyskała poparcie co najmniej miliona zarejestrowanych wyborców.
- (5) Jeżeli Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic stwierdzi, że inicjatywa ludowa spełnia wymogi określone niniejszym artykułem, Komisja przedkłada projekt ustawy o zmianie Konstytucji każdemu ze zgromadzeń hrabstw w celu rozpatrzenia w ciągu trzech miesięcy od dnia przedłożenia.

- (6) Jeżeli zgromadzenie hrabstwa zatwierdzi projekt ustawy w ciągu trzech miesięcy od dnia jego przedłożenia przez Komisję, przewodniczący zgromadzenia przekazuje kopię projektu ustawy przewodniczącym obu Izb Parlamentu wraz z dokumentem poświadczającym zatwierdzenie projektu przez zgromadzenie hrabstwa.
- (7) Jeżeli projekt ustawy o zmianie Konstytucji zostanie zatwierdzony przez większość zgromadzeń hrabstw, zostaje niezwłocznie wniesiony do Parlamentu.
- (8) Projekt ustawy, o którym mowa w niniejszym artykule, zostaje uchwalony przez Parlament, jeżeli uzyska poparcie większości ogólnej liczby członków każdej z Izb.
- (9) Jeżeli Parlament uchwali projekt ustawy o zmianie Konstytucji, przedkłada go Prezydentowi w celu udzielenia sankcji, zgodnie z art. 256 ust. 4 i ust. 5.
- (10) W przypadku odrzucenia projektu ustawy przez którąkolwiek z Izb Parlamentu lub w przypadku, gdy projekt dotyczy materii wymienionych w art. 255 ust. 1, nad proponowanymi zmianami przeprowadza się referendum ogólnokrajowe.
- (11) Postanowienia art. 225 ust. 2 stosuje się do referendum, o którym mowa w ust. 10 wraz z niezbędnymi modyfikacjami.

POSTANOWIENIA OGÓLNE

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Rozdział siedemnasty

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Stosowanie Konstytucji

Artykuł 258

- (1) Każdy, kto twierdzi, że postanowienia niniejszej Konstytucji zostały naruszone lub są zagrożone naruszeniem, jest uprawniony do wszczęcia postępowania sądowego w tej sprawie.
- (2) Poza podmiotami występującymi we własnym interesie, postępowanie sądowe określone w ust. 1 może być wszczęte przez:
 - (a) podmiot¹⁵¹ działający w imieniu innego podmiotu i nie występującego we własnym imieniu;
 - (b) podmiotu występującego jako reprezentant interesu grupowego, grupy lub kategorii podmiotów;
 - (c) podmiotu działającego w interesie publicznym; lub
 - (d) stowarzyszenie działające w interesie jednego lub większej liczby swoich członków.

Wykładnia Konstytucji

Artykuł 259

- (1) Niniejsza Konstytucja winna być interpretowana w sposób:
 - (a) wspierający jej cele, wartości i zasady;
 - (b) sprzyjający rozwojowi rządów prawa, praw człowieka oraz podstawowych wolności zawartych w Karcie Praw;
 - (c) umożliwiający rozwój prawa; oraz
 - (d) sprzyjający dobremu rządzeniu.
- (2) W przypadku wystąpienia rozbieżności między różnymi wersjami językowymi niniejszej Konstytucji, rozstrzygająca jest wersja sporządzona w języku angielskim.

¹⁵¹ W oryg. *person*.

- (3) Każde z postanowień niniejszej Konstytucji winno być interpretowane zgodnie z doktryną wykładni, iż jej postanowienia odpowiadają potrzebom rzeczywistości¹⁵², co oznacza między innymi, że:
- (a) zadanie lub uprawnienie przyznane urzędowi mocą niniejszej Konstytucji podlega wykonaniu przez osobę sprawującą ten urząd z uwzględnieniem wymogów istniejącej sytuacji;
 - (b) wszelkie odwołania w niniejszej Konstytucji do urzędu państwowego lub innego urzędu publicznego, do funkcjonariusza państwowego lub publicznego, lub osoby sprawującej taki urząd, dotyczą też osoby pełniącej funkcję albo w inny sposób wykonującej zadania urzędu w danym czasie;
 - (c) wszelkie odniesienia w niniejszej Konstytucji do urzędu, organu państwowego czy nazw organów lokalnych, winny być odczytywane z uwzględnieniem urzędowych zmian podjętych jako niezbędne w danych okolicznościach;
 - (d) zawarte w niniejszej Konstytucji odwołania do urzędu, organu lub organizacji, w przypadku gdy ten urząd, organ lub organizacja zostały zniesione, należy stosować do jego prawnego następcy albo do równoważnego odpowiednika urzędu, organu czy organizacji.
- (4) W niniejszej Konstytucji, o ile z kontekstu nie wynika inaczej:
- (a) wyraz lub wyrażenie, zdefiniowane w niniejszej Konstytucji, ich odmiana gramatyczna albo formy pokrewne posiadające odpowiadające im znaczenie, odczytuje się z uwzględnieniem zmian wynikających z kontekstu.
 - (b) wyraz „zawiera”¹⁵³ oznacza „zawiera, ale nie jest ograniczony do”.

¹⁵² W oryg. *the law is always speaking*. Zasada „law is always speaking” stanowi przykład wykładni dynamicznej, czyli takiej interpretacji postanowień Konstytucji, która odpowiada potrzebom rzeczywistości i praktyki społecznej. „Law is always speaking” bliskie jest amerykańskiej koncepcji „living constitution”, która zakłada wydobywanie (głównie przez sądy) coraz to nowych treści z przepisów liczącej już ponad dwa wieki Konstytucji Stanów Zjednoczonych.

¹⁵³ W oryg. *includes*.

- (5) Przy określaniu odstępów czasowych między dwoma zdarzeniami, o których mowa w niniejszej Konstytucji, jeżeli czas został wyrażony w:
 - (a) dniach – nie wlicza się dnia, w którym ma miejsce pierwsze ze zdarzeń, wlicza się natomiast dzień, w którym ma miejsce drugie ze zdarzeń;
 - (b) miesiącach – okres kończy się z początkiem dnia określonego miesiąca:
 - (i) jeżeli ma tę samą liczbę porządkową co data dzienna, od której okres zaczął biec, o ile miesiąc posiada odpowiadającą jej datę;
 - (ii) w każdym innym przypadku, w ostatnim dniu miesiąca; albo
 - (c) latach – okres kończy się wraz z początkiem dnia danego roku, który odpowiada dacie rozpoczęcia okresu.
- (6) W przypadku, gdy okres przewidziany w niniejszej Konstytucji dotyczy sześciu lub mniejszej liczby dni, przy jego obliczaniu nie są wliczane niedziele i święta.
- (7) Jeżeli w konkretnym przypadku koniec okresu przewidzianego w niniejszej Konstytucji przypada na niedzielę lub święto państwowe, do okresu tego wlicza się kolejny dzień, który nie jest niedzielą lub świętem państwowym.
- (8) Jeżeli niniejsza Konstytucja nie przewiduje terminu wykonania określonej czynności, czynności dokonuje się bez zbędnej zwłoki i stosownie do potrzeb.
- (9) Jeżeli na mocy niniejszej Konstytucji podmiotowi lub organowi Państwa przyznano uprawnienie do przedłużenia okresu przewidzianego w niniejszej Konstytucji, winno być ono wykonywane przed lub po upływie tego okresu, chyba że postanowienie na mocy którego przyznano to uprawnienie wyraźnie stanowi inaczej.
- (10) O ile przepisy niniejszej Konstytucji nie stanowią inaczej, w przypadku opróżnienia urzędu utworzonego na mocy

niniejszej Konstytucji, osoba, która go sprawowała, może – jeżeli spełnia konieczne wymagania – zostać ponownie powołana, wybrana albo wyłoniona w inny sposób w celu sprawowania tego urzędu zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

- (11) Jeżeli zadanie lub uprawnienie przyznane mocą niniejszej Konstytucji danemu podmiotowi może być wykonywane tylko po zasięgnięciu opinii lub uzyskaniu rekomendacji, za zgodą albo po konsultacji z innym podmiotem, zadanie to lub uprawnienie może być wykonywane wyłącznie w zakresie wskazanym w opinii, rekomendacji, wyrażonej zgodzie oraz podczas konsultacji, chyba że niniejsza Konstytucja stanowi inaczej.

Wyjaśnienie terminów

Artykuł 260

W niniejszej Konstytucji, o ile z kontekstu nie wynika inaczej:

adult

„dorosły” oznacza osobę, która osiągnęła wiek osiemnastu lat;

affirmative action

„akcje afirmatywne” („polityki równych szans”) obejmują wszelkie działania podejmowane w celu przewyciężenia lub złagodzenia nierówności, skutków systemowego wykluczenia oraz naruszenia praw lub podstawowych wolności;

child

„dziecko” oznacza osobę, która nie osiągnęła wieku osiemnastu lat;

contravene

„naruszenie” oznacza „nieprzestrzeganie”;

county legislation

„ustawodawstwo hrabstw” oznacza akty normatywne stanowione przez organy władzy hrabstw samodzielnie lub na mocy upoważnienia przyznanego przez zgromadzenie hrabstwa;

disability

„niepełnosprawność” obejmuje wszelkie fizyczne, sensoryczne, psychiczne, psychologiczne oraz inne dysfunkcje, stany lub choroby, które mają, lub są postrzegane przez znaczącą część wspólnoty jako mające, istotny i długotrwały wpływ na zdolność jednostki do wykonywania codziennych czynności;

document

„dokument” oznacza:

- (a) każdą publikację lub treść pisaną, ujętą w słowa lub nanie-sioną na dowolny nośnik za pomocą liter, cyfr bądź znaków lub za pomocą więcej niż jednego z tych środków, który wykorzystuje się lub, który może być wykorzystany w celu utrwalenia tej treści; oraz
- (b) pliki elektroniczne;

effective date

„data wejścia w życie” oznacza dzień wejścia w życie niniejszej Konstytucji;

fail

„nieprzyjęcie” oznacza „odrzuconie”;

financial year

„rok budżetowy” oznacza okres dwunastu miesięcy, którego koniec przypada na trzydziesty dzień czerwca lub na inny dzień przewidziany ustawodawstwem krajowym, a rok budżetowy podmiotu rozpoczynającego działalność obejmuje okres od dnia rozpoczęcia działalności przez podmiot do najbliższego następującego po nim trzydziestego dnia czerwca albo do innego dnia przewidzianego ustawodawstwem krajowym;

Gazette

„Gazette” oznacza dziennik urzędowy „Kenya Gazette” oficjalnie wydawany przez rząd lub suplement do „Kenya Gazette”;

guarantee

„gwarancja” oznacza bezwarunkowe albo warunkowe zapewnienie, zobowiązanie lub zabezpieczenie wydane przez rząd krajowy

w celu częściowej albo całkowitej spłaty pożyczki zaciągniętej przez samorządy hrabstw lub podmiot;

judicial officer

„funkcjonariusz wymiaru sprawiedliwości” oznacza referendarza sądowego, zastępcę referendarza sądowego, sędziego sądu magistralnego, kadiego oraz przewodniczącego w sądach utworzonych na podstawie art. 169 ust. 1 pkt (d);

land

„grunt” obejmuje:

- (a) powierzchnię ziemi i skały podpowierzchniowe;
- (b) wody powierzchniowe i podpowierzchniowe;
- (c) wody morskie w granicach morza terytorialnego i wyłączną strefę ekonomiczną;
- (d) zasoby naturalne w całości znajdujące się nad lub pod powierzchnią ziemi; oraz
- (e) przestrzeń powietrzną;

legislation

„ustawodawstwo” obejmuje:

- (a) akt Parlamentu lub ustawę wydaną na podstawie upoważnienia zawartego w akcie Parlamentu; albo
- (b) akt normatywny uchwalony przez zgromadzenie hrabstwa albo wydany na podstawie upoważnienia zawartego w akcie zgromadzenia hrabstwa;

loan

„kredyt” obejmuje wszelkie formy udzielanych i zaciąganych pożyczek, odroczonej płatności, na których spłatę lub zwrot można, albo istnieje taki wymóg, wykorzystać środki pieniężne z funduszu publicznego;

marginalised community

„wspólnota marginalizowana” oznacza:

- (a) wspólnotę, która z powodu stosunkowo niskiej populacji lub z innych przyczyn, jest niezdolna jako całość do pełnego uczestniczenia w społecznym i gospodarczym życiu mieszkańców Kenii;
- (b) wspólnotę tradycyjną, która z uwagi na potrzebę i pragnienie uchronienia swej unikalnej kultury i tożsamości przed procesem asymilacji, pozostaje jako całość poza wspólnym życiem społecznym i gospodarczym mieszkańców Kenii;
- (c) wspólnoty rdzenne, które zachowują i podtrzymują tradycyjny styl życia i źródła utrzymania oparte na gospodarce łowieckiej i zbierackiej;
- (d) pasterzy i wspólnoty pasterskie:
 - (i) koczownicze; lub
 - (ii) osiadłe, które jako całość, z powodu swojej względnej izolacji geograficznej, brały jedynie marginalny udział w społecznym i gospodarczym życiu mieszkańców Kenii;

marginalised group

„grupa marginalizowana” oznacza grupę osób, która z powodów prawnych lub ze względu na prowadzoną w przeszłości działalność, w dniu wejścia w życie Konstytucji albo po jej wejściu w życie, była lub jest dyskryminowana z powodów wymienionych w art. 27 ust. 4;

national legislation

„ustawodawstwo krajowe” – oznacza akt Parlamentu lub ustawę uchwaloną na podstawie upoważnienia zawartego w akcie Parlamentu;

natural resources

„zasoby naturalne” oznaczają fizyczne i inne niż ludzkie czynniki i elementy, zarówno odnawialne, jak i nieodnawialne, w tym:

- (a) światło słoneczne;
- (b) wody powierzchniowe i gruntowe;
- (c) lasy, elementy różnorodności biologicznej i zasoby genetyczne; oraz
- (d) skały, minerały, paliwa kopalne i inne źródła energii;

older member of society

„osoba starsza” oznacza osobę, która osiągnęła wiek sześćdziesięciu lat;

person

„podmiot” obejmuje przedsiębiorstwo, stowarzyszenie lub inny podmiot posiadający osobowość prawną lub jej nieposiadający;

political party

„partia polityczna” oznacza organizację określoną w Części 3 Rozdziału siódmego;

property

„własność” obejmuje nieograniczone i ograniczone prawo i roszczenia do:

- (a) gruntu, stałych urządzeń lub ulepszeń gruntów;
- (b) ruchomości lub osobistych nieruchomości;
- (c) własności intelektualnej; lub
- (d) środków pieniężnych, rzeczy będących przedmiotem roszczenia lub instrumentów zbywalnych;

public officer

„funkcjonariusz publiczny” oznacza:

- (a) funkcjonariusza państwowego; albo
- (b) każdego, kto nie jest funkcjonariuszem państwowym, ale zajmuje stanowisko w urzędzie publicznym;

public office

„urząd publiczny” oznacza urząd w organach centralnych państwa, władzach hrabstw lub w służbie publicznej, jeżeli wynagrodzenie i świadczenia z tytułu sprawowania tego urzędu wypłacane są bezpośrednio z Funduszu Skonsolidowanego albo bezpośrednio z środków przyznanych przez Parlament;

public service

„służba publiczna” oznacza ogół wszystkich osób, nie będących funkcjonariuszami państwowymi wykonujących zadania w organach Państwa;

Republic

„Republika” oznacza Republikę Kenii;

State

„Państwo”, użyte jako rzeczownik, oznacza ogół urzędów, organów i innych jednostek w myśl niniejszej Konstytucji tworzących władze Republiki;

State office

Urzędy państwowe obejmują:

- (a) prezydenta;
- (b) wiceprezydenta;
- (c) ministra;
- (d) członka Parlamentu;
- (e) sędziego i sędziego sądu magistrackiego;
- (f) członka komisji, do której stosuje się przepisy Rozdziału piętnastego;
- (g) osoby sprawującej niezależny urząd, do którego stosuje się przepisy Rozdziału piętnastego;
- (h) członka zgromadzenia hrabstwa, gubernatora lub zastępcy gubernatora hrabstwa, bądź innego członka komitetu wykonawczego hrabstwa;
- (i) Rzecznika Interesu Publicznego;
- (j) Prokuratora Generalnego;
- (k) Sekretarza Gabinetu;
- (l) Sekretarza Generalnego;
- (m) Szefa Sił Obronnych Kenii;
- (n) Głównodowodzącego Siłami Obronnymi Kenii;
- (o) Szefa Narodowych Służb Wywiadowczych;
- (p) Generalnego Inspektora oraz Zastępcy Generalnego Inspektora Narodowych Służb Policyjnych; lub

(q) urzędy utworzone i określone jako urzędy państwowe na mocy ustawodawstwa krajowego;

State officer

„funkcjonariusz państwowy” oznacza osobę sprawującą urząd państwowy;

State organ

„organ Państwa” oznacza komisję, urząd, agencję lub inny organ utworzony na mocy niniejszej Konstytucji;

writing

„forma pisemna” obejmuje wydruk, fotografię, litografię, maszynopis, dokument sporządzony alfabetem Braille’a oraz inne sposoby przedstawiania lub powielania wyrazów w formie wizualnej;

youth

„młodzież” oznacza ogół osób w Republice, które:

- (a) osiągnęły wiek osiemnastu lat; ale
- (b) nie ukończyły trzydziestego piątego roku życia.

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I WPROWADZAJĄCE

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I WPROWADZAJĄCE

Rozdział osiemnasty

PRZEPISY PRZEJŚCIOWE I WPROWADZAJĄCE

Ustawy wprowadzające w życie konstytucję

Artykuł 261

- (1) Parlament uchwali wymagane niniejszą Konstytucją ustawy regulujące sprawy wymienione w Załączniku piątym w okresie w nim przewidzianym, licząc jego początek od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji.
- (2) Niezależnie od postanowień ust. 1 Zgromadzenie Narodowe może uchwałą popartą większością dwóch trzecich głosów ogólnej liczby członków Zgromadzenia przedłużyć okres przewidziany dla uregulowania poszczególnych spraw określonych w ust. 1 – jednak nie dłużej niż o rok.
- (3) Uprawnienie Zgromadzenia Narodowego, o którym mowa w ust. 2 może być wykonane:
 - (a) jednorazowo do wymienionych spraw; oraz
 - (b) wyłącznie w szczególnych okolicznościach i za zgodą Przewodniczącego Zgromadzenia Narodowego.
- (4) Mając na uwadze postanowienia ust. 1, Rzecznik Interesu Publicznego w porozumieniu z Komisją do Spraw Wprowadzenia Konstytucji, w możliwie najkrótszym terminie przygotowuje właściwe projekty ustaw i przedkłada je Parlamentowi w celu uchwalenia ustaw w określonym terminie.
- (5) Jeżeli Parlament nie uchwali określonej ustawy w przewidzianym terminie, każdy może wystąpić z petycją w tej sprawie do Wysokiego Sądu.
- (6) Wysoki Sąd, rozpatrując wniosek, o którym mowa w ust. 5, może:

- (a) wydać akt deklaratoryjny¹⁵⁴; oraz
- (b) przekazać akt deklaratoryjny bezpośrednio Parlamentowi i Rzecznikowi Interesu Publicznego w celu podjęcia działań zapewniających, że wymagana ustawa zostanie uchwalona w okresie wskazanym w orzeczeniu, a następnie złożyć Szefowi Wymiaru Sprawiedliwości sprawozdanie z postępów w tej sprawie.
- (7) Jeżeli Parlament nie uchwali ustawy zgodnie z aktem, o którym mowa w ust. 6 pkt (b), Szef Wymiaru Sprawiedliwości wnosi do Prezydenta o rozwiązanie Parlamentu, a Prezydent rozwiązuje Parlament.
- (8) Jeżeli Parlament zostanie rozwiązany na podstawie ust. 7, nowo ukonstituowany Parlament uchwała wymaganą ustawę w okresie przewidzianym w Załączniku piątym, którego bieg rozpoczyna się z dniem rozpoczęcia nowej kadencji Parlamentu.
- (9) Jeżeli nowy Parlament nie uchwali ustawy zgodnie z ust. 8, postanowienia ust. 1–8 stosuje się odpowiednio.

Przepisy przejściowe i wprowadzające

Artykuł 262

Przepisy przejściowe i wprowadzające określone w Załączniku szóstym obowiązują od dnia wejścia w życie Konstytucji.

Wejście w życie Konstytucji

Artykuł 263

Niniejsza Konstytucja wchodzi w życie z dniem ogłoszenia jej przez Prezydenta albo po upływie czternastu dni od dnia ogłoszenia w dzienniku urzędowym „Gazette” ostatecznych wyników referendum konstytucyjnego, w zależności od tego, co miało miejsce wcześniej.

¹⁵⁴ W oryg. *declaratory order*. Orzeczenie, które nie tworzy, nie znosi i nie zmienia istniejącego stosunku prawnego, lecz potwierdza istniejące prawa i obowiązki jego adresata(ów). W sposób prawnie wiążący stwierdza o istnieniu określonego stanu prawnego, rządziej faktycznego, który istnieje niezależnie od aktu (tzn. akt deklaratoryjny nie kreuje tego stanu).

*Utrata mocy obowiązującej postanowień
poprzedniej Konstytucji*

Artykuł 264

Konstytucja obowiązująca bezpośrednio przed dniem wejścia w życie nowej Konstytucji traci moc wraz z dniem wejścia w życie nowej Konstytucji, zgodnie z Załącznikiem szóstym.

ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK PIERWSZY

(art. 6 ust. 1)

Hrabstwa

1. Mombasa
2. Kwale
3. Kilifi
4. Tana River
5. Lamu
6. Taita/Taveta
7. Garissa
8. Wajir
9. Mandera
10. Marsabit
11. Isiolo
12. Meru
13. Tharaka-Nithi
14. Embu
15. Kitui
16. Machakos
17. Makueni
18. Nyandarua
19. Nyeri
20. Kirinyaga
21. Murang'a
22. Kiambu

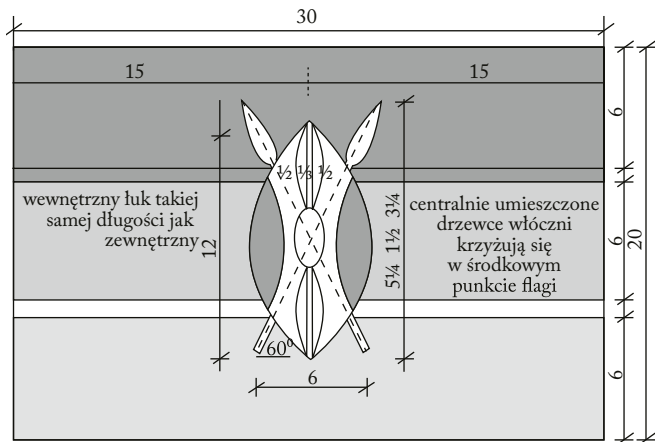
23. Turkana
24. West Pokot
25. Samburu
26. Trans Nzoia
27. Uasin Gishu
28. Elgeyo/Marakwet
29. Nandi
30. Baringo
31. Laikipia
32. Nakuru
33. Narok
34. Kajiado
35. Kericho
36. Bomet
37. Kakamega
38. Vihiga
39. Bungoma
40. Busia
41. Siaya
42. Kisumu
43. Homa Bay
44. Migori
45. Kisii
46. Nyamira
47. Nairobi City

ZAŁĄCZNIK DRUGI

(art. 9 ust. 2)

Symbole narodowe

(a) Flaga narodowa

Legenda

Czerń

Czerwień – wzór odcienia koloru opisany w British Standard 0-006

Zieleń – wzór odcienia koloru opisany w British Standard 0-010

Adnotacja – wszystkie podane wielkości nie odzwierciedlają konkretnych wymiarów, a jedynie mają charakter proporcjonalny.

Opis

Trzy główne pasy równej szerokości ułożone od góry ku dołowi barwami: czarną, czerwoną i zieloną oraz oddzielone wąskimi białymi pasami z symetrycznie umieszczoną tarczą i białymi włóczniami skrzyżowanymi centralnie.

(b) Hymn narodowy

1.

*Panie wszelkiego stworzenia
Błogostaw naszej Ziemi i Narodowi.
Sprawiedliwość naszą tarczą i obrońcą,
Abyśmy trwali w jedności
Pokój i wolność
W obfitości wypełniają nasze granice.*

2.

*Pozwól wszystkim i każdemu z osobna
Wzrastać z sercem silnym i prawym.
Służba naszym szczerym wysiłkiem
Dla naszej Ojczyzny Kenii.
Dziedzictwo świętości
Umacniaj byśmy mogli stanąć do obrony.*

3.

*Pozwól wszystkim razem
Złączonym wspólną więzią
Wspólnie budować nasz Naród
I chwałę Kenii, a
Owoc naszej pracy
Wypełni nasze serca dziękczynieniem.*

(c) Godło

(d) Pieczęć państwowa

ZAŁĄCZNIK TRZECI

(art. 74, 141 ust. 3, art. 148 ust. 5 i art. 152 ust. 4)

Przysięgi narodowe i uroczyste oświadczenia

Przysięga lub uroczyste oświadczenie wierności składane przez Prezydenta / osobę pełniącą obowiązki Prezydenta oraz Wiceprezydenta

Ja, ..., w pełni świadomy istoty wysokiego powołania, obejmując urząd Prezydenta/ pełniąc obowiązki Prezydenta / urząd Wiceprezydenta Republiki Kenii, przysięgam / uroczysto oświadczam, że będę oddany i dochowam wierności Republice Kenii, będę chronił, przestrzegam i bronił niniejszej Konstytucji Kenii, jak zapisano w prawie i wszystkich innych aktach normatywnych obowiązujących w Republice, oraz że będę chronił i stał na straży suwerenności, integralności i godności Narodu Kenii.

(W przypadku przysięgi – *Tak mi dopomóż Bóg*).

Przysięga lub uroczyste oświadczenie należytego wypełniania obowiązków przez Prezydenta / osobę pełniącą obowiązki Prezydenta

Ja, ..., przysięgam / uroczysto oświadczam, że sprawując urząd Prezydenta / pełniąc obowiązki Prezydenta Republiki Kenii będę rzetelnie i sumiennie służyć Narodowi i Republice Kenii, będę należycie wywiązywać się z obowiązków i funkcji Prezydenta / osoby pełniącej obowiązki Prezydenta Republiki Kenii, oraz że będę postępował sprawiedliwie względem wszystkich i w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji i wszystkich innych aktów normatywnych obowiązujących w Kenii, z odwagą, nie wyróżniając nikogo, sprawiedliwie i bez złej woli.

(W przypadku przysięgi – *Tak mi dopomóż Bóg*).

Przysięga lub uroczyste oświadczenie należytego wypełniania obowiązków przez Wiceprezydenta

Ja, ..., przysięgam / uroczysto oświadczam, że sprawując urząd Wiceprezydenta będę rzetelnie i sumiennie służyć Narodowi i Republice

Kenii, będę należycie wywiązywał się z obowiązków i sprawował funkcje Wiceprezydenta, zgodnie z moją najlepszą wolą, i że będę zawsze, gdy tylko okaże się to niezbędne, w sposób szczerzy i oddany służył radą i wsparciem Prezydentowi Republiki Kenii, oraz że będę postępował sprawiedliwie względem wszystkich, z odwagą, nie wyróżniając nikogo, uczciwie i bez złej woli i że nie ujawnię – pośrednio lub bezpośrednio – spraw, co do których powziąłem wiedzę w trakcie pełnienia przeze mnie obowiązków i które powierzono mi w tajemnicy.

(W przypadku przysięgi – *Tak mi dopomóż Bóg*).

Przysięga lub uroczyste oświadczenie wypełniania obowiązków przez Ministra

Ja, ..., będąc powołanym na urząd Ministra, przysięgam / uroczysto oświadczam, że w każdym czasie dochożam wierności Republice Kenii, że będę służyć, szanować i stać na straży postanowień niniejszej Konstytucji Kenii i wszystkich innych aktów prawnych obowiązujących w Republice, że sprawując urząd ministra będę właściwie i wiernie służyć Narodowi i Republice Kenii, sprawując urząd Ministra, że zobowiązuję się pełnić funkcję Ministra z godnością i z powagą, że będę wiernym i oddanym doradcą Prezydenta w zakresie dobrego zarządzania sprawami publicznymi w Republice Kenii, że nie ujawnię – pośrednio lub bezpośrednio – spraw, co do których powziąłem wiedzę w trakcie pełnienia przeze mnie obowiązków, i które powierzono mi w tajemnicy w trakcie wykonywania przeze mnie obowiązków, z wyjątkiem przypadków, gdy będzie to konieczne dla sprawowania funkcji Ministra i że będę wykonywał swoje kompetencje sumiennie i najlepiej jak to jest możliwe.

(W przypadku przysięgi – *Tak mi dopomóż Bóg*).

Przysięga lub uroczyste oświadczenie wypełniania obowiązków przez Sekretarza Gabinetu / Sekretarza Generalnego

Ja, ..., będąc powołanym do sprawowania funkcji Sekretarza Gabinetu / Sekretarza Generalnego, przysięgam / uroczysto oświadczam, że – z wyjątkiem upoważnienia Prezydenta – nie ujawnię – bezpośrednio lub pośrednio – charakteru lub treści jakichkolwiek spraw, postępowań lub dokumentów dotyczących Gabinetu, powierzonych mi w tajemnicy,

z wyjątkiem przypadków, gdy będzie to konieczne dla sprawowania funkcji Sekretarza Gabinetu / Sekretarza Generalnego.

(W przypadku przysięgi – Tak mi dopomóż Bóg).

Przysięgi Szefa Wymiaru Sprawiedliwości / Przewodniczącego Sądu Najwyższego, sędziów Sądu Najwyższego, sędziów Sądu Apelacyjnego i sędziów Wysokiego Sądu

Ja, ..., (Szef Wymiaru Sprawiedliwości / Przewodniczący Sądu Najwyższego, sędzia Sądu Najwyższego, sędzia Sądu Apelacyjnego i sędzia Wysokiego Sądu) przysięgam (w imię Boga Wszechmogącego) / uroczystie oświadczam sumiennie służyć Narodowi i Republice, bezstronnie sprawować wymiar sprawiedliwości w zgodzie z postanowieniami Konstytucji i aktami prawnymi oraz zwyczajami obowiązującymi w Republice, odważnie, nie wyróżniając nikogo, bezstronnie, sprawiedliwie, bez złej woli, uprzedzeń i jakichkolwiek wpływów politycznych, religijnych i innych. W pełnieniu powierzonych mi obowiązków sędziego, będę zgodnie z moją najlepszą wiedzą i najlepiej jak to jest możliwe, strzec, przestrzegać i bronić postanowień niniejszej Konstytucji, mając na względzie umacnianie godności i szacunku wobec wymiaru sprawiedliwości i systemu sądowniczego Kenii oraz wspieranie uczciwości, niezawisłości, kompetencji i etyki działania.

(Tak mi dopomóż Bóg).

Przysięga / uroczyste oświadczenie członka Parlamentu (Senatu / Zgromadzenia Narodowego)

Ja, ..., wybrany na członka Senatu / Zgromadzenia Narodowego przysięgam (w imię Boga Wszechmogącego) / uroczystie oświadczam dochować wierności ideałom Narodu i Republiki Kenii, że będę chronić, przestrzegać i bronić postanowień niniejszej Konstytucji Republiki Kenii i że będę wiernie i sumiennie pełnić obowiązki członka Parlamentu.

(Tak mi dopomóż Bóg).

Przysięga Przewodniczącego / Zastępcy Przewodniczącego Senatu / Zgromadzenia Narodowego

Ja, ..., wybrany na Przewodniczącego / Zastępcę Przewodniczącego Senatu / Zgromadzenia Narodowego przysięgam (w imię Boga

Wszchemogącego) / uroczyste oświadczam dochowac wierności idealom Narodu i Republiki Kenii, że będę wiernie i sumiennie pełnić obowiązki Przewodniczącego / Zastępcy Przewodniczącego Senatu / Zgromadzenia Narodowego, że będę chronić, przestrzegać i bronić postanowień niniejszej Konstytucji Republiki Kenii, oraz że będę postępował zgodnie z prawem wobec wszystkich osób w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji Kenii, aktami prawnymi i zwyczajami, z odwagą, nie wyróżniając nikogo i bez złej woli.

(Tak mi dopomóż Bóg).

ZAŁĄCZNIK CZWARTY

(art. 185 ust. 2, art. 186 ust. 1 i art. 187 ust. 2)

Podział zadań między władze centralne a władze hrabstw

Część 1 – Władza centralna:

1. Sprawy zagraniczne, polityka zagraniczna i handel międzynarodowy.
2. Korzystanie z wód międzynarodowych i zasobów wodnych.
3. Imigracja i obywatelstwo.
4. Wzajemne relacje między religią a państwem.
5. Polityka językowa oraz promowanie urzędowych i lokalnych języków.
6. Obrona narodowa i użycie narodowych sił obronnych.
7. Służby policyjne, w tym:
 - (a) określanie standardów rekrutacji, szkolenia policji i użycia sił policyjnych;
 - (b) prawo karne; oraz
 - (c) służby więzienne.
8. Sądy.
9. Narodowa polityka gospodarcza i planowanie.
10. Polityka monetarna, system walutowy, bankowość (w tym bankowość centralna), wprowadzanie i regulacja bankowości, firm ubezpieczeniowych i finansowych.
11. Krajowa statystyka i dane dotyczące ludności, gospodarki oraz społeczeństwa.
12. Prawa własności intelektualnej.
13. Standardy pracy.

14. Ochrona konsumenta, w tym standardy zabezpieczenia społecznego i systemu emerytalnego.
15. Polityka oświatowa, standardy, programy nauczania, system egzaminacyjny, powołanie do życia uniwersytetów.
16. Uniwersytety, szkolnictwo trzeciego stopnia i inne instytucje badawcze i placówki szkolnictwa wyższego oraz szkoły podstawowe, kształcenie specjalne, szkolnictwo drugiego stopnia i instytucje kształcenia specjalnego.
17. Promocja sportu i edukacji sportowej.
18. Transport i łączność, w tym w szczególności:
 - (a) ruch drogowy;
 - (b) budowa i eksploatacja głównych dróg krajowych;
 - (c) standardy budowy i utrzymania innych dróg przez hrabstwa;
 - (d) linie kolejowe;
 - (e) rurociągi;
 - (f) nawigacja morska;
 - (g) lotnictwo cywilne;
 - (h) podróże kosmiczne;
 - (i) usługi pocztowe;
 - (j) telekomunikacja; oraz
 - (k) radiofonia i telewizja.
19. Krajowe roboty publiczne.
20. Polityka mieszkaniowa.
21. Ogólne zasady planowania przestrzennego i koordynacja planów sporządzanych przez hrabstwa.
22. Ochrona środowiska i zasobów naturalnych mająca na celu stworzenie systemu trwałego i zrównoważonego rozwoju, w tym w szczególności:

- (a) rybołówstwa, łowiectwa, zbieractwa;
 - (b) ochrony zwierząt i dzikiej przyrody;
 - (c) ochrony wód, zabezpieczania pozostałych zasobów wodnych, inżynierii wodnej i bezpieczeństwa zapór wodnych; oraz
 - (d) polityki energetycznej.
23. Świadczenie usług zdrowotnych.
24. Zarządzanie kryzysowe.
25. Miejsca pamięci historycznej o narodowym znaczeniu.
26. Wybory ogólnokrajowe.
- 28.¹⁵⁵ Polityka zdrowotna.
29. Polityka rolna.
30. Polityka weterynaryjna.
31. Polityka energetyczna, w tym elektryczność, sieć gazowa oraz regulacja energetyki.
32. Kształtowanie potencjału i wsparcie techniczne dla hrabstw.
33. Inwestycje publiczne.
34. Narodowe zakłady gier losowych, kasyna i inne rodzaje hazardu.
35. Polityka turystyczna i rozwój.

Część 2 – Władze hrabstw

Zadania i kompetencje hrabstw obejmują:

1. Rolnictwo, w tym:
 - (a) uprawę roślin i hodowlę zwierząt;
 - (b) sprzedaż zwierząt hodowlanych;
 - (c) ubojnie na terenie hrabstw;

¹⁵⁵ Uwaga: w oryginale pominięto w numeracji nr 27.

- (d) zwalczanie chorób roślin i zwierząt; oraz
 - (e) łowiska.
2. Opiekę zdrowotną na obszarze hrabstw, w tym w szczególności:
- (a) placówki zdrowia i apteki;
 - (b) pogotowie ratunkowe;
 - (c) wspieranie podstawowej opieki zdrowotnej;
 - (d) udzielanie licencji i kontrolę przedsiębiorstw wprowadzających żywność na rynek;
 - (e) usługi weterynaryjne (z wyłączeniem regulacji zawodu);
 - (f) cmentarze, zakłady pogrzebowe i zakłady kremacji; oraz
 - (g) wywóz odpadów, wysypiska śmieci, gospodarkę odpadami stałymi.
3. Kontrolę poziomu zanieczyszczenia powietrza, hałasu i innych niedogodności w przestrzeni publicznej.
4. Działalność kulturalną, imprezy publiczne i działalność obiektów publicznych, w tym:
- (a) zakłady gier losowych, kasyna i inne rodzaje hazardu;
 - (b) wyścigi;
 - (c) koncesje na alkohol;
 - (d) kina;
 - (e) pokazy filmowe i wypożyczalnie;
 - (f) biblioteki;
 - (g) muzea;
 - (h) dyscypliny sportowe, działalność kulturalną; oraz
 - (i) parki, plaże i obiekty rekreacyjne należące do hrabstw.
5. Transport na obszarze hrabstw, w tym:
- (a) drogi lokalne;

- (b) oświetlenie uliczne;
 - (c) ruch drogowy i parkingi;
 - (d) transport drogami publicznymi; oraz
 - (e) promy i przystanie, z wyłączeniem regulacji żeglugi międzynarodowej i krajowej oraz spraw z nimi związanych.
6. Kontrolę zwierząt i opiekę nad nimi, w tym:
- (a) pozwolenia na posiadanie psa; oraz
 - (b) infrastrukturę związaną z zapewnieniem warunków bytowych, opieką i pochówkiem zwierząt.
7. Rozwój i regulację handlu, w tym:
- (a) rynki;
 - (b) licencje handlowe (z wyłączeniem regulacji zawodów);
 - (c) uczciwe praktyki handlowe;
 - (d) turystykę lokalną, oraz
 - (e) spółdzielnie.
8. Planowanie i rozwój hrabstw, w tym:
- (a) statystykę;
 - (b) pomiary geodezyjne i tworzenie map;
 - (c) wyznaczanie granic i grodzienia;
 - (d) mieszkalnictwo; oraz
 - (e) sieć elektryczną i gazową oraz regulacje energetyczne.
9. Wychowanie przedszkolne, kształcenie zawodowe młodzieży z obszarów wiejskich, centra rzemiosła lokalnego oraz placówki opieki nad dziećmi.
10. Wdrożenie określonych programów państwowych w zakresie zasobów naturalnych i ochrony środowiska, w tym:

- (a) ochronę gleb i wód; oraz
 - (b) leśnictwo.
11. Roboty publiczne i usługi na obszarze hrabstw, w tym:
- (a) zarządzanie wodami opadowymi na terenach zabudowanych; oraz
 - (b) wodę i usługi sanitarne.
12. Służby przeciwpożarowe i zarządzanie kryzysowe.
13. Przeciwdziałanie narkomanii i pornografii.
14. Zapewnienie i koordynację udziału wspólnot lokalnych w procesie zarządzania na szczeblu lokalnym oraz wspieranie wspólnot lokalnych w rozwijaniu potencjału administracyjnego w celu skutecznego wykonywania zadań i kompetencji oraz udziału w zarządzaniu na szczeblu lokalnym.

ZAŁĄCZNIK PIĄTY

(art. 261 ust. 1)

Ustawy uchwalane przez Parlament

Rozdział i artykuł	Okres przewidziany na przyjęcie regulacji
ROZDZIAŁ DRUGI – REPUBLIKA	
Ustawodawstwo w zakresie kultury (art. 11 ust. 3)	pięć lat
ROZDZIAŁ TRZECI – OBYWATELSTWO	
Ustawodawstwo w zakresie obywatelstwa (art. 18)	jeden rok
ROZDZIAŁ CZWARTY – KARTA PRAW	
Wolność środków masowego przekazu (art. 34)	trzy lata
Rodzina (art. 45)	pięć lat
Ochrona konsumenta (art. 46)	cztery lata
Rzetelne i sprawne działanie administracji (art. 47)	cztery lata
Prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy (art. 50)	cztery lata
Prawa osób zatrzymanych, przebywających w areszcie albo osadzonych w więzieniu ¹⁵⁶ (art. 51)	cztery lata
Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości (art. 59)	jeden rok
ROZDZIAŁ PIĄTY – GRUNTY I ŚRODOWISKO	
Grunty wspólnotowe (art. 63)	pięć lat
Regulacje użytkowania gruntów i własności (art. 66)	pięć lat

¹⁵⁶ Uwaga: w oryginale dwukrotnie użyto wyrazu *detained* „zatrzymany” – w tekście Konstytucji jest *imprisoned* – „osadzony w więzieniu”.

Ustawodawstwo w zakresie gruntów (art. 68)	osiemnaście miesięcy
Umowy dotyczące zasobów naturalnych (art. 71)	pięć lat
Ustawodawstwo w zakresie środowiska (art. 72)	cztery lata
ROZDZIAŁ SZÓSTY – PRZYWÓDZTWO I ETYKA DZIAŁANIA	
Komisja do Spraw Etyki i Zwalczania Korupcji (art. 79)	jeden rok
Ustawodawstwo dotyczące przywództwa (art. 80)	dwa lata
ROZDZIAŁ SIÓDMY – REPREZENTACJA NARODU	
Ustawodawstwo dotyczące wyborów (art. 82)	jeden rok
Spory wyborcze (art. 87)	jeden rok
Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic (art. 88)	jeden rok
Ustawodawstwo dotyczące partii politycznych (art. 92)	jeden rok
ROZDZIAŁ ÓSMY – WŁADZA USTAWODAWCZA	
Promowanie reprezentacji grup marginalizowanych (art. 100)	pięć lat
Wygaśnięcie mandatu członka Parlamentu (art. 103)	jeden rok
Prawo odwołania (art. 104)	dwa lata
Ustalanie członkostwa w Parlamencie (art. 105)	dwa lata
Prawo składania petycji do Parlamentu (art. 119)	dwa lata
ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY – WŁADZA WYKONAWCZA	
Prawo łaski (art. 133)	jeden rok
Objęcie urzędu Prezydenta (art. 141)	dwa lata

ROZDZIAŁ DZIESIĄTY – WŁADZA SĄDOWNICZA	
System sądów (art. 162)	jeden rok
Usunięcie z urzędu (art. 168)	jeden rok
Fundusz Sądowy (art. 173)	dwa lata
Weryfikacja sędziów i urzędników sądowych (Aneks VI, Sekcja 23)	jeden rok
ROZDZIAŁ JEDENASTY – DEWOLUCJA WŁADZY	
Przewodniczący zgromadzenia hrabstwa (art. 178)	jeden rok
Usunięcie z urzędu gubernatora hrabstwa (art. 181) ¹⁵⁷	osiemnaście miesięcy
Obszary zurbanizowane i miasta (art. 184) ¹⁵⁸	jeden rok
Wsparcie dla władz hrabstw (art. 190)	trzy lata
Utrata członkostwa w zgromadzeniu hrabstwa (art. 194)	osiemnaście miesięcy
Uprawnienia, przywileje i immunitety zgromadzenia hrabstwa oraz udział społeczeństwa w jego pracach (art. 196)	trzy lata
Zasada równowagi płci i różnorodności w zgromadzeniu hrabstwa (art. 197)	trzy lata
Akty normatywne wykonujące postanowienia Rozdziału jedenastego (art. 200 i Aneks VI sekcja 15)	osiemnaście miesięcy
ROZDZIAŁ DWUNASTY – FINANSE PUBLICZNE	
Fundusz Środków Własnych hrabstw (art. 207)	osiemnaście miesięcy
Fundusz Rezerwy Budżetowej (art. 208)	jeden rok
Gwarancje kredytowe udzielane przez rząd krajowy (art. 213)	jeden rok
Kontrola finansowa (art. 225)	dwa lata

¹⁵⁷ Uwaga: w oryginale ustawa ta została umieszczona bez zachowania kolejności artykułów – po ustawie „Wsparcie dla władz hrabstw” (art. 190).

¹⁵⁸ Uwaga: w oryginale „Article 183” – zgodnie z tekstem Konstytucji art. 184.

Sprawozdania finansowe i audyt podmiotów publicznych (art. 226)	cztery lata
Zamówienia publiczne na towary i usługi (art. 227)	cztery lata
ROZDZIAŁ TRZYNASTY – SŁUŻBA PUBLICZNA	
Wartości i zasady służby publicznej (art. 232)	cztery lata
ROZDZIAŁ CZTERNASTY – BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE	
Organy bezpieczeństwa narodowego (art. 239)	dwa lata
Dowództwo Narodowych Służb Policyjnych (art. 245)	dwa lata
OGÓLNE	
Inne ustawodawstwo, którego uchwalenia wymaga niniejsza Konstytucja	pięć lat

ZAŁĄCZNIK SZÓSTY

(art. 262)

Przepisy przejściowe i wprowadzające

Część 1 – Przepisy ogólne

Interpretacja

1.

W niniejszym Załączniku, o ile z kontekstu nie wynika inaczej:

- (a) „Komisja Granic” oznacza Tymczasową Niezależną Komisję Granic;
- (b) „Komisja Wyborcza” oznacza Tymczasową Niezależną Komisję Wyborczą;
- (c) „poprzednia Konstytucja” oznacza Konstytucję obowiązującą przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji.

Zawieszenie obowiązywania postanowień niniejszej Konstytucji

2.

(1) Do czasu ogłoszenia ostatecznych wyników pierwszych wyborów do Parlamentu przeprowadzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji, nie stosuje się następujących postanowień Konstytucji:

- (a) Rozdziału siódmego, z wyjątkiem postanowień Rozdziału, które mają zastosowanie do pierwszych wyborów powszechnych przeprowadzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji;
- (b) Rozdziału ósmego, z wyjątkiem przepisów Rozdziału dotyczących wyborów do Zgromadzenia Narodowego i Senatu, które mają zastosowanie do pierwszych wyborów powszechnych przeprowadzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji; oraz
- (c) Artykuły od 129 do 155 Rozdziału dziewiątego, z wyjątkiem przepisów Rozdziału dotyczących wyborów na urząd Prezydenta, które mają zastosowanie do pierwszych wyborów

powszechnych przeprowadzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji.

- (2) Postanowień niniejszej Konstytucji dotyczących dewolucji władzy, w tym art. 187, nie stosuje się do czasu pierwszych wyborów do zgromadzeń hrabstw oraz wyborów gubernatora przeprowadzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji.
- (3) Z zastrzeżeniem podsekcji (2):
 - (a) wybory do zgromadzeń hrabstw i wybory gubernatora przeprowadza się zgodnie z postanowieniami art. 177 i 180 niniejszej Konstytucji; a
 - (b) ustawy dotyczące dewolucji władzy, określone w niniejszym Załączniku oraz w Rozdziale jedenastym i w Rozdziale dwunastym niniejszej Konstytucji, uchwała się w okresie wyznaczonym w Załączniku piątym.
- (4) Do czasu ustanowienia Narodowej Komisji Gruntów, nie stosuje się postanowień art. 62 ust. 2 i 3.

Przedłużenie stosowania postanowień poprzedniej Konstytucji **3.**

- (1) Do czasu uchwalenia przez Parlament ustawy przewidzianej w art. 15 i 18, stosuje się postanowienia sekcji 93 poprzedniej Konstytucji.
- (2) Sekcje od 30 do 40, od 43 do 46 i od 48 do 58 poprzedniej Konstytucji, postanowienia poprzedniej Konstytucji dotyczące władzy wykonawczej oraz Akt Zgody Narodowej i Pojednania obowiązują do chwili przeprowadzenia pierwszych wyborów powszechnych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji, do których jednakże mają zastosowanie postanowienia niniejszej Konstytucji dotyczące systemu wyborczego, prawa kandydowania oraz procesu wyborczego.
- (3) Do chwili ustanowienia Komisji Narodowych Służb Policyjnych, o której mowa w art. 246, postanowienia sekcji 108 poprzedniej Konstytucji stosuje się do powoływania na stanowiska,

postępowania dyscyplinarnego oraz usuwania z urzędu osób zatrudnionych w Narodowych Służbach Policyjnych.

Specjalna Komisja Parlamentarna

4.

W Parlamencie powołuje się specjalną komisję, zwaną Komisją Nadzoru nad Wprowadzeniem Konstytucji¹, odpowiedzialną za nadzór nad wprowadzeniem postanowień niniejszej Konstytucji, która między innymi będzie:

- (a) przyjmować regularne raporty przygotowane przez Komisję do Spraw Wprowadzenia Konstytucji², dotyczące wprowadzania postanowień niniejszej Konstytucji, w tym raporty dotyczące:
 - (i) przygotowania aktów normatywnych wymaganych niniejszą Konstytucją oraz związanych z tym wyzwań;
 - (ii) procedury tworzenia nowych komisji;
 - (iii) tworzenia infrastruktury niezbędnej do sprawnego funkcjonowania każdego hrabstwa, w tym rozwoju urzędów i zgromadzeń oraz tworzenia i przepływu kadry urzędniczej;
 - (iv) dewolucji władzy i zadań na rzecz hrabstw zgodnie z postanowieniami sekcji 15 niniejszego Załącznika; oraz
 - (v) przeszkód we wdrażaniu postanowień niniejszej Konstytucji;
- (b) koordynować prace z Rzecznikiem Interesu Publicznego, Komisją do Spraw Wprowadzenia Konstytucji oraz właściwymi komisjami parlamentarnymi w celu zapewnienia terminowego przedłożenia i uchwalenia ustaw wymaganych postanowieniami niniejszej Konstytucji; oraz
- (c) podejmować właściwe działania na podstawie raportów, w tym rozwiązywać problemy w zakresie wdrażania niniejszej Konstytucji.

¹ W oryg. *Constitutional Implementation Oversight Committee*.

² W oryg. *Commission on the Implementation of the Constitution*.

Komisja do Spraw Wprowadzenia Konstytucji

5.

- (1) Powołuje się Komisję do Spraw Wprowadzenia Konstytucji.
- (2) W skład Komisji wchodzi:
 - (a) przewodniczący; oraz
 - (b) ośmiu członków.
- (3) Wśród członków Komisji:
 - (a) uwzględnia się osoby posiadające doświadczenie w pracy w administracji publicznej i wiedzę w zakresie praw człowieka oraz zarządzania; oraz
 - (b) nie uwzględnia się osób, które służyły jako członkowie Komitetu Ekspertów powołanego na mocy Ustawy o zmianie Konstytucji Kenii z 2008 roku.
- (4) Do Komisji stosuje się art. od 248 do 254.
- (5) Po utworzeniu Komisji do Spraw Podziału Dochodu, Komisja do Spraw Wprowadzenia Konstytucji zawiadamia tę komisję o swoich posiedzeniach, a jednemu z członków Komisji do Spraw Podziału Dochodu zezwala się na uczestnictwo w jej posiedzeniach bez prawa głosu.
- (6) Do zadań komisji należy:
 - (a) monitorowanie, ułatwianie pracy oraz nadzór nad tworzeniem ustawodawstwa oraz procedur administracyjnych, niezbędnych do wprowadzenia w życie postanowień niniejszej Konstytucji;
 - (b) koordynowanie współpracy z Rzecznikiem Interesu Publicznego oraz Komisją do Spraw Reformy Prawa Kenijskiego przy przygotowaniu oraz przedkładaniu w Parlamencie projektów ustaw niezbędnych do wprowadzenia w życie postanowień niniejszej Konstytucji;
 - (c) regularne składanie Komisji Nadzoru nad Wprowadzeniem Konstytucji sprawozdań z:

- (i) postępu we wdrażaniu niniejszej Konstytucji; i
 - (ii) przeszkód w jej wdrażaniu; oraz
- (d) praca z każdą z konstytucyjnych komisji, aby zapewnić, że litera i duch niniejszej Konstytucji są przestrzegane.
- (7) Komisję Wprowadzenia Konstytucji rozwiązuje się po upływie pięciu lat od dnia jej powołania albo w przypadku stwierdzenia przez Parlament pełnego wprowadzenia niniejszej Konstytucji – w zależności od tego, które zdarzenie nastąpiło wcześniej – z zastrzeżeniem, że Zgromadzenie Narodowe może w drodze uchwały przedłużyć okres pracy Komisji.

Część 2 – Istniejące zobowiązania, akty normatywne i uprawnienia

Upewnienia, obowiązki i zobowiązania Państwa

6.

O ile niniejsza Konstytucja wyraźnie nie stanowi inaczej, wszystkie uprawnienia i zobowiązania Rządu lub Republiki istniejące przed dniem wejścia w życie niniejszej Konstytucji stają się na mocy niniejszej Konstytucji uprawnieniami i zobowiązaniami rządu krajowego lub Republiki.

Obowiązujące akty normatywne

7.

- (1) Wszelkie akty normatywne obowiązujące bezpośrednio przed dniem wejścia w życie niniejszej Konstytucji pozostają w mocy, z uwzględnieniem zmian, dostosowań, zastrzeżeń i wyjątków gwarantujących zgodność z niniejszą Konstytucją.
- (2) Jeżeli, w określonej sprawie:
- (a) ustawa obowiązująca bezpośrednio przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji przypisuje odpowiedzialność za daną materię określonemu organowi Państwa lub funkcjonariuszowi publicznemu; a
 - (b) postanowienie niniejszej Konstytucji przypisuje odpowiedzialność za daną materię innemu organowi Państwa lub funkcjonariuszowi publicznemu, to
- postanowienia niniejszej Konstytucji mają pierwszeństwo.

Istniejące prawa własności gruntów i umowy dotyczące zasobów naturalnych

8.

- (1) W dniu wejścia w życie Konstytucji wszelkie prawo własności gruntów w Kenii osoby niebędącej obywatelem Kenii, w imieniu Narodu kenijskiego, przechodzi na rzecz Republiki Kenii, a osobie tej – za symboliczną opłatą – Państwo przyznaje pięćdziesięciodziewięcioletni okres użytkowania wieczystego tych gruntów.
- (2) W dniu wejścia w życie Konstytucji wszelkie inne uprawnienia do władania gruntami w Kenii na okres dłuższy niż pięćdziesiąt dziewięć lat, osób nie będących obywatelami ulegają przekształceniu na okres pięćdziesięciu dziewięciu lat.
- (3) Postanowienia art. 71 Konstytucji nie obowiązują do momentu uchwalenia ustaw przewidzianych w tym artykule.

Część 3 – Władze centralne

Wybory i wybory uzupełniające

9.

- (1) Pierwsze wybory na urząd Prezydenta, do Zgromadzenia Narodowego, Senatu, zgromadzeń hrabstw oraz na urzędy gubernatorów hrabstw zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji przeprowadza się w tym samym czasie, w ciągu sześćdziesięciu dni od rozwiązania Zgromadzenia Narodowego i zakończenia jego kadencji.
- (2) Niezależnie od postanowień podsekcji (1), jeżeli koalicja utworzona na mocy Aktu Zgody Narodowej i Pojednania³ zostanie rozwiązana oraz wybory powszechne zostaną przeprowadzone przed rozpoczęciem 2012 roku, wybory do nowych zgromadzeń hrabstw i na urzędy gubernatorów przeprowadza się w 2012 roku.

³ W oryg. *National Accord and Reconciliation Act*.

Zgromadzenie Narodowe

10.

Zgromadzenie Narodowe istniejące bezpośrednio przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji, funkcjonuje, realizując cele niniejszej Konstytucji do czasu zakończenia swojej kadencji.

Senat

11.

- (1) Do momentu wyboru nowego Senatu na mocy niniejszej Konstytucji:
 - (a) funkcje Senatu wykonuje Zgromadzenie Narodowe; a
 - (b) funkcje i kompetencje, których wykonywanie lub pełnienie wymaga udziału obu Izb, obradujących wspólnie lub osobno, kolejno – jedna po drugiej, są sprawowane lub wykonywane przez Zgromadzenie Narodowe.
- (2) Funkcje i kompetencje Senatu, wykonywane lub pełnione przez Zgromadzenie Narodowe przed terminem określonym w podsekcji (1), uznaje się za prawidłowo wykonywane lub pełnione przez Senat.

Władza wykonawcza

12.

- (1) Osoby sprawujące urząd Prezydenta i urząd Premiera bezpośrednio przed dniem wejścia w życie niniejszej Konstytucji, wykonują swoje obowiązki nadal na mocy postanowień poprzedniej Konstytucji oraz Aktu Zgody Narodowej i Pojednania z 2008 roku do momentu przeprowadzenia pierwszych wyborów powszechnych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji, chyba że stanowiska te zostały opróżnione wcześniej zgodnie z postanowieniami poprzedniej Konstytucji lub Aktu Zgody.
- (2) Osoby sprawujące urząd Wiceprezydenta, Wicpremiera, Ministra i Wiceministra bezpośrednio przed dniem wejścia w życie niniejszej Konstytucji wykonują swoje obowiązki nadal na mocy postanowień poprzedniej Konstytucji do momentu przeprowadzenia pierwszych wyborów powszechnych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji, chyba że stanowiska te

zostały opróżnione wcześniej albo osoby te zostały usunięte na mocy postanowień poprzedniej Konstytucji i Aktu Zgody Narodowej i Pojednania.

- (3) Osoba wybrana na urząd Prezydenta przed dniem wejścia w życie niniejszej Konstytucji nie może kandydować w wyborach prezydenckich odbywających się na mocy postanowień niniejszej Konstytucji.

Przysięga na wierność niniejszej Konstytucji

13.

W dniu wejścia w życie Konstytucji, Prezydent oraz inni funkcjonariusze państwowi albo osoby, które przed dniem wejścia w życie Konstytucji złożyły albo podpisały przysięgę albo uroczyste oświadczenie zgodnie z postanowieniami poprzedniej Konstytucji, bądź które są zobowiązane do złożenia albo podpisania przysięgi albo uroczystego oświadczenia zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji, składają lub podpisują właściwą przysięgę albo uroczyste oświadczenie zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.

Część 4 – Dewolucja władzy

Tryb wdrażania przepisów dotyczących dewolucji władzy

14.

- (1) Ustawy, o których mowa w sekcji 2 (3) (b) oraz sekcji 15, mogą zostać uchwalone jedynie po poddaniu ich pod konsultację Komisji do Spraw Wprowadzenia Konstytucji, o ile została powołana, i Komisji do Spraw Podziału Dochodu oraz po przedstawieniu przez Komisje rekomendacji w tej sprawie oraz rozpatrzeniu ich przez Parlament.
- (2) Komisjom przysługuje co najmniej trzydzieści dni na ustosunkowanie się do projektów ustaw, o których mowa w podsekcji (1).
- (3) Podsekcje (1) i (2) tracą moc obowiązującą z chwilą rozwiązania Komisji do Spraw Wprowadzenia Konstytucji.

Przepisy dotyczące dewolucji, które winny zostać określone aktem Parlamentu

15.

- (1) Parlament w drodze ustawodawczej przyjmie przepisy w celu stopniowego przekazania, w okresie nie dłuższym niż trzy lata od dnia przeprowadzenia pierwszych wyborów do zgromadzeń hrabstw, zadań, o których mowa w art. 185, ze szczebla władzy centralnej na rzecz władz hrabstw.
- (2) Przepisy prawa, o których mowa w podsekcji (1):
 - (a) określają sposób, w jaki rząd krajowy:
 - (i) umożliwi dewolucję władzy;
 - (ii) będzie wspomagać władze hrabstw w kształtowaniu ich zdolności do skutecznego rządzenia i świadczenia usług, za które są odpowiedzialne; oraz
 - (iii) będzie wspierać władze hrabstw;
 - (b) określają warunki, które muszą zostać spełnione przed przekazaniem określonych zadań władzom hrabstw w celu zagwarantowania, iż władzom tym nie zostały powierzone zadania, których nie będą mogły wykonać;
 - (c) dopuszczają nierównomierną dewolucję⁴ władzy, mającą na celu niezwłocznie przekazane zadań tym hrabstwom, które posiadają zdolność do ich wykonywania oraz nie przekazywanie zadań tym hrabstwom, które nie są w stanie ich wykonać; oraz
 - (d) zapewniają mechanizmy umożliwiające Komisji do Spraw Wprowadzenia Konstytucji skuteczne wykonywanie funkcji w zakresie monitorowania dewolucji władzy.

Podział dochodów

16.

Niezależnie od postanowień art. 217 ust. 1, pierwsze i drugie określenie zasad podziału przychodów między hrabstwa będzie

⁴ W oryg. *asymmetrical devolution*.

dokonywane raz na trzy lata, a nie raz na pięć lat, jak przewidziano w art. 217 ust. 1.

Administracja prowincjonalna

17.

W ciągu pięciu lat od dnia wejścia w życie Konstytucji rząd krajowy dokonuje restrukturyzacji systemu administracyjnego Państwa, powszechnie zwanego administracją prowincjonalną, na system pozostający w zgodzie i szanujący zasady administracji, z poszanowaniem zasady dewolucji ustanowionej niniejszą Konstytucją.

Władze lokalne

18.

Wszystkie władze lokalne utworzone na mocy Ustawy o władzy lokalnej (Rozdział 265) istniejące bezpośrednio przed dniem wejścia w życie Konstytucji, funkcjonują do chwili uchwalenia właściwych aktów normatywnych.

Część 5 – Wymiar sprawiedliwości

Reguły wykonywania postanowień Karty Praw

19.

Do czasu wydania przez Szefa Wymiaru Sprawiedliwości reguł, o których mowa w art. 22, w mocy pozostają reguły wykonywania podstawowych praw i wolności na podstawie sekcji 84 (6) poprzedniej Konstytucji, z uwzględnieniem koniecznych zmian, dostosowań, zastrzeżeń i wyjątków zapewniających zgodność z art. 22 niniejszej Konstytucji.

Komisja Służby Sądowniczej

20.

(1) W ciągu sześćdziesięciu dni od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji powołuje się Komisję Służby Sądowniczej, a ukonstytuowanie się Komisji uznaje się za skuteczne mimo wakatów będących następstwem braku decyzji instytucji ustawowo powołanych do nominacji lub wyboru członków Komisji.

- (2) Komisja Służby Sądowniczej, niezależnie od postanowień podsekcji (1), nie może wykonywać swoich zadań, jeżeli do jej składu nie powołano co najmniej pięciu członków Komisji.
- (3) Niezależnie od postanowień art. 171 ust. 4 po ukonstytuowaniu się pierwszego składu Komisji, w celu zapewnienia ciągłości prac Komisji Służby Sądowniczej, następujący członkowie zostają powołani i pełnią służbę przez okres trzech lat:
 - (a) sędzia Sądu Apelacyjnego, powołany na podstawie art. 171 ust. 4 pkt (c);
 - (b) sędzia Wysokiego Sądu, powołany na podstawie art. 171 ust. 4 pkt (d);
 - (c) jeden z adwokatów, powołany na podstawie art. 171 ust. 4 pkt (f), wyznaczony przez instytucję odpowiedzialną za nadzór nad wykonywaniem zawodu adwokata; oraz
 - (d) jeden z członków, wyznaczony przez Prezydenta na podstawie art. 171 ust. 4 pkt (h).
- (4) Do czasu powołania Komisji Służby Publicznej, o której mowa w art. 233, osoba wybrana przez Komisję Służby Publicznej, utworzoną na mocy sekcji 106 poprzedniej Konstytucji, pełni dalej funkcje w Komisji Służby Sądowniczej – z zastrzeżeniem, że z chwilą utworzenia nowej Komisji Służby Publicznej, osoba ta przestaje być członkiem Komisji Służby Sądowniczej, a nowo utworzona Komisja Służby Publicznej wyznacza nową osobę do pełnienia funkcji w Komisji Służby Sądowniczej.

Utworzenie Sądu Najwyższego

21.

- (1) Utworzenie Sądu Najwyższego i powołanie sędziów Sądu Najwyższego winno zakończyć się w ciągu roku od wejścia w życie Konstytucji.
- (2) Do czasu utworzenia Sądu Najwyższego, jurysdykcję w sprawach należących do Sądu Najwyższego sprawuje Sąd Apelacyjny.

Postępowania sądowe i sprawy w toku

22.

Postępowania sądowe będące w toku winny się toczyć przed tym samym sądem albo przed sądem właściwym ustanowionym niniejszą Konstytucją albo też przed sądem wskazanym przez Szefa Wymiaru Sprawiedliwości lub Referendarza Wysokiego Sądu.

Sędziowie

23.

- (1) W ciągu roku po wejściu w życie Konstytucji Parlament uchwali ustawę, która mając na względzie art. 160, 167 i 168 określi mechanizmy, procedury weryfikacji i okres na dokonanie oceny przydatności wszystkich sędziów i sędziów pokoju, którzy sprawowali funkcje w dniu wejścia w życie Konstytucji, pod kątem przyszłej ich służby, kierując się zasadami i wartościami wyrażonymi w art. 10 i 159.
- (2) Usunięcie albo procedura prowadząca do usunięcia sędziego z urzędu, przewidziana w przepisach ustawy, o której mowa w podsekcji (1) nie może być przedmiotem zaskarżenia i nie podlega kontroli jakiegokolwiek sądu.

Szef Wymiaru Sprawiedliwości

24.

- (1) Szef Wymiaru Sprawiedliwości sprawujący urząd bezpośrednio przed wejściem w życie Konstytucji w okresie sześciu miesięcy od jej wejścia w życie zrzeka się stanowiska i ma możliwość:
 - (a) przejścia w stan spoczynku; albo
 - (b) dalszego pełnienia służby jako sędzia Sądu Apelacyjnego z uwzględnieniem procedury weryfikacji, określonej w sekcji 23.
- (2) Nowego Szefa Wymiaru Sprawiedliwości powołuje Prezydent, na podstawie Aktu Zgody Narodowej i Pojednania, po zasięgnięciu opinii Premiera i za zgodą Zgromadzenia Narodowego.
- (3) Przepisy podsekcji (2) stosuje się także do następnych przypadków wakatów na stanowisku Szefa Wymiaru Sprawiedliwości,

zaistniałych przed dniem pierwszych wyborów powszechnych, przeprowadzanych na mocy niniejszej Konstytucji.

Część 6 – Komisje i urzędy

Komisje konstytucyjne

25.

- (1) Komisję do Spraw Wprowadzenia Konstytucji oraz Komisję do Spraw Podziału Dochodu powołuje się w ciągu dziewięćdziesięciu dni od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji.
- (2) Komisję do Spraw Uposażen i Wynagrodzeń powołuje się w ciągu dziewięciu miesięcy od dnia wejścia w życie Konstytucji.
- (3) Do czasu wejścia w życie postanowień przewidzianych w art. 250, na stanowisko członka lub przewodniczącego Komisji do Spraw Uposażen i Wynagrodzeń osoby powoływane są przez Prezydenta, na podstawie Aktu Zgody Narodowej i Pojednania po zasięgnięciu opinii Premiera i za zgodą Zgromadzenia Narodowego.

Kenijska Narodowa Komisja do Spraw Praw Człowieka i Równości

26.

- (1) Członkowie Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka⁵, powołanej na podstawie Ustawy o Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka (nr 9, 2002) oraz członkowie Narodowej Komisji do Spraw Płci i Rozwoju⁶ powołanej na podstawie Ustawy o Narodowej Komisji do Spraw Płci i Rozwoju (nr 13, 2003), z wyjątkiem Stałych Sekretarzy⁷ i Rzecznika Interesu Publicznego lub przedstawicieli Rzecznika Interesu Publicznego, stają się członkami Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka i Równości i pełnią funkcję przez okres pozostały do końca ich kadencji, ale nie dłużej niż do momentu wejścia w życie niniejszej Konstytucji.
- (2) Dotychczasowego Przewodniczącego Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka powołuje się na stanowisko

⁵ W oryg. *Kenya National Human on Human Rights and Equality*.

⁶ W oryg. *National Commission on Gender and Development*.

⁷ W oryg. *Permanent Secretaries*.

Przewodniczącego Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka i Równości na okres pozostały do końca jego kadencji, a dotychczasowego Przewodniczącego Narodowej Komisji do Spraw Płci i Rozwoju powołuje się na stanowisko Zastępcy Przewodniczącego Kenijskiej Narodowej Komisji do Spraw Praw Człowieka i Równości również na okres pozostały do końca jego kadencji.

Tymczasowa Niezależna Komisja do Spraw Granic

27.

- (1) Komisja do Spraw Granic powołana na mocy przepisów poprzedniej Konstytucji nadal wykonuje swoje zadania zgodnie z przepisami poprzedniej Konstytucji i zasadami tamże określonymi w sekcji 41B i 41C z zastrzeżeniem, że:
 - (a) nie wyznacza granic hrabstw utworzonych na mocy postanowień niniejszej Konstytucji;
 - (b) określa granice okręgów wyborczych w wyborach parlamentarnych i okręgów wyborczych w wyborach lokalnych, stosując kryteria określone w niniejszej Konstytucji; oraz
 - (c) członkowie Komisji podlegają postanowieniom Rozdziału siódmego niniejszej Konstytucji.
- (3)⁸ Wymóg określony w art. 89 ust. 2, dotyczący przeprowadzenia przeglądu granic okręgów wyborczych w wyborach parlamentarnych i okręgów wyborczych w wyborach lokalnych, a który to winien zostać zakończony na co najmniej dwanaście miesięcy przed wyborami powszechnymi, nie ma zastosowania do przeglądu granic poprzedzającego pierwsze wybory przeprowadzone zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (4) Komisja do Spraw Granic zapewnia, że pierwszy przegląd okręgów wyborczych przeprowadzony zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji nie doprowadzi do likwidacji okręgu istniejącego w dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji.

⁸ Numeracja odpowiada oryginałowi.

Tymczasowa Niezależna Komisja Wyborcza i Niezależna Komisja do Spraw Wyborów i Granic

28.

- (1) Tymczasowa Niezależna Komisja Wyborcza powołana na mocy sekcji 41 poprzedniej Konstytucji nadal wykonuje zadania określone postanowieniami poprzedniej Konstytucji przez okres pozostały do końca kadencji albo do momentu utworzenia Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic na podstawie postanowień niniejszej Konstytucji – w zależności od tego, które wydarzenie nastąpi później.
- (2) Przy wyborze członków Niezależnej Komisji do Spraw Wyborów i Granic, należy mieć na względzie potrzebę ciągłości oraz utrzymania wiedzy eksperckiej i doświadczenia.

Nowe powołania

29.

- (1) Procedura powoływania osób na wakujące stanowiska, powstałe na skutek wejścia w życie niniejszej Konstytucji, rozpoczyna się w dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji i kończy po upływie jednego roku.
- (2) O ile niniejszy Załącznik nie stanowi inaczej, jeżeli postanowienia niniejszej Konstytucji przewidują powołanie na określone stanowisko przez Prezydenta i za zgodą Zgromadzenia Narodowego – do czasu przeprowadzenia pierwszych wyborów zgodnie z postanowieniami niniejszej Konstytucji – Prezydent, na podstawie Aktu Zgody Narodowej i Pojednania, powołuje osobę na stanowisko po zasięgnięciu opinii Premiera i za zgodą Zgromadzenia Narodowego.

Część 7 – Miscellanea

Obywatelstwo przez urodzenie

30.

Obywatel kenijski nabywa obywatelstwo przez urodzenie, gdy:

- (1) nabył obywatelstwo zgodnie z postanowieniami art. 87 albo 88 (1) poprzedniej Konstytucji; albo

- (2) był uprawniony do nabycia obywatelstwa na podstawie postanowienia art. 87 (2) w brzmieniu:

„Każda osoba urodzona poza granicami Kenii, która w dniu 11 grudnia 1963 roku posiadała obywatelstwo Zjednoczonego Królestwa i Kolonii lub była obywatelem dawnych protektoratów brytyjskich, gdy jej ojciec lub matka posiada obywatelstwo kenijskie albo posiadała je przed swoją śmiercią na mocy przepisów podsekcji (1), staje się obywatelem Kenii wraz z dniem 12 grudnia 1963 roku.

Istniejące urzędy

31.

- (1) O ile niniejszy Załącznik nie stanowi inaczej, osoba, która bezpośrednio przed wejściem w życie Konstytucji sprawowała urząd lub pełniła obowiązki na stanowisku utworzonym na mocy przepisów poprzedniej Konstytucji, po dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji nadal sprawuje urząd lub pełni obowiązki na stanowisku, na mocy niniejszej Konstytucji, przez okres pozostały do końca kadencji.
- (2) Z zastrzeżeniem podsekcji (7) i sekcji 24, osoba, która bezpośrednio przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji sprawowała urząd lub pełniła obowiązki na stanowisku utworzonym z mocy prawa, o ile urzędy te i stanowiska pozostają w zgodzie z postanowieniami niniejszej Konstytucji, nadal sprawuje urząd lub pełni obowiązki, tak jakby została powołana na to stanowisko postanowieniami niniejszej Konstytucji.
- (3) Postanowienia niniejszej sekcji nie naruszają uprawnień osoby lub organu władzy przyznanych postanowieniami niniejszej Konstytucji albo aktem znoszącym urzędy lub pozbawiającym osoby jednego ze stanowisk wymienionych w podsekcji (2).
- (4) W przypadku opróżnienia urzędu przez osobę, która sprawowała go przed wejściem w życie niniejszej Konstytucji, a urząd ten został zachowany lub ustanowiony mocą niniejszej Konstytucji – osoba ta, o ile spełnia wymagania, może zostać powołana ponownie, wybrana lub w inny sposób wyznaczona do sprawowania tego urzędu zgodnie z postanowieniami

niniejszej Konstytucji, z wyłączeniem przypadków, w których Konstytucja wyraźnie stanowi odmiennie.

- (5) Do czasu powołania Prokuratora Generalnego na mocy niniejszej Konstytucji jego kompetencje wykonuje Rzecznik Interesu Publicznego.
- (6) Do czasu powołania Kontrolera Budżetu na mocy niniejszej Konstytucji jego kompetencje wykonuje Audytor Generalny.
- (7) Niezależnie od postanowień podsekcji (1), Rzecznik Interesu Publicznego i Audytor Generalny nadal sprawują swoje funkcje, jednak przez okres nie dłuższy niż dwanaście miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji, a kolejne nominacje na te stanowiska następują na mocy niniejszej Konstytucji.

Emerytury, odprawy i inne świadczenia

32.

Świadczenia emerytalne przysługujące osobom, które sprawowały urzędy wymienione w poprzedniej Konstytucji, podlegają przepisom prawa obowiązującym w chwili przyznania tych świadczeń albo aktom normatywnym, które zostały przyjęte z datą późniejszą, o ile zawarte w nich przepisy są nie mniej korzystne dla osób pobierających świadczenia.

Sukcesja instytucji, urzędów, majątku i zobowiązań

33.

Urząd lub instytucja utworzone na mocy postanowień niniejszej Konstytucji stają się następcami prawnymi odpowiadających im urzędów lub instytucji, utworzonych na mocy postanowień poprzedniej Konstytucji lub aktu Parlamentu obowiązującego bezpośrednio przed dniem wejścia w życie Konstytucji, niezależnie od tego czy ma tę samą, czy nową nazwę.

Waluta

34.

Postanowienia art. 231 ust. 4 nie wywierają wpływu na ważność monet i banknotów wyemitowanych przed dniem wejścia w życie Konstytucji.

PRZEPISY UZUPEŁNIAJĄCE

Konstytucja Kenii

L.N. 133/2010

Ustawa o zmianie Konstytucji Kenii z 2008 roku

(Nr 9, 2008)

Nowa Konstytucja Kenii

Ogłoszenie

Jego Ekscelencja, Czcigodny Mwai Kibaki, Prezydent i Naczelny Dowódca Sił Obronnych Republiki Kenii.

Zważywszy, że Naród Kenii, wykonując swoje suwerenne prawo do zmiany Konstytucji, przyjął przedłożoną Nową Konstytucję Kenii w drodze referendum przeprowadzonego 4 sierpnia 2010 roku, zgodnie z przepisami sekcji 47A Konstytucji Kenii i Części V Ustawy o zmianie Konstytucji Kenii z 2008 roku;

Mając na względzie, iż treść postanowień Konstytucji Kenii zmienionej w 2008 roku oraz treść Ustaw o zmianie Konstytucji Kenii z 1997 i 2008 roku z późniejszymi zmianami, dopuszczały całkowitą jej zmianę i zastąpienie obecnej Konstytucji przez Naród Kenii, gwarantując jednocześnie, że proces zmiany:

- (a) uwzględni różnorodność Narodu kenijskiego, w tym zróżnicowanie statusu społeczno-ekonomicznego, rasy, etniczności, płci, wyznawanej religii, wieku, zawodu, wykształcenia, osób niepełnosprawnych i upośledzonych oraz zapewni poszanowanie uniwersalnych zasad praw człowieka, równości płci i demokracji;*
- (b) zapewni możliwość aktywnego, wolnego i znaczącego udziału Narodu Kenii w tworzeniu propozycji zmian Konstytucji i debatach nad nimi;*
- (c) zaowocuje nową Konstytucją, która wiernie odzwierciedli wolę Narodu Kenii;*

Zważywszy także, że od przeszło dwóch dekad Naród Kenii pragnął nowej Konstytucji –

- (a) gwarantującej pokój, jedność narodową i integralność Republiki Kenii w celu zabezpieczenia dobrobytu Narodu Kenii;*
- (b) ustanawiającej wolny i demokratyczny system sprawowania władzy, który zapewnia realizację zasady dobrego rządzenia, konstytucjonalizmu i rządów prawa oraz przestrzeganie praw człowieka i równość płci;*
- (c) uznającej i wyznaczającej granice odpowiedzialności różnych organów Państwa, w tym władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej; tak aby stworzyć mechanizmy gwarantujące zachowanie równowagi między nimi oraz zapewniającej odpowiedzialność Rządu i funkcjonariuszy przed Narodem Kenii;*
- (d) wspierającej udział obywateli w rządzeniu państwem poprzez demokratyczne, wolne i uczciwe wybory oraz poprzez dewolucję i sprawowanie władzy, a ponadto zapewniającej pełny udział obywateli w zarządzaniu sprawami publicznymi;*
- (e) szanującej dumę Narodu Kenii z jego etnicznej, kulturowej i religijnej różnorodności oraz dążenie aby żyć w pokoju i jedności jako jeden niepodzielny i suwerenny Naród;*
- (f) zapewniającej realizację podstawowych potrzeb wszystkich Kenijczyków poprzez ustanowienie sprawiedliwych ram rozwoju gospodarczego i równego dostępu do zasobów narodowych;*
- (g) umacniającej integrację narodową i jedność oraz zobowiązującą Kenijczyków do pokojowego rozwiązywania narodowych problemów poprzez dialog i porozumienie;*

Niniejszym, wykonując uprawnienia powierzone mi mocą postanowień sekcji 47A (6) Konstytucji Kenii i sekcji 43A Ustawy o zmianie Konstytucji Kenii z 2008 roku, ja, Mwai Kibaki, Prezydent i Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych Republiki Kenii, oświadczam, że przedstawiona w poniższym Załączniku Konstytucja staje się nową Konstytucją Kenii z dniem 27 sierpnia 2010 roku.

Załącznik – (Konstytucja Kenii)

OSKARŻYCIELE PUBLICZNI

L.N. 72/2005

L.N.134/2010

Wykonując uprawnienia przyznane mocą art. 157 ust. 9 Konstytucji Kenii, w związku z postanowieniami sekcji 31 (5) Aneksu VI (Przepisy przejściowe i wprowadzające), Rzecznik Interesu Publicznego zarządza przekazanie mocą art. 157 ust. 4 Konstytucji spraw osobom sprawującym obecnie urzędy, o których mowa w Załączniku, wraz z szczegółowymi instrukcjami.

Załącznik

Chief Public Prosecutor

Deputy Chief Public Prosecutor

Chief State Counsel

Special Public Prosecutor

Senior Deputy Prosecution Counsel

Deputy Prosecution Counsel

Assistant Deputy Public Prosecutor/Senior Principal State Counsel/Senior Principal Prosecution Counsel

Principal State Counsel/Principal Prosecution Counsel

Senior State Counsel/Senior Prosecution Counsel

State Counsel/Prosecution Counsel.

Tracą moc przepisy Rozporządzenia nr 72 z 2005 roku.

Dnia 28 sierpnia, 2010 roku.

S.A. WAKO

Rzecznik Interesu Publicznego

WYBRANA LITERATURA

- Akoth S.O., *Challenges of Nationhood: Identities, Citizenship and Belonging under Kenya's new Constitution*, Nairobi 2011.
- Barret C.B., Mude A.G., Omiti J.M., *Decentralization and Social Economics of Development: Lessons from Kenya*, Nairobi 2007.
- Ghai Y.P., McAuslan J.P., *Public Law and Political Change in Kenya*, London 1970.
- Hornsby C., *Kenya. A History Since Independence*, London 2013.
- Lumumba P.L.O., Mbondenyei M.K., Odero S.O. (red.), *The Constitution of Kenya. Contemporary Readings*, Nairobi 2013.
- Maxon R., *Britain and Kenya's Constitutions, 1950–1960*, New York 2011.
- Mbondenyei M.K., Ambani J.O., *New Constitutional Law of Kenya. Principles, Government and Human Rights*, Nairobi 2013.
- Nyanjom O., *Devolution in Kenya's New Constitution*, Nairobi 2011.
- Ojwang J.B., *Constitutional Development in Kenya*, Nairobi 1990.
- Pawelczak M., *Kenia*, Warszawa 2004.
- Singh C., *The Republican Constitution of Kenya: Historical Background and Analysis*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1965, vol. 14, nr 3, s. 878 i n.
- Szupejko M., *Negatywna etniczność a zmiany konstytucyjne w Kenii 2010 roku*, „Afryka” 2012, vol. 36, s. 24 i n.
- Throup D., Hornsby C., *Multiparty Politics in Kenya*, Athens 1998.
- Wójtowicz K., *Partia w mechanizmie władzy państw Afryki Wschodniej*, Wrocław 1980.
- Zins H., *Historia Afryki Wschodniej*, Wrocław 1986.

STARANIEM BIBLIOTEKI SEJMOWEJ
UKAZAŁY SIĘ KONSTYTUCJE:

Albanii [z 1991 r.] wyd. 1997, tekst tożsamy wyd. 2000,
Albanii z 1998 r. – wyd. 2001

Andory [z 1993 r.] wyd. 2014

Australii [z 1900 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 29 VII 1977 r.] wyd. 2014

Austrii [z 1920 r. w wersji z 1929 r. ostatnia zmiana
28 VI 2002 r.] wyd. 2004

Belgii [z 1831 r., tekst jednolity z 1994 r.] wyd. 1996,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 22 XII 2008 r.]
wyd. 2010

Brazylii [z 1988 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 VI 2004 r.] wyd. 2004

Bułgarii [z 1991 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 II 2007 r.] wyd. 2012

Chile [z 1980 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 III 2012 r.] wyd. 2012

Chorwacji [z 1990 r.] wyd. 1995,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2001 r.]
wyd. 2007

Cypru [z 1960 r., wg stanu na 31 V 2012 r.] wyd. 2013

Czech [z 1992 r.] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000

Danii [z 1953 r.] wyd. 2002

Estonii [z 1992 r.] wyd. 1997

Finlandii [z 1919 r.] wyd. 1997,
Finlandii z 1999 r. – wyd. 2003

Francji [z 1958 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 22 II 1996 r.] wyd. 1997,

wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2003 r.]
wyd. 2005

Grecji 1975/1986 r. – wyd. 1992,
wyd. 2 [wg stanu na 1 VII 2005 r.] wyd. 2005

Gruzji [z 1995 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 4 X 2013 r.] wyd. 2015

Hiszpanii [z 1978 r.] wyd. 1993, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszą zmianą z 27 VIII 1992 r.] wyd. 2008

Holandii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 21 III 2002 r.] wyd. 2003

Irlandii [z 1937 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2004 r.] wyd. 2006

Islandii [z 1944 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 1 VII 1999 r.] wyd. 2009

Israela [ustawy konstytucyjne – 1948/1992 r.] wyd. 2001

Japonii [z 1946 r.] wyd. 2014

Kanady [akty z roku 1867 i 1982 wg stanu na 1 IV 1996 r.]
wyd. 1998

Liechtensteinu [z 1921 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 25 XI 2011 r.] wyd. 2013

Litwy [z 1992 r.] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 13 VII 2004 r.]
wyd. 2006

Luksemburga [z 1868 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2005 r.] wyd. 2006

Łotwy [z 1922 r., wg stanu na 15 X 1998 r.] wyd. 2001

Macedonii [z 1992 r.] wyd. 1999

Malty [wg stanu na 1 IX 2007 r.] wyd. 2008

Maroka [z 2011 r.] wyd. 2015

Mołdawii [z 1994 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 14 VII 2006 r.] wyd. 2014

Monako [z 1962 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 2 IV 2002 r.] wyd. 2012

Niemiec [z 1949 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 VIII 2006 r.] wyd. 2008

Norwegii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 19 VI 1992 r.] wyd. 1996

Portugalii [z 1976 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 20 IX 1997 r.] wyd. 2000

Republiki Południowej Afryki [z 1997 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 6 X 2003 r.] wyd. 2006

Rosji [z 1993 r.] wyd. 2000

Rumunii [z 1991 r.] wyd. 1996

Słowacji [z 1992 r.] wyd. 1993,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 23 II 2001 r.]
wyd. 2003

Słowenii [z 1991 r.] wyd. 1994,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 27 VI 2006 r.]
wyd. 2009

Stanów Zjednoczonych Ameryki [z 1787 r., z uwzgl.
poprawki 27. z 1992 r.] wyd. 2002

Szwajcarii [z 1999 r.] wyd. 2000

Szwecji [z 1974 r.] wyd. 1991,
wyd. 2 [tekst jednolity z 1998 r.] wyd. 2000

Turcji [z 1982 r.] wyd. 2013

Ukrainy [z 1996 r.] wyd. 1999

Watykanu, wyd. 2008

Węgier [z 1949 r., tekst jednolity z 1990] wyd. 1992,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 30 V 2001 r.]
wyd. 2002,
Ustawa Zasadnicza Węgier [z 2011 r., uzup. o Postanowienia
przejściowe z 30 XII 2011 r.] wyd. 2012
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 26 IX 2013 r.]
wyd. 2015

Włoch [z 1947 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 V 2003 r.] wyd. 2004

**Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii
Północnej**, wyd. 2010

Teksty konstytucji państw członkowskich UE, według stanu praw-
nego na 1 lipca 2011 r., ukazały się w tomie „**Konstytucje państw
Unii Europejskiej**”, pod red. W. Staśkiewicza, Warszawa 2011